

BAŞBAKAN NECMETTİN ERBAKAN'IN DOĞU ASYA GEZİSİ

(10-20 Ağustos 1996)

ve

MÜSİAD'IN BOSNA-HERSEK GEZİSİ

(7-11 Ağustos 1996)

RAPORU

MÜSİAD

MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

BAŞBAKAN NECMETTİN ERBAKAN'IN
DOĞU ASYA GEZİSİ
(10-20 AĞUSTOS)
VE
MÜSİAD'IN BOSNA-HERSEK GEZİSİ
(7-11 AĞUSTOS 1996)
RAPORU

Eylül 1996

MÜSİAD

(MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ)

Adres: Mecidiye Cad. No: 7/50, Mecidiyeköy - 80310 İSTANBUL

Tel: (0.212) 267 40 37-38 – 274 12 66-67

Fax: (0.212) 267 49 41 – 288 39 43

ARABIA

ARABIA

ARABIA

ARABIA

ISBN 975-7215-10-4

İÇİNDEKİLER

BAŞBAKAN NECMETTİN ERBAKAN'IN DOĞU ASYA GEZİSİ

Giriş	5
İran Gezisi	9
Pakistan Gezisi	21
Singapur Gezisi	31
Malezya Gezisi	43
Endonezya Gezisi	55

MÜSİAD BOSNA-HERSEK GEZİSİ

Bosna-Hersek Gezisi	71
Bosna-Hersek İş Gezisinin Değerlendirmesi ve Sonuçları	99

BAŞBAKAN
NECMETTİN ERBAKAN'IN
DOĞU ASYA GEZİSİ
(10-20 AĞUSTOS)

Hazırlayan
Dr. Ömer Bolat
MÜSİAD Genel Sekreteri

Giriş

Başbakan Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın ilk yurtdışı gezisini KKTC'ye yaptıktan sonra 5 ülkeyi kapsayan Doğu seferine çıkacağı açıklandığı zaman, yurtiçi ve yurtdışında büyük bir gürültü kopmuştu. Özellikle batılı medya organları ve başta ABD olmak üzere birçok batılı hükümetler Türkiye'nin geleneksel batı yanlısı dış politikadan artık vazgeçmekte olduğu endişesini yüksek sesle seslendirmeye başlarken, Türk medyasının ve siyasi çevrelerin bir kısmı da bu geziyi şiddetle eleştiriyordu. Ama bu eleştiriyi yaparken, Türkiye'nin hangi ülkeler ile ilişkilerini geliştireceğine kendisinin karar verme hakkının ve yetkisinin olduğunu gözardı ediyorlardı. Üzücü olan husus, bir kısım çevreler, sırf bu gezi yapılmasın, İran ile doğalgaz anlaşması yapılmasın diye ABD'nin "d'Amato Yasası" ile Türkiye'ye müeyye ve ambargo uygulamasına davetiye çıkaran türden yayın yapmışlardı.

Halbuki RP ve DYP koalisyon hükümeti, Türkiye'nin yaklaşık son 10 yıldır ABD-AB ve İsrail üçgeni üzerine oturtulan ve İslam dünyası ile bağları kopartılan dış politikasının ülkemize siyasî, kültürel ve ekonomik alanlarda verdiği zararları tesbit ederek, doğu-batı ayrımcılığı yapmadan, batı dünyası ile ilişkileri sürdürülen, Türkiye'nin Balkanlar, Ortadoğu, Kuzey Afrika, Ön Asya ve Güneydoğu Asya'daki komşu ülkelerle İslam dünyası ile ilişkilerini geliştirmeyi hedeflediğini koalisyon protokolunda açıklamıştı.

Başbakan Erbakan'ın gezisi de, İslam dünyasının iki kilit ülkesi İran ve Pakistan ile siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirmeyi, Güneydoğu Asya'da hızla kalkınan ve İslam ile ekonomik gelişmenin en iyi sentezini oluşturan Malezya, Endonezya gibi ülkelerin, Singapur gibi ABD standardını dahi gerilerde bırakan bir ülkenin gelişmelerinin sırlarını öğrenmeyi ve onlarla özellikle savunma alanında işbirliğini geliştirmeyi amaçlamıştı.

Başbakan'ın bu gezisine 6 bakan (Eneji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Recai Kutan, Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan, Çevre Bakanı Ziyaettin Tokar, Devlet Bakanları Abdullah Gül, Sabri Tekir ve Nevzat Ercan), müsteşarlar, üst düzey bürokratlar, savunma sanayi uzmanlar, 52 basın mensubu ve 98 işadamından oluşan 238 kişilik dar bir heyetin katılması, Türk hükümetinin geziye verdiği önemi gösteriyordu.

İPEKYOLU GEZİ RAPORU

MÜSİAD

8

Bu gezi Türk dış politikasının, doğu-batı ayrımcılığı yapmadan, ülkemizin menfaatleri doğrultusunda şekilleneceğinin işaretlerini de vermiş oldu. Özellikle Türkiye'nin 1980'li yılların ilk yarısı hariç genelde İslam dünyasına sırtını dönmesinin burukluğunu yaşayan İslam dünyası bu gezi ile Osmanlı'nın torunları ile hasret giderme imkanı buldu. Türk heyetine gidilen 5 ülkede de olağanüstü bir ilgi gösterildi. Ziyaret edilen ülkelerde yazılı ve sözlü medya organları Başbakan Erbakan'ın gezisini genelde 1. sırada yer verdiler.

Bu gezi sonrasında artık görev, alınan kararların yapılan bağlantıların fiiliyata geçirilmesi için hükümet yetkililerine ve iş dünyasına düşmektedir. Kanaatimizce planlanandan daha başarılı bir şekilde tamamlanan İpekyolu gezisi Türkiye'ye uluslararası arenada prestij, saygınlık, yeni dostlar ve ekonomik menfaatler kazandırmıştır. Türkiye bu gezide doğalgaz anlaşması, savunma sanayinde işbirliği, uçak sanayinde işbirliği gibi projeler ve anlaşmalarla dış politikada yeni vizyon arayışlarını ortaya koymuştur.

İran Gezisi

(10-12 Ağustos 1996)

TEMEL BİLGİLER⁽¹⁾

Resmi adı	: İran İslam Cumhuriyeti
Başkenti	: Tahran
Yönetim Şekli	: İslam Cumhuriyeti. Siyasi partiler mevcut değildir. İslami Danışma Meclisi'nde 270 milletvekili vardır.
Nüfusu	: 60.056.000 (1993 tahmini) Erkek % 51 - Kadın % 49
Nüfus artış hızı	: % 2.5
Kentsel nüfus	: 31.8 milyon, % 57
Kırsal nüfus	: 24 milyon, % 43
Ortalama yaşam süresi	: 64-65
Yüzölçümü	: 1.648.000 km ²
Resmi dili	: Fasça (Türkçe'nin Azeri, Halaç, Türkmen, Afşar lehçeleri ile Kürtçe, Ermenice, Arapça ve Beluci dilleri de konuşulmaktadır. Tahran'da Azeri lehçesi konuşulaa çok sık rastlanır.)
Para birimi	: Riyal (1 Tümen = 10 Riyal (Resmi kur) 1 ABD Doları = 3.000 İran Riyali (resmi kur) Serbest piyasada 4.000 Riyal'in biraz üzerindedir.
Dini	: % 98 Müslüman (% 90 Şii ve % 8 Sünni) % 1.2 Hristiyan, Yahudi ve Zerdüş
Önemli Şehirleri	: Tahran 13.000.000 Meşhed 1.759.155 İsfahan 1.127.030 Tebriş 1.088.985 Şiraz 965.117
Okur-Yazar oranı:	% 79

(1) T.C. Tahran Büyükelçiliği Yayını "İran İslam Cumhuriyeti Hakkında Temel Bilgiler".

GÖZLEMLER VE ÖZEL ZİYARETLER

İran'la ilgili genel gözlemlerimiz arasında, 1979'da Şah'ı devirip İslam devrimi gerçekleştirildikten sonra, tamamen petrole bağımlı olan ekonomik yapıdan, sanayi ve tarımın geliştirilmesine doğru önemli yol katettiklerini gördük. Ancak hizmetler sektöründe, haberleşmede bizden oldukça gerideler. ABD başta olmak üzere batılı ülkelerin boykotu yüzünden petrol dışındaki sektörlerde yabancı sermaye ve turizm faaliyeti hemen hemen yok gibi. İran dışındaki anti-propagandaların aksine, kadınlar sosyal hayatta ve iş hayatında çok aktifler. Zaten Şah'ın devrilmesinde de kadınlar aktif rol almışlardı.

Tahran, yeşili, parkları, suyu bol bir şehir. Belediye başkanı çok başarılı. Meskenlerin % 95'ine doğal gaz bağlanmış. İran'da elektrik enerjisi üretimi de hızla artmış, şu anda fazlaları var, bize satacaklar. Ayrıca İran müthiş ucuz bir ülke. Fiyatlar bize kıyasla çok düşük.

İran'da polisin-askerin varlığını ortalıkta pek göremiyorsunuz. Bir kısmının saçının bir bölümü görünse de kadınlar hicabı (pardesü ve başörtüsü) benimsemiş görünüyorlar. Sokakta ve işyerinde tesettüre uyuluyor.

Sokaktaki halkın, özellikle birçok işadamları ve bürokratların Türkçe bilmesi insanı sevindiriyor, insanlarla anlaşmakta hiç zorlanmıyorsunuz.

İRAN EKONOMİSİ⁽²⁾

(İran Merkez Bankası Verileri)

GSMH (1994-95)	: 130.976 milyar Riyal (43,6 milyar Dolar) (cari fiyatlarla) (1 dolar = 3007,5 Riyal)
Kişi başına milli gelir	: 1205 ABD Doları (IMF 1995)
Kalkınma hızı (yıllık)	: % 7,2 (1989-94)
Yıllık enflasyon oranı	: % 36,3 (1994-95)
Bütçe (1374 mali yılı) (21.3.1995-20.3.1996)	: 33.927 milyar Riyal (11,3 milyar Dolar)
Bütçe (1375 mali yılı) (21.3.1996-20.3.1997)	: 46.138 milyar Riyal (15,3 milyar Dolar)
(Bütçe rakamları belediyeleri, vakıfları ve savunma harcamalarını içermemektedir.)	
İşsizlik oranı	: % 25 (gayriresmi)

(1) İran ve ekonomisi hakkındaki temel bilgiler

(2) T.C. Tahran Büyükelçiliği Yayını "İran İslami Cumhuriyeti Hakkında Genel Bilgiler".

GSMH'nın sektörel dağılımı (1994-95)	: % 18,1 İmalat ve Madencilik % 21,3 Tarım % 18,7 Petrol % 42,7 Hizmetler
Yıllık İhracat (1994-95)	: 19,42 milyar ABD Doları (4,82 milyar Doları petrol dışı ürünlerden)
(1995-96 9 ay)	: 13,78 milyar ABD Doları
Yıllık ithalat (1994-95)	: 12,61 milyar ABD Doları
(1995-95 9 ay)	: 9,07 milyar ABD Doları
Temel ihraç malları	: Ham petrol, halı, tekstil, havyar, taze ve kuru meyve (fıstık, kuru üzüm, hurma), demir-çelik ürünleri, bakır, ham deri, baharat, alüminyum ve inorganik kimyasal ürünler
Temel ithal malları	: Sanayi makine, alet ve cihazları, elektrikli makina ve cihazlar, demir-çelik ürünleri, hububat, oto ve oto yedek parçaları, kimyasal maddeler, kağıt, gıda maddeleri (yağ, şeker, et), tekstil hammaddeleri.
Petrol-dışı ürün ihracatında başlıca ülkeler (1994)	: Almanya (% 23,9), İsviçre (% 4,9) İtalya (% 9,0), Azerbaycan (% 4,6), B.A.E. (% 8,6), Çin (% 4,4), Türkiye (% 7,1), Japonya (% 4,0).
İthalatınca Başlıca Ülkeler (1994)	: Almanya % 18,9), B.A.E. (% 5,0), İtalya (% 9,0), İngiltere (% 4,7), Japonya (% 8,0), Fransa (% 4,2), Belçika (% 5,5), Türkiye (% 2,3).
Dış Borçları	: 23 milyar Dolar (1995, ilk 9 ay sonu).
Ham petrol rezervi	: 92.9 milyar ton
üretimi	: 3.5 milyon varil/gün (1995-96)
İhracatı	: 2.6 milyon varil/gün (1994-95)
Doğalgaz rezervi:	: 20.8 trilyon metreküp
üretimi	: 55 milyar metreküp (1994-95)
İhracatı	: 0.1 milyar metreküp (1994-95)
Elektrik üretimi	: 82 milyar Kwh (1994-95)

İran ekonomisi esas itibariyle petrole bağlı bir ekonomi durumunda olup, doğal-gaz kaynakları ve 30'dan fazla maden cevheri rezervleriyle de yeraltı zenginliklerine sahip bulunmaktadır. Dünya petrol rezervlerinin % 9'una sahip olan İran, doğalgaz rezervleri bakımından Rusya Federasyonu'ndan sonra dünyada ikinci sırada yer almakta ve ayrıca 1 milyar ton demir, 1 milyar ton kömür ve 800 milyon ton bakır olmak üzere krom, kurşun, civa, manganez, kalay, tungsten ve altın rezervlerine de sahip bulunmaktadır.

İran'da 165 milyon hektarlık yüzölçümünün 32 milyon hektarlık kısmı tarımda kullanılabilmekte ve ancak 4 milyon hektarlık kısmı sulanabilmektedir. Tarıma en elverişli bölge olan Hazar Denizi kıyılarında başta tütün ve pirinç olmak üzere her türlü tarımsal üretim yapılmakta, sebze ve meyve üretilmektedir. Ülkenin başlıca tarım ürünlerini buğday, arpa, pirinç, pamuk, şeker pancarı ve çay teşkil etmekte, ancak bu ürünlerin birçoğunun üretimi iç tüketimi karşılamaya yeterli olmadığından, bunlar da ithal edilmektedir.

İran'ın tarım politikası, ülkede her türlü tarımsal üretimi geliştirerek, kendi kendine yeterli hale gelmek ve tarımsal sanayi ürünlerini ihraç eder hale gelmektir.

Tarım sektörü içinde hayvancılığın payı % 25 civarında bulunmaktadır. Küçük ve büyükbaş hayvancılığın yanında, Hazar Denizi ve Körfez'de yapılan balıkçılık ve havyar üretimi de önemli yer tutmaktadır.

İmalat sanayii, başta tekstil ve gıda sanayileri olmak üzere plastik ve madeni eşya, mobilya, cam mübülleri, şeker ve çimento sanayileri ile elektrik-elektronik, otomotiv, petrokimya, demir-çelik gibi ağır sanayilerden oluşmaktadır. Sözkonusu sanayilerden eski yıllarda kurulanların modernizasyonu ve yetersiz olanların da geliştirilmesi çalışmaları sürdürülmektedir.

Petrol sanayiine, sanayi ve imalat sektörleri dışında ayrıca yer verilmektedir. İhracat gelirlerinin % 90 civarındaki kısmı ham petrol ihracatından sağlanmakta, ayrıca petrol sanayii İran ekonomisinde istihdam yönünden de önemli bir yer işgal etmektedir.

İslam Devrimi'nden sonra İran'da dış ticaret devletleştirilerek ithalat ve ihracatın kamu kuruluşları tarafından yapılması yoluna gidilmiş ve özellikle ithalat, Devrim'den sonra kurulan Tedarik ve Dağıtım Merkezleri (PDC), kamu kuruluşları, kooperatifler ve sendikalar tarafından yapılmaya başlanmıştır.

1989 yılında İran'da serbest piyasa ekonomisine geçiş yönünde gerekli yapısal değişikliklere başlanmış, ithalat ve kambiyo mevzuatlarında bu yönde gerekli

düzenlemeler yapılmıştır (Özel sektörün ekonomideki payı ancak % 25 civarında bulunmaktadır). Nitekim, 1990 yılından itibaren birçok malın ithalatı döviz tahsis edilmeksizin özel sektöre bırakılmıştır. Ancak, son 10 yıldan beri ithalatı yapılmayan başta lüks tüketim malları olmak üzere birçok malın aşırı ölçüdeki ithalatı sonucu, 1992 yılında büyük miktarda dış ticaret açığı verilmiş bu durum ise İran'ın ödeme gücünü içine düşmesine neden olmuştur. Bunun üzerine Nisan 1993'ten itibaren ithalat yeniden müsaadeye bağlanmış ve ithalat kontrol altına alınmıştır.

İRAN'IN KAMBIYO VE GÜMRÜK POLİTİKASI

İran'ın şu andaki döviz kuru politikası ve kambiyo mevzuatına göre iki tür döviz kuru uygulaması mevcuttur;

- a) Resmi kur: 1 ABD Doları = 1.750 Riyal olarak belirlenmiş olup, petrol ihracat gelirlerinin hesaplanmasında, temel gıda ve hizmet alımlarında, dış borç ödemelerinde ve ulusal düzeydeki projelerle ilgili dışalılarda uygulanmaktadır.
- b) İhracat işlemlerinde uygulanan resmi kur ise, öngörülen belirli bir süreyi kapsamakta ve 1 ABD Doları = 3.000 Riyal olarak belirlenmiş bulunmaktadır. Bu döviz kuru, petrol dışı ihracat ve hizmet gelirlerine, yukarıda belirtilen resmi kur işlemleri dışında kalan diğer ithalat işlemlerinde ve hizmet ödemelerinde uygulanmaktadır.

Döviz kontrolünün yetkili makamı İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankasıdır. Tüm döviz işlemleri, bankacılık muameleleri çerçevesinde yapılmaktadır. İthalat ve ihracat işlemleri, İran Ticaret Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlar Kurulunun onayı ile kesinlik kazanarak belirli sürelerde çıkarılan düzenlemelerle yürütülmektedir.

Mevzuatta mallar "serbest", "izne tabi" ve "yasak" olarak belirlenmiştir. Serbest mallar, ithalinde herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulmayan mallardır. İzne tabi mallar, hükümet tarafından ithalatı geçici veya belirli şartlara ve ihtiyaçlara bağlı olarak yasaklanabilen mallardır. Alkollü içkiler gibi ithali yasak mallar ise, ithaline tamamen yasaklama getirilen mallardır.

İthalatta peşin ödemeler, malın özelliğine ve müşterinin kredi itibarına bağlı olarak sıfırdan yüzde yüze kadar değişebilmektedir.

İthalatın büyük kısmı, ticari kazanç vergisini de içeren gümrük yükümlülüklerine tabidir. Ticari kazanç vergisi oranı her yıl ithalat-ihracat mevzuatı çerçevesinde yetkili makamlarca belirlenmektedir.

Tüm ihracat işlemleri ilgili mevzuat hükümlerine tabidir.

Petrol dışı ürün ihracından sağlanan gelirlerin yurda getirilerek, resmi döviz kur'u (1 \$ = 3.009 Riyal) üzerinden ticari bir bankaya satılması zorunludur.

TÜRKİYE-İRAN EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLERİ⁽³⁾

A- İkili Ekonomik Anlaşmalar ve Protokollar:

İran ile ticari ilişkilerimiz 14 Mart 1937 tarihli Ticaret ve Seyrisefai Muahedename-si ve 13 Ekim 1956 tarihli Ticaret Anlaşması, ekonomik ilişkilerimiz ise, 9 Mart 1982 tarihli Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması çerçevesinde yürütülmektedir.

Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşmasının öngördüğü Karma Komisyon Toplan-tıları düzenli olarak sırasıyla Ankara ve Tahran'da yapılmaktadır. Bugüne kadar 12 kez yapılan Türkiye-İran Karma Ekonomik Komisyonu toplantılarının sonun-cusu 5-10 Şubat 1994 tarihleri arasında Tahran'da yapılmıştır.

B- Ticari İlişkiler:

İran, ülkemizin dış ticaretinde önemli ülkelerden biri durumundadır. Nitekim, 1983 ve 1985 yıllarında gerek ihracatımız ve gerekse ithalatımız 1 milyar doların üzerine çıkarak 2 milyar doları aşan dışticaret hacmi ile ülkemizin dış ticaretinde ilk sırayı almış ancak bu durum devamlılık arz etmemiştir. 1985 yılından 1992 yı-lına kadar ihracatımız 400-500 milyon dolar arasında seyretmiş, ithalatımız ise petrol alımına bağlı olarak değişken bir seyir izlemiştir.

İran ile dış ticaretimizin yıllar itibariyle seyri

(Ülkemiz dış ticaret istatistiklerine göre).

(1000 \$)

YILLAR	İHRACATIMIZ	İTHALATIMIZ	DIŞ TİCARET DENGESİ
1990	495.483	492.400	3.083
1991	486.903	90.538	396.365
1992	455.211	364.883	90.328
1993	289.571	667.027	-377.456
1994	249.784	692.409	-442.625
1995	268.454	689.476	-421.022

Yukarıdaki tablonun tetkikinden de görüleceği üzere, 1995 yılında İran'a ihracatımız bir önceki yıla nazaran % 7,4 oranında artmış, ithalatımız ise % 0,4 oranında azalmıştır. Bu gelişmelere rağmen İran ile dış ticaret açığımız 400 milyon dolar seviyesinde kalmış, bunun en önemli nedeni de İran'ın dış borç geri ödemelerini yerine getirebilmek için ithalatını tamamen devlet kontrolü altına almasıdır. İthalatta tüm ürünler izne tabi tutulmuş, nihai ürün ithalatına izin verilmemiş, yalnızca İran'ın yurt içi tüketimini karşılayamadığı ürünlerin, ham ve ara malların ithalatına müsaade edilmiştir. Bu uygulama iki ülke arasındaki ticaretin İran lehine sonuçlanmasında başlıca etkenlerden biri olmuştur.

Madde Grupları itibariyle bakıldığında, İran'a ihracatımızı başta yemeklik bitkisel yağlar olmak üzere gıda maddeleri, dokuma hammaddeleri ve tekstil ürünleri, lastik-plastik sanayi ürünleri, kimyasal ürünler, kağıt ve kağıt ürünleri, demir-çelik ürünleri, cam ve cam mamulleri ile çeşitli makina ve cihazlar ile oto yedek parçaları teşkil etmektedir.

İran'dan ithal ettiğimiz maddeler arasında en önemli kalemi ham petrol teşkil etmekte, ithal edilen diğer maddeler arasında ise deri, bakır ve bakır mamulleri, taze ve kuru meyve ve sebzeler ve sivilaştırılmış petrol gazı yer almaktadır.

İran ile ticarî ilişkilerimizin diğer bir yönünü sınır ticareti teşkil etmektedir. Ülke-miz ile İran arasında 1979 yılında başlatılan sınır ticareti özellikle son yıllarda önemli artışlar göstermektedir (1994'de ihracatımız % 16,4, ithalatımız 17,6 milyon dolar).

RESMİ TEMASLAR

Başbakan Prof. Dr. Necmettin Erbakan başkanlığındaki Türk heyetine İran'da olağanüstü bir ilgi gösterilmiştir. Bu ilgi, İranlı yetkililerin özellikle ABD'nin ambargosu nedeniyle dünya kamuoyundaki yalnızlığa itildikleri bir ortamda, tüm aksi telkinlere rağmen komşu ülkenin liderinin karşılıklı ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirmeyi amaçlayan ziyaretinden duydukları memnuniyeti yansıtıyordu. Öyle ki, Tahran'ın Mehrabat havaalanındaki karşılamaya İran Kültür ve İrşad Bakanlığı'nın gelmesi planlanmışken, Cumhurbaşkanı 1. Yardımcısı Hasan Habibi kurmaylarıyla gelmişti. Ayrıca genelde İranlı dini lider Ayetullah Hamaney genelde misafir heyetler ile görüşmezken Başbakan Erbakan ile görüştü. Olağanüstü ilginin bir başka yansıması da, bu ziyareti İran basını ve televizyon kaalları 1. sırada haber olarak veriyorlardı.

Resmi temaslarda ayrıca Başbakan Erbakan Cumhurbaşkanı Haşimî Rafsanca-ni tarafından kabul edilmiş, Başbakan Erbakan ile İran Cumhurbaşkanı 1. Yar-dımcısı Hasan Habibi başkanlığındaki resmî heyetler arasındaki görüşmeler ün-lü Sadabad Sarayı'nda yürütüldü. Bu arada, resmî görüşmelerin en önemli gün-demini oluşturan Türkiye'nin İran'dan doğalgaz ithali konusunda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Recati Kutan başkanlığındaki heyet 3 gün öncesinden görüş-melerde bulunmak üzere Tahran'a gitmişti. Doğalgaz anlaşması, ABD'nin d'Ama-to yasası olarak bilinen ve İran'daki doğalgaz ve petrol alanında 40 milyon dola-rın üzerinde yatırım yapan yabancı şirketlere müeyyideler uygulamayı öngören yasasının yürürlüğe girdiği günlerde yapıldığı için tüm dünya kamuoyunun ilgisi-ni çekmişti. Burada Türkiye'nin yaptığı, enerji ihtiyacı içinde olan bir ülkenin, zengin petrol ve doğalgaz rezervleri olan komşusundan en ekonomik bir şekilde ihtiyacını gidermesiydi.

RESMİ TEMASLARDA VARILAN ANLAŞMALAR

Başbakan'ın Doğu Seferinin en önemli anlaşmalarından biri olan doğalgaz an-laşması imzalandı. Buna göre İran'ın Tebriz kentine kadar gelen doğalgaz, boru hattı inşa edilerek Doğubeyazıt-Erzurum-Kayseri-Adana-Ankara'ya kadar uza-nacak ve Türkiye'nin mevcut doğalgaz şebekesine bağlanacak. Böylece Türkiye Doğalgaz tedarik ettiği Rusya'dan sonra ikinci önemli bir kaynağa da sahip ola-cak. Doğalgaz sevkiyeti 1999'da başlayacak. Bu tarihe kadar İran Tebriz'den sı-nıra kadar yaklaşık 270 km., Türkiye ise İran sınırından Ankara'ya kadar yeni bir boru hattı inşa edecek. Boru hattının maliyetinin 1,5 milyar dolar civarında oldu-ğu belirtiliyor. Doğalgaz anlaşmasına göre İran 23 yıl içinde Türkiye'ye 20 milyar dolarlık doğalgaz satacak. Bu doğalgazın % 50-60 kadarının mal karşılığı olma-sı gerekir ki, Türkiye olarak İran'a ihracatımızı arttırabilelim. Mal karşılık oranının ne kadar olacağına Kasım ayında Ankara'da yapılacak KEK toplantısında karar verilecek. Doğalgaz sevkiyatı 1999'da başlayınca İran ile toplam dış ticaretimizin 2,5 - 3 milyar dolara çıkarılması hedeflendi.

- * Bir süredir aksayan Karma Ekonomi Komisyonu (KEK) toplantıları daha dü-zenli yapılacak.
- * Ulaştırma alanında işbirliği anlaşması yapıldı. Türkiye Trabzon ve İskenderun limanlarında İranlı firmalara serbest bölge tahsis edecek. Böylece Türk ve İranlı TIR'ların yeniden bu limanlardan İran'a mal taşımaları teşvik edilecek.
- * İstanbul-Tebriz direkt uçak seferleri yakında başlayacak.

- * Türkiye ve İran kendi işadamlarına, karşılıklı ticareti teşvik için 100'er milyon dolarlık Eximbank kredisi açacaklardır.
- * İran Merkez Bankası, bu geziden önce Türk firmalarına olan gecikmiş akreditif bedellerini ödemiştir.
- * Sınır güvenliğinin sağlanması için beraber çalışmaya karar verildi. İki ülke arasında bir diğerinin aleyhine yapılan çalışmalara izin verilmeyecek.
- * Güvenliğin sağlanmasıyla birlikte sınır ticareti teşvik edilecek.
- * 1989 yılında Türkiye'nin İran'a elektrik ihraç etmesi için kurulan sistem şimdi elektrik fazlası olan İran'ın Türkiye'nin elektrik ihtiyacı içindeki Doğu Anadolu Bölgesine elektrik vermesi kararlaştırıldı. Elektrik ithali başladı.
- * Her iki ülke, üyesi oldukları, ama bürokrasinin çarkında ve isteksizliğinde ilerleme imkanı bulamayan ECO'yu (Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) geliştirmeyi kararlaştırdılar. Bu amaçla ECO'nun 13-14 Eylül '96 tarihinde İzmir'de yapılacak Bakanlar Konseyi toplantısında ECO Anlaşmasında önemli yapısal değişiklikler gerçekleştirilecek.

İŞADAMLARININ TEMASLARI

Başbakan Erbakan'ın gezisinde yeralan işadamları da Tahran'da boş durmadılar, hem şahsi iş temaslarnı gerçekleştirdiler, hem de düzenlenen programlara iştirak ettiler. İki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin yumuşaması ticari ilişkilere de hemen bir ivme kazandırmaya başladı.

İran Sanayi Bakanı Nematzadeh'in Türk İşadamlarını Kabulü:

İran Sanayi Bakanı Muhammed Rıza Nematzadeh gezinin 2. günü öğleden sonra Türk işadamlarını bakanlıkta kabul etti. Bakanlığına bağlı İhracatı Geliştirme Departmanı Genel Müdürü Cevat Golfabian, bakanlık bürokratları ve bazı İranlı işadamlarının hazır bulunduğu kabulde Türk işadamları heyetine MÜSİAD Başkanı Erol Yazar başkanlık etti.

MÜSİAD Başkanı Yazar, gezide İran ile karşılıklı ticareti arttırma imkanlarını araştırdıklarını, özellikle doğalgaz anlaşmasından sonra karşılıklı ticareti 2,5-3 milyar dolara çıkarmayı hedeflediklerini, doğalgazın karşılığının en az % 50-60'lık bir bölümünün mal karşılığı olması gerektiğini, Türkiye'nin İranlı firmaların Avrupa'ya açılmasında ortak yatırımlar yoluyla önemli bir köprü rolü oynayacağını, ayrıca Orta Asya'daki müslüman Cumhuriyetlerde Türk ve İranlı firmaların ticaret ve yatırım işbirliğine gitmeleri gerektiğini belirtti.

MÜSİAD

18

İPEKYOLU GEZİ RAPORU

İslam ülkeleri arasındaki ekonomik işbirliğini arttırmak için MÜSİAD olarak ECO bünyesinde bir sektörel bütünleşme girişimi olan Pamuk Birliği projesi hazırladıklarını ifade eden ve projenin bir nüshasını İranlı bakan Nematzadeh'e sunan Yarar, Bakanı ve İranlı işadamlarını MÜSİAD'ın 20-24 kasım '96 tarihleri arasında İstanbul'da düzenleyeceği "Müslüman İşadamları 2. Uluslararası İş Forumu" ve "4. MÜSİAD Uluslararası Fuarı"na davet etti. İranlı bakan bu daveti kabul etti.

İran Sanayi Bakanı Nematzadeh, Başbakan Erbakan'ın bu ziyaretinden sonra iki ülke arasında karşılıklı ekonomik işbirliğinin hızlanacağını, birçok alımlarda Türkiye'den ithalatı arttıracaklarını, Türkiye ile üçüncü ülkelerde özellikle Orta Asya Cumhuriyetlerinde yatırım işbirliğine gitmek istediklerini, Türkiye ile ayrıca eğitim alanında, teknisyen değişimi, ECO'nun geliştirilmesi alanında işbirliği yapmak istediklerini belirtti. İranlı bakan MÜSİAD'ın pamuk birliği projesi fikrinin, ECO'nun geliştirilmesinde doğru bir adım olduğunu ve desteklediğini sözlerine ekledi.

Bu konuşmalardan sonra Türk ve İranlı işadamları, kendilerini ve iş kollarını tanıtarak ticari görüşmelere geçtiler.

Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin Başmüsaviri Eskerî'yi ziyaret:

Bu arada, İranlı işadamı Behrouz Amin'in çabaları ile diğer bir Türk işadamları grubu da, MÜSİAD Yönetim Kurulu üyesi Abdullah Gümüş'ün başkanlığında Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin ticari işlerden sorumlu başmüsaviri Mühendis Eskerî'yi ziyaret etti. Eskerî, aynı zamanda Refah Mağazalar Zinciri sorumlusu idi. Refah mağazalar zinciri, tamamı halka açılmış, her biri 6000 m2 den 1000 mağaza açmayı hedeflemiş bir grup. 1 milyar dolar sermayesi var, 1 yılda 80 mağaza açmış.

Mühendis Eskerî, Başbakan Erbakan'ın gezisinin Türk-İran ilişkilerinde bir dönüm noktası olduğunu belirterek, bu ziyaretten sonra iki ülke arasındaki siyasî ve kültürel ilişkiler yanında, ticari ilişkilerin de gelişeceğini ümid ettiğini ifade etti. Eskerî, Refah mağazalar zinciri olarak, Türkiye'den sıvı ve margarin yağı, araba lastiği, akrilik elyaf, fayans hammaddeleri ithal etmek ve Türkiye'ye petrokimya ürünleri, propilen, çimento, kömür, mermer taşı, alüminyum, bakır ve meyve konsantresi ihraç etmek istediklerini, ayrıca üçüncü ülkelerde ortak ticaret yapmak istediklerini belirtti.

İran Ticaret, Sanayi ve Madencilik Odası'nda İşadamlar Görüşmesi:

Türk işadamları gezinin 2. gününde İran Ticaret, Sanayi ve Madencilik Odası'nın Tahran'ın Homa otelinde düzenlediği bir öğle yemeğinde İranlı işadamları ile yeniden biraraya geldiler. Ayrıca İran Odası'nda bir iş forumu düzenlendi. Yaklaşık

Başbakan Sayın Prof. Dr. Necmettin Erbakan İran Ticaret, Sanayi ve Maden Odası'nda düzenlenen toplantıda konuşurken.

500 işadamlarının katıldığı forumda İran Ticaret, Sanayi ve Madencilik Odası Başkanı Kamooshi evsahibi olarak, İran Ulaştırma Bakanı Ekber Torkan Türkiye-İran KEK eş başkanı sıfatıyla açılış konuşmasını yaptılar. Daha sonra Başbakan Prof. Dr. Necmettin Erbakan, bir konuşma yaparak, İranlı yetkililerle yapılan görüşmelerde anlaşmaya varılan hususları anlattı ve bu anlaşmaları fiiliyata geçirmenin işadamlarının sorumluluğunda olduğunu belirtti.

Başbakan Erbakan'ın konuşmasından sonra iki ülke işadamları arasında görüşmelere geçildi ve Türk heyetine resepsiyon verildi.

Türk Büyükelçiliğinin resepsiyonu:

Aynı akşam Türkiye'nin Tahran Büyükelçisi Mithat Balkan muhteşem elçiliğimizin bahçesinde Başbakan Erbakan ve heyet onuruna bir akşam yemeği verdi. İyi bir hazırlık yapması nedeniyle takdir edilen Tahran büyükelçimiz, heyete Tahran'ın ılık bir akşamında nefis Türk yemeklerini tatma imkanı sağladı.

TÜRKİYE-İRAN ARASINDA TİCARİ GÖRÜŞMELERDE VARILAN SONUÇLARIN DEĞERLENDİRMESİ

Karşılıklı ticaret hacmimizin 1995 yılında 950 milyon dolar (ihacatımız 268 milyon dolar, ithalatımız 689 milyon dolar) olduğu İran, Türkiye'den sıvı ve margarin

yağ, araba lastiği, tekstil hammaddeleri, demir-çelik ürünleri, fayans-seramik hammaddeleri, kordbezi, konveyör çelik bant, kağıt, sıhhi tesisat, plastik pencere yatırımı, akrilik elyaf, şeker, et, makarnalık sert buğday, gübre talep etmektedir. İran'ın Türkiye'ye satmak istediği ürünler; petrol, petro-kimya ürünleri, nişasta, glikoz, yağ-meyve-sebze, kuruyemiş, konsantre meyve, alüminyum, bakır ve kömür.

İran Orta-Asya Cumhuriyetlerinde Türk firmaları ile ticaret ve yatırım işbirliği yapmak istiyor. İran ile ticarete hedeflenen yıllık 2,5 milyar dolarlık ticaret hacmine ulaşılabilmesi için; hükümetin İran hükümeti ile imzaladığı doğalgaz anlaşması çerçevesinde alınacak doğalgazın bedelinin en az % 50-60 oranında mal karşılığı olmasını sağlaması, Türkiye ve İran'ın birbirleri ile ticarete karşılıklı açacakları 100'er milyon dolar değerindeki Eximbank kredilerine hemen işlerlik kazandırılması, İran'ın akreditifli ödemelerde Türk firmalarının alacaklarını öncelikli olarak ödemesi ve Trabzon ile İskenderun limanlarımızın transit ticarete serbest bölge olarak hemen devreye sokulması gerekir.

İran ile ticari ilişkiler Başbakan'ın 10 günlük gezisi bitmeden hızlanmaya başladı. Geziye katılan bazı dış ticaret şirketlerinin yöneticileri, İran'dan ayrıldıktan birkaç gün sonra Türkiye'deki şirket merkezlerinden İran'a demir çelik ürünleri ve sıvı yağ ihracat bağlantısı yapıldığı haberini aldıklarını bildirdiler.

İran sanayi Bakanı Nematzadeh ile MÜSİAD heyeti toplantıda

Pakistan Gezisi

(12-14 Ağustos 1996)

TEMEL BİLGİLER VE EKONOMİK VERİLER

- Yüzölçümü	: 796.095 km ²
- Nüfusu ve artış oranı	: 128 milyon, % 2
- Nüfus yoğunluğu	: km ² 'ye 161 kişi.
- Okuma-yazma Oranı	: % 37
- Konuşulan diller	: Urduca, İngilizce
- Ortalama ömür	: 62,3 yıl.
- GSMH	: 60 milyar dolar
- Kişi başına milli gelir	: 476 dolar
- GSMH büyüme oranı (reel-1994)	: % 4,7
- İşgücü toplamı	: 35,7 milyon kişi
- Dış borçlar	: 26 milyar dolar
- Cari İşlem dengesi (1994)	: 1,5 milyar dolar.
- İhracat (1995)	: 7,2 milyar dolar.
- İthalat (1994)	: 10,2 milyar dolar.
- Dış ticaret dengesi	: -3,0 milyar dolar.
- Milli Para Birimi	: Rupî. 1 ABD Doları= 31,50 Rupî.
- Başlıca ihraç ürünleri	: Pamuk ipliği, giyim eşyası, dokuma ve mensucat, ham pamuk, pirinç, sentetik kumaş, halı ve kilim, deri ve deri ürünleri.
- Başlıca İthal Ürünleri	: Petrol ve petrol ürünleri, elektrikli ve elektrikli olmayan makina ve aletler, kimyasal maddeler, ulaşım araçları, yenilebilir yağlar, demir-çelik ürünleri, gübre ve çay.
- Başlıca dış ticaret ortakları	: ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Malezya, İtalya, Suudi Arabistan, Kuveyt, Güney Kore ve Hong Kong.

MÜSİAD

22

İPEKYOLU GEZİ RAPORU

PAKİSTAN'IN BAŞLICA İTHALAT ÜRÜNLERİ

(Milyon Dolar)

	1991-92	1992-93	1993-94
MAKİNA VE AKSAMLARI	2495,6 (% 27,0)	2417,0 (% 24,3)	1884,6 (% 22,0)
KİMYASALLAR	1468,5 (% 15,9)	1490,6 (% 15,0)	1494,5 (% 17,5)
PETROL VE PETROL ÜRÜNLERİ	1384,1 (% 15,0)	1541,9 (% 15,5)	1400,1 (% 16,1)
YEMEKLİK YAĞ	403,5 (% 4,4)	583,7 (% 5,9)	487,8 (% 5,7)
ULAŞIM ARAÇLARI	830,5 (% 9,0)	1247,8 (% 12,5)	833,7 (% 9,7)
ÇAY	173,4 (% 1,9)	207,4 (% 2,1)	186,5 (% 2,2)
DİĞER	2496,0 (% 26,8)	2452,6 (% 24,7)	2273,6 (% 26,6)
TOPLAM	9251,6 (% 100)	9941,0 (% 100)	8564,4 (% 100)

NOT: Parantez içindeki rakamlar, toplam ithalat içindeki payı gösterir.

Kaynak: T.C. Islamabad Büyükelçiliği

PAKİSTAN'IN BAŞLICA İHRACAT ÜRÜNLERİ:

(Milyon Dolar)

	1991-92	1992-93	1993-94
PAMUK GRUBU	4233,9 (% 60,1)	4074,5 (% 59,8)	3942,0 (% 57,9)
PİRİNÇ GRUBU	415,7 (% 6,0)	317,1 (% 4,7)	242,2 (% 3,6)
DERİ GRUBU	590,7 (% 8,6)	636,5 (% 9,3)	628,4 (% 9,3)
YÜN VE HALI GRUBU	239,3 (% 3,5)	186,3 (% 2,6)	161,6 (% 2,4)
BALIK VE DENİZ ÜRÜNLERİ	114,7 (% 1,7)	181,7 (% 2,7)	154,7 (% 2,3)
DİĞER	1309,7 (% 18,9)	1417,7 (% 20,9)	1673,6 (% 24,5)
TOPLAM	6904,0 (% 100)	6813,5 (% 100)	6802,5 (% 100)

NOT: Parantez içindeki rakamlar, toplam ihracat içindeki payı gösterir.

Kaynak: T.C. Islamabad Büyükelçiliği

PAKİSTAN'IN BAŞLICA TİCARİ ORTAKLARI (Dış Ticarete Yüzde Payı)

	1993		1994	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
A.B.D.	8,30	14,42	10,46	19,37
Japonya	9,22	8,05	10,65	7,99
Almanya	6,06	8,03	7,54	8,40
İngiltere	3,84	7,84	5,70	8,45
Malezya	4,31	0,72	9,78	0,75
İtalya	1,89	2,73	5,82	3,52
Suudi Arabistan	4,24	3,51	5,51	3,29
Kuveyt	4,17	0,38	6,48	0,35
Güney Kore	2,89	2,68	3,58	4,00
Hong Kong	0,35	7,30	0,46	7,91
TÜRKİYE	0,40	1,70	0,52	0,54

Pakistan'ın dış ticareti ürünler bazında incelendiğinde belli kalemler üzerinde yoğunlaşma görülmektedir. 1994 yılı itibariyle; ihracat içerisinde en büyük yeri % 22 ile pamuk ipliği almaktadır. Daha sonra elbise ve mensucat (% 13), pamuklu dokuma (% 11), ham pamuk (% 7) ve pirinç (% 6) toplam ihracatın ağırlıklı kısmını oluşturmaktadır. Başlıca ithalat ürünleri ise makina ve ulaştırma ekipmanı (% 25), ham petrol ve petrol ürünleri (% 17), bitkisel yağlar (% 10.7), kimya sanayi ürünleri (% 9), buğday (% 4,4), demir çelik (% 4) olarak sıralanmaktadır.

TÜRKİYE-PAKİSTAN EKONOMİ VE TİCARET İLİŞKİLERİ⁽⁴⁾

1. GENEL:

Türkiye ile Pakistan arasında imzalanan 20 Kasım 1975 tarihli Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğimizin temelini oluşturmaktadır. "Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması" 14 Kasım 1985 tarihinde, "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması" ise Sayın Cumhurbaşkanımızın Pakistan'ı ziyareti sırasında 16 Mart 1995 tarihinde imzalanmıştır.

Türkiye ile Pakistan arasında, müteahhitlik, ticaret, ulaştırma ve haberleşme, sanayi, madencilik, tarım, ormancılık, su ve enerji ile özelleştirme konularında iş-

(2) T.C. İslamabad Büyükelçiliği tarafından hazırlanan dökümandan derlenmiştir.

MÜSİAD

24

İPEKYOLU GEZİ RAPORU

birliği yapılmasını hedefleyen 24 Ekim 1992 tarihli bir "Mutabakat Muhtırası" bulunmaktadır.

İki ülke arasında traktör hidrolik kaldırıcı kapakları, hidrolik pompalar vb., yedek parçaların üretimi, askeri elektronik sanayii, demiryolları, ulaştırma ve haberleşme, mesleki eğitim programları, müteahhitlik ve müşavirlik ile bilimsel ve teknik alanlarda işbirliği çeşitli boyutlarda sürdürülmektedir.

2. TİCARİ İLİŞKİLER:

Türkiye ile Pakistan arasında 1986-1995 yıllarına ait ihracat, ithalat ve toplam dış ticaret rakamları aşağıda sunulmaktadır:

PAKİSTAN İLE DİŞ TİCARETİMİZ (1000 \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret	
			Hacmi	Dengesi
1986	20.319	3.872	24.191	16.447
1987	35.051	8.076	43.127	29.975
1988	63.164	2.749	65.913	60.415
1989	40.666	3.719	44.385	36.947
1990	47.604	83.880	131.484	-36.276
1991	50.989	69.641	120.630	-18.652
1992	44.033	43.688	87.721	345
1993	43.375	115.628	150.003	-72.253
1994	56.527	36.773	93.300	19.754
1995	90.870	153.625	244.495	-62.755

13-15 Şubat 1993 tarihleri arasında İslamabad'da yapılan 9. Dönem KEK (Karma Ekonomik Komisyonu) Toplantısı sonunda imzalanan Protokol'de 1993 yılı sonu ticaret hacminin 200 milyon ABD Dolarına çıkarılması hedeflenmiştir. Tablodan görüleceği üzere, 1993 yılı rakamlarına göre ticaret hacmi 159 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmişti. 1994 yılında ise iki ülke arasındaki ticaret hacmi önemli bir düşüş göstererek, 93,3 milyon ABD Dolarına kadar gerilemiştir. 1995 yılındaki ticaret hacmi ise 244 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir.

1994 yılında ihracatımız 56,5 milyon ABD Doları, ithalatımız ise 36,7 milyon ABD Doları olmuştur. İkili ticari ilişkiler ülkemizin lehine 19,7 milyon ABD Doları fazla vermiştir. 1995 yılında ihracatımız 90,8 milyon ABD Doları olarak gerçek-

leşmiştir. Söz konusu dönemde, ikili ticari ilişkiler ülkemiz aleyhine 62,8 milyon ABD Doları ile sonuçlanmıştır.

En önemli ihracat ürünümüz 1993 yılında 11 milyon ABD Doları ile buğday, 1994 yılında ise 13,4 milyon ABD Doları ile çeşitli tipte kablolar olmuştur. 1995 yılı ilk altı aylık dönemde ise en önemli ihracat ürünümüz 14,8 milyon ABD Doları ile elektrik makina ve cihazlar, aksam ve parçalarıdır.

Pakistan'dan yapılan ithalatın büyük bölümünü (1993'te % 91, 1994'te % 79) pamuk ipliği ve pamuklu dokumalar oluşturmaktadır. Bu ülkeden ithal edilen pamuk ipliğine uygulanan anti-damping vergisinin 14 Ocak 1993 tarihinden itibaren kaldırılması, 1993 yılında ticaret hacminde önemli artışı beraberinde getirirken, ticaret dengesini ülkemiz aleyhine çevirmiştir.

1994 yılında ithalatın gerilemesinin ardında yatan nedenler, Pakistan'dan yapılan ithalat içinde önemli bir paya sahip olan pamuklu mensucat ürünlerine 28 Ocak 1994 tarihinde başlatılan anti-damping soruşturmasıdır. Söz konusu soruşturma 19 Temmuz 1995 tarihinde kapatılmıştır.

Ürün Bazında Türkiye-Pakistan Ticareti (1995 yılı-Dolar)

İhracat			İthalat		
Fasıl	Tutar	%	Fasıl	Tutar	%
Elektrikli makineler	25.246.149	27.8	Pamuk	135.488.896	88.2
Yenilen sebzeler	13.354.045	14.7	Sentetik suni devamsız lifler	6.851.011	4.5
Otomotiv ve yan sanayi	12.720.569	14.0	Ham postlar	3.170.844	2.1
Kauçuk ve kauçuk ürünleri	7.723.308	8.5	Örme eşya	1.459.642	1.0
Sentetik suni devamsız lifler	6.118.472	6.7	Yağlı tohum ve meyvalar	1.344.800	0.9
Gübreler	5.352.775	5.9	Oyuncaklar	1.072.341	0.7
Kazanlar, makineler	2.822.698	3.1	Sentetik suni filamentler	895.551	0.6
Demir Çelik Eşya	2.753.338	3.0	Özel dokunmuş mensucat	667.194	0.4
Diğer	14.779.122	16.3		2.675.053	1.7
Toplam	90.870.476	100	Toplam	153.625.333	100

Görülen o ki, Türkiye ve Pakistan'ın dış ticaret yapılarında benzerlik olmasına karşın, Türkiye'nin Pakistan'a sınai mal ihracat etme potansiyeli her geçen gün artmaktadır.

İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesinde başlıca engel ulaşım sorunudur. Ticaret hacmi yeterli olmadığı için kapasitenin altında taşıma yapılması gerekmektedir, dolayısıyla ürün miktar ve cinsine göre değişmekle birlikte navlun bedel-

MÜSİAD

26

İPEKYOLU GEZİ RAPORU

leri genel olarak yüksek olmaktadır. Deniz taşımacılığı için Türkiye-Pakistan arası ödenen ücret bazı hallerde Pakistan-Avrupa arasında ödenen miktarın 2 katına ulaşmaktadır. Bu da ticaret hacminin düşük seviyelerde kalmasına neden olmaktadır.

Eylül 1995 itibariyle Türkiye'de faaliyette bulunan Pakistan firması sayısı 12'dir. Bu firmaların toplam sermayeleri 38.459 milyon TL'dir ve 29.344 milyon TL'si Pakistan kaynaklıdır. Türkiye'de faaliyette bulunan Pakistan sermayeli firmalardan 3'ü yüzde 50'nin altında, 5'i yüzde 50-99 arasında ve 3'ü yüzde 100 hisseye sahiptir.

Pakistan'ın Türkiye'deki yatırımları hizmetler sektöründedir. Yukarıda bahsedilen 11 firmanın 7'si ticaret, 3'ü diğer hizmetler ve 1'i bankacılık sektöründe faaliyette bulunmaktadır.

TÜRK HEYETİNİN PAKİSTAN'A VARİŞİ

Başbakan Erbakan ve 238 kişilik Türk heyetini taşıyan özel uçak 4 saatlik bir uçuştan sonra Pakistan'ın başşehri İslamabad uluslararası havaalanına indi. Başbakan Benazir Butto Sayın Erbakan'ı uçağın merdivenlerinde ve 14 pare top atışı ile karşıladı. Pakistanlılar muhteşem bir karşılama hazırlamışlar. Türk heyetine gezi boyunca Pakistan'lı yetkililer, basın ve halk büyük bir ilgi gösterdiler.

Pakistan'da çok güçlü bir askeri ve sivil bürokrasinin varlığını hemen farkediyorsunuz. Gelenekselliğe ve diplomasiye çok önem veriyorlar. Gösterişli kamu binaları var. İslamabad yeni ve sıfırdan inşa edilmiş bir şehir. Ankara Büyükşehir Belediyesi eski başkanı rahmetli Vedat Dalokay'ın mimari projesini çizdiği ve Suudi Arabistan'ın eski kralı rahmetli Faysal'ın hediye ettiği ünlü Faysal Cami İslamabad'da. Şahane bir camii. Avlusunda eski devlet başkanı rahmetli Ziya ül-Hak'ın anıt-kabri var. Vedat Dalokay ve Ziya ül-Hak'a dua ettik. Rawalpindi arası otomobille yaklaşık yarım saat sürüyor. Her iki şehirde de yeşil bitki örtüsü hakim. Yağmurlu ve çok rutubetli bir hava ile karşılaştık.

Pakistan ile Türkiye arasında siyasi ilişkiler her zaman sıcak olmuş, her iki ülke birbirini her zaman desteklemiş, ancak ekonomik ilişkiler genelde pasif kalmıştır. İslam dünyasında ilk atom bombasını gerçekleştirdiği sanılan ve tüm dünyada birçok ünlü bilim adamının görev yaptığı bu ülkede, malesef küçük bir azınlığın ülkenin ekonomisinden aslan payını aldığı, halkın büyük bölümünün oldukça fa-

kir ama vakur bir hayat sürdürdüğü görülmektedir. İnşallah bu kardeş ülke ekonomik gelişmesini ve halkının refahını sağlamada başarılı olacaktır.

RESMİ TEMASLAR

Başbakan Necmettin Erbakan, bakanlar ve üst düzey bürokratlardan oluşan resmi heyetimiz, Pakistan Başbakanı Benazir Butto başkanlığındaki Pakistan heyeti ile resmi temasları yürütmüş, Pakistan Cumhurbaşkanı Leghari Başbakan Erbakan'ı kabul etmiştir. Başbakan Erbakan ayrıca ünlü Faysal Camii'ni ziyaret etmiş, Faysal üniversitesindeki Türk öğrencilerle sohbet etmişti. Başbakan Erbakan gezisinin son günü Pakistan'ın millî bağımsızlık günü kutlamalarına da iştirak etti.

Başbakan Erbakan ile görüşmesinde özellikle savunma alanında işbirliği, ortak nakliye uçağı üretme projesi, ECO'nun geliştirilmesi, MÜSİAD'ın ECO içinde önerdiği Pamuk Birliği projesi gibi fikirlerden çok etkilenen Bayan Butto, Sayın Erbakan'dan kendi ülkesi içinde dindar eğilimli siyasî partilerin yöneticilerine tavırlarını yumuşatmaları hususunda baskı yapmasını rica etmiştir. Ve Bayan Butto millî bayram törenlerini dahi yarıda bırakarak, Başbakan Erbakan ve Türk heyetini uğurlamaya geldi.

Diğer taraftan, Türkiye'nin Islamabad Büyükelçisi Candan Azer, Başbakan Erbakan onuruna Türk ve Pakistanlı yetkililerin, işadamları, Pakistan siyasî parti liderlerinin ve basının katıldığı bir resepsiyon verdi.

PAMUK BİRLİĞİ PROJESİNE DESTEK:

Bu arada MÜSİAD tarafından geliştirilen Pamuk Birliği Projesi Pakistan'da büyük ilgi gördü. MÜSİAD Genel Başkanı Erol Yazar tarafından Cumhurbaşkanı Leghari, Başbakan Butto ve Ticaret Bakanlığı Müsteşarı Faruqui'ye iletilen proje, Türkiye ve Pakistan'ın da üyesi olduğu Ekonomik İşbirliği Teşkilatı bünyesinde bir sektörel entegrasyon oluşumu olup, "Türkiye, Pakistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi pamuk üreten ülkelerin yalnızca pamuk ticaretinde değil, pamuğa dayalı katma değeri yüksek tüm ürünler ile tekstil kimyasalları ve tekstil makineleri alanında uzmanlaşarak çok büyük hacimlerde istihdam, ihracat ve üretim artışı elde etmelerini öngörüyor. Projeye daha sonra iki pamuk üreticisi ülke Mısır ve Sudan da dahil edilecek. Pakistanlı yetkililer, bu projenin Pakistan açısından

MÜSİAD

28

İPEKYOLU GEZİ RAPORU

öngördüğü katma değer, ihracat ve istihdam artışlarını dikkate alarak projeyi beğendiklerini ve desteklediklerini ifade ettiler.

RESMİ TEMASLARDA VARILAN ANLAŞMALAR

- * Savunma sanayinde müşterek projeler yürütülecek.
- * Türkiye, Pakistan, Endonezya, Malezya ve İran ile ortak nakliye uçağı üretme projesi geliştirilecek.
- * Ortak helikopter yapımı gerçekleştirilecek.
- * Savunma elektronik işbirliği sağlandı.
- * Ortak firkateyn ve denizaltı üretimi yapılacaktır.
- * Otokar firması (Türkiye) tarafından Pakistan'a 700 adet askeri araç satışı (15 milyon dolar).
- * TUMOSAN Pakistan'a motor ve motor parçası ihraç edecek.
- * TUMOSAN traktör ihracının yanısıra, Pakistan'la ortak traktör üretimi yapacak.
- * Türkiye'ye uygulanan gümrük oranları aşağı çekilecek.
- * Asya İslam Yatırım ve Kalkınma Bankası kurulacaktır.

TÜRK VE PAKİSTANLI İŞADAMLARININ GÖRÜŞMELERİ

Başbakan Erbakan'ın gezisinin ikinci gününde Pakistan Ticaret Bakanlığı Müsteşarı Salman Faruqi Türk işadamlarına İslamabad'daki Marriott otelinde bir çalışma yemeği verdi. Pakistanlı İşadamları ve Türk işadamlarının sektörel iş görüşmelerini yaptıkları bu yemekli toplantıda Müsteşar Faruqi iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin durumu ve mevcut ilişkilerin geliştirilebilme yolları üzerinde bilgi veren bir konuşma yaptı. Pakistan'ın İzmir enternasyonel fuarına güçlü bir heyetle katıldığını, gelecek yıl Türkiye'de Pakistan İhraç Ürünleri Fuarı açacaklarını, karşılıklı ticareti geliştirmek için her iki ülkenin karşılıklı ticaret merkezleri açması gerektiğini ve Orta Asya Cumhuriyetlerinde Türk firmaları ile işbirliği yapmak istediklerini belirten Faruqi'nin konuşmasından sonra, Lahor Ticaret ve

Sanayi Odası Başkanı, Türkiye-Pakistan İş Konseyi eşbaşkanı Safa Gömdeniz ve MÜSİAD Genel Sekreteri Dr. Ömer Bolat birer konuşma yaptılar. Bolat, Pakistan Ticaret Bakanı ve işadamlarını 20-24 Kasım '96 tarihleri arasında MÜSİAD'ın İstanbul'da düzenleyeceği "Müslüman İşadamları 2. Uluslararası İş Forumu" ve 4. MÜSİAD Uluslararası Fuarı'na katılmaya davet etti. Bu davet Pakistanlı yetkililer tarafından kabul edildi.

Bu arada, Türkiye-Pakistan İş Konseyi'nin Ekim ayında Pakistan'da toplanacağı açıklandı.

PAKİSTAN İŞ FORUMU İLE GÖRÜŞME VE MÜSİAD İLE İMZALANAN İŞBİRLİĞİ MEMORANDUMU

Başbakan Erbakan'ın gezisine katılan MÜSİAD Başkanı Yerar, Pakistan Business Forum Başkanı Tanveer Ahmed Magoon ile Islamabad'da bir "Ticari İşbirliği Anlaşması" imzaladı. Merkezî Karaçi'de olup, Lahor ve Islamabad'da temsilcilikleri olan Pakistan Business Forum ile yapılan anlaşma uyarınca, her iki kuruluş karşılıklı olarak ticarî bilgi alışverişi yapacak, karşılıklı işadamları geziler düzenleyecek ve birbirlerinin düzenledikleri fuar ve sergilere iştirak edecekler.

MÜSİAD Başkanı Erol Yerar ile Pakistan Business Forum Başkanı Tanveer Anmed, Magoon iki kuruluş arasındaki işbirliği Memorandumu'nu İslamad'da imzalanırken.

MÜSİAD

30

İPEKYOLU GEZİ RAPORU

TÜRKİYE-PAKİSTAN TİCARİ İŞBİRLİĞİ GÖRÜŞMELERİNDE VARILAN SONUÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Karşılıklı ticaret hacminin 240 milyon dolar (ihracatımız 90, ithalatımız 154 milyon dolar) olduğu Pakistan'da Türk işadamları 10 bin konutluk inşaat bağlantısı, un fabrikası inşa etme, mühendislik hizmetleri, ham deri ithali ve işlenmesi, markalı konfeksiyon ihracı, glikoz ve oksijen gazı tesisi kurma ve sıvı yağı ihracatı için ön bağlantılar yaptılar. Makina, makina aksamı, oto yedek parça, kablo ve transmisyon kabloları gibi ürünlerde ihracat şansımız yüksektir. Pakistan ile ticaretin mevcut 244 milyon dolardan 2-3 yıl içinde 1,5 milyar dolara ulaşması hedeflendi.

Pakistan MÜSİAD'ın Pamuk Birliği Projesini desteklemektedir. İki ülkede karşılıklı olarak daimi ticaret merkezleri kurulmasında fayda var. Pakistan Orta Asya Cumhuriyetlerinde ticaret ve yatırım alanında Türk firmaları ile işbirliği istiyorlar.

Singapur Gezisi

(14-16 Ağustos 1996)

TEMEL BİLGİLER⁽¹⁾

Yüzölçümü	: 641 m ² (doğudan batıya 42 km, kuzeyden güneye 23 km.)
Nüfusu	: 2,9 milyon
Nüfusun Dağılımı	: % 78 Çinli % 16 Malezyalı Müslüman % 5 Hintli % 1 Diğerleri
İklimi	: Yıl boyunca devamlı sıcak (31-24°C arasında) ve rutubetli
Tarihi	: Hindistan'daki İngiliz Valisinin emri ile bölgeye bir ticaret merkezi bulmakla görevlendirilen Sir Stanford Raffles tarafından Malezya topraklarından kopararak 29 Ocak 1819'da İngiliz sömürgeleri arasına dahil edilmiştir. 28 Mayıs 1958'de İngiltere'den anayasal özgürlüğünü almış, 1963'de Malezya Federal Devletine dahil olmuş, ama 1965'te Malezya'dan ayrılarak bağımsız bir devlet olmuştur.
Yönetimi	: Parlamenter demokrasi. Parlamento 81 üyeden oluşuyor. Devlet Başkanı : Ong Teng Cheong
Başbakan	: Goh Chok Tong

SOSYAL VE SİYASİ YAPI:

Başbakan Erbakan'ın Doğu seferinin üçüncü durağı Singapur idi. Pakistan'dan havalandıktan 6 saat sonra Singapur'un Franksfurt Havalimanı büyüklüğündeki Changi Havalimanı'na indik. Şehre giderken sanki bir çiçek bahçesi içinde kendinizi hissediyorsunuz. Zaten Singapur'a "bahçeler şehri" deniliyor. Tertemiz, düzenli yolları, ağaçlar ve yeşillik içerisindeki villalar ve gökdelenler. Heyetimiz Singapur'un en yüksek binası olan 70 katlı Westin Stanford otelinde kaldı.

Singapur 641 km² lik yüzölçümü olan bir "şehir devlet". Kuzeyden güneye uzunluğu 23 km., batıdan doğuya uzunluğu 42 km. 1 tane büyük ve 59 küçük

MÜSİAD

32

İPEKYOLU GEZİ RAPORU

Singapur'dan bir görüntü

adadan oluşuyor. Sıcaklık, tıpkı Endonezya ve Malezya gibi 24°C ile 31°C arasında değişiyor.

Singapur esasında 1819'da Sir Stanford Raffles tarafından İngiliz-Doğu Hindistan şirketi adına Malezya'dan koparılmış bir toprak parçası olup, Malezya'nın bulunduğu yarımada'nın hemen güney ucunda köprü ile bağlantılı bir ada. Bu küçük adada 2,9 milyon kişi yaşıyor. Nüfusun % 78'ini Çinliler, % 16'sını Müslüman Malaylar, % 5'ini Hintliler ve % 1'ini diğer ırklardan insanlar oluşturuyor. Burada da ırklar ve dinler arasında güzel bir uyum gözleniyor. Bütün dinlere saygı duyuluyor. İlginç olanı, Malaylar için İslam hukuku, Çinliler için kendi hukuk sistemleri ve Hintliler için de kendi hukuk sistemleri geçerlidir.

Resmi lisanı Malayca olmakla beraber, iş hayatında ve lise-üniversite eğitiminde İngilizce konuşuluyor.

Singapur'un kelime anlamı "Aslan şehir" demek. Singapur ayrıca "Fine City" olarak da anılıyor. Bu tabir hem "güzel şehir" anlamında, hem de "cezalar şehri" anlamında kullanılıyor. Çünkü öylesine sıkı kuralların uygulandığı bir ülke ki, kapalı yerlerde sigara içmenin, yere tükürmenin cezası 1000 dolar. Ülkede ceket üretimi ve ithali yasak deniyor. Uyuşturucu kullanmak ve ticaretini yapma Singapur'da da ölüm cezası ile cezalandırılıyor.

Trafik sorununu çözmeye bir araç olarak, 10 yaşın üzerindeki araçların trafiğe çıkması yasaklanmış. Ayrıca şehrin merkezine giren araçlar, yol kenarındaki bir benzinciden günlük 3 Singapur doları tutarında vergi makbuzu almak suretiyle girebiliyor. Taksilerde ödeme kredi kartı ile yapılabilir.

Singapur çok küçük bir şehir-devlet olduğu için insanlar genelde yüksek apartmanlarda yaşıyorlar (halkın % 86'sı). Villalar ve toprak çok pahalı. 641 km² lik toprağının her karışığı planlanmış.

1965'de bağımsızlığını kazanan Singapur'un Parlamenosunda 81 üye olup, seçimler 5 yılda bir yapılır. Ve 30 yıldır aynı parti (PAP) iktidardadır.

Singapur'u bu hale getiren kişi olarak eski başbakan Lee Kwan Yeu gösteriliyor. Çok uzun yıllar iktidarda kalan Yeu Başbakanlığı bırakmış, ama kıdemli bakan makamı verilerek kendisinin tecrübelerinden istifade ediliyor.

Cumhurbaşkanı sembolik yetkilere sahip. Güçlü bir hükümet modeli var. Hükümette Çinli bakanlar ağırlığa sahip, 2 Malay ve Hintli bakan da yeralıyor.

EKONOMİK VERİLER

* Kişi başına düşen Milli Gelir	: 1980'de 4.645 ABD doları 1990'da 12.479 ABD Doları 1995'de 24.439 ABD doları
* Toplam Milli Geliri	: 84 milyar ABD doları (1995 yılı)
* Yıllık Ekonomik Büyüme oranı	: Son 20 yıl ortalaması (% 8) 1994'de: % 10 1995'de: % 19
* Milli Gelirin Sektörel Dağılımı (%)	: Tarım: % 0,2 (1980'de 1,6) İmalat Sanayi : % 26 (1980'de % 29) Hizmetler : % 72 (1980'de % 69)
* Bankacılık ve Finans Sektörünün Milli gelirdeki payı (%)	: % 29 (1980'de % 19)
* Enflasyon	: % 3,5
* İşsizlik Oranı	: % 2,7
* Toplam dış ticaret hacmi	: 244 milyar ABD doları (milli gelirin 3 katı) İthalatı : 125 milyar ABD doları İhracatı : 119 milyar ABD doları - Mahalli ihracat : 70 milyar ABD doları

MÜSLAD

34

İPEKYOLU GEZİ RAPORU

* Başlıca ihracat yaptığı ülkeler	: Malezya, ABD, Hong Kong, Japonya, Tayvan, Tayland ve Almanya'dır.
* Başlıca ithalat yaptığı ülkeler	: Japonya, Malezya, ABD, Tayland, Güney Kore, Tayvan, Çin ve Almanya'dır.
* Singapur Para Birimi	: Singapur Doları (Değeri sürekli artıyor). 1 ABD Doları: 1,40 Singapur doları (1992'de 1,68 Singapur doları idi)
* Döviz rezervleri	: 68 milyar dolar.

SİNGAPUR'UN EKONOMİSİ:

Singapur ekonomisi esas itibarıyla hizmet sektörüne dayanmaktadır. Tarım ve imalat sanayinin ekonomideki rolü oldukça küçüktür. 1995 yılı itibarıyla tarımın milli gelir içindeki payı % 0,2, imalat sanayinin payı % 26, hizmet sektörünün payı % 72'dir.

Bir şirket modeli (Singapore Inc.) şeklinde yönetilen Singapur, hedefi olan "bölgesinde uluslararası merkez" olmayı başarmış. Singapur ekonomisi imalat sanayi ile hava ve deniz ulaşımında, finans alanında ve uluslararası ticarete merkez olma üzerine kurulmuştur. Singapur limanı taşıma tonajı bakımından dünyanın en büyük limanıdır. Her an limanda 800'den fazla gemi yük almak veya indirmek için bulunuyor. 6 terminaline aynı anda 20 gemi yanaşabilmektedir. 1995 yılında toplam 104.014 gemi tarafından 710 milyon gros tonluk taşıma yapıldı. Dünyada 600 liman ile karşılıklı seferler yapılabilir. Yükleme-indirme ve muamele işlemlerin bilgisayarla otomatik yapıldığı Singapur limanında 7500 kişi çalışıyor.

Bu rakam, verimliliğin ne kadar üst düzeyde olduğunu gösteriyor.

Bu küçük ülke, petrol ithalatçısı olmasına rağmen, dünyanın 3. büyük petrol işleme rafinerisine sahip ve yılda 9,5 milyar dolarlık işletilmiş petrol ürünleri ve petrokimya ürünleri ihraç etmektedir.

Birçok yabancı şirket ülkede yatırım yaptığı gibi, Singapur sanayi Çin, Vietnam, Kamboçya, Malezya gibi ülkelere yatırım yapmaktadır. Singapur Güneydoğu Asya (500 milyonluk) ülkeleri arasında yatırım ve ticaret bakımından köprü rolü oynamaya hazırdır.

Kişi başına milli gelir (24.439 ABD doları) sıralamasında dünyanın en önde gelen ülkeleri arasında yer almaktadır. İşsizliğin olmadığı (% 2,7'lik doğal işsizlik oranı) Singapur'da enflasyon oranı % 3,5 civarındadır.

Dünya Rekabet Gücü Sıralamasında (1994) Singapur, ABD'nin ardından ikinciliğe yükselmiştir. Doğal kaynakları, tarım alanları, madenleri olmayan Singapur'un en önemli varlığı, yetişmiş, kalifiye insan kaynaklarıdır. İşgücü verimliliğinde dünya birincisi olmuştur.

Singapur ekonomisinde Çinlilerin büyük ağırlığı var. Ancak azınlık konumundaki Malay işadamlarının son yıllarda ağırlığının artmaya başladığı söyleniyor (% 0,5).

Singapur ekonomisinde önemli bir diğer sektör de ticarettir. Milli gelir içerisindeki payı 1995'de % 18 olmuştur. Singapur'un toplam dış ticareti (125 milyar doları ihracat ve 119 milyar doları ithalat olmak üzere 244 milyar dolar) ülkenin milli gelirinin (84 milyar dolar) 3 katı bir büyüklüğe sahiptir. İhracatının 70 milyon doları transit ticaret kaynaklıdır. Dünya Ticaret Örgütü sıralamasına göre dünyanın 12. büyük ithalatçısı ve 14. büyük ihracatçısı konumundadır.

İthalat rejimi liberal bir sisteme dayanmakta olup, petrol ürünleri, araba, içki ve sigara dışındaki ürünlerin ithalatında gümrük vergisi yoktur. Ülke içinde uygulanan % 3 oranındaki Mal ve Hizmet Vergisi (GST) ithalattan da alınmaktadır. Tüm malların ihracat ve ithalatında ön müsadde almak gerekmektedir. Bu müsadde bilgisayar ile de alınabilmektedir. Singapur'un da üyesi olduğu ASEAN ülkeleri kendi arasındaki ticarete gümrük vergilerini 2000 yılına kadar % 0-5 arasına düşüreceklerdir.

Singapur'un başlıca ihracat kalemleri: bilgisayar, elektronik devreler, rafine petrol ürünleri, bilgisayar parçaları, haberleşme araçları, muhtelif elektrikli makineler, elektrik devre araçları, video ve ses kaydediciler, radyo ve TV cihazları vs.

Başlıca ithalat kalemleri; elektronik devreler, bilgisayar parçaları, ham petrol, haberleşme cihazları, bilgisayar, rafine petrol ürünleri, elektrik devre araçları, muhtelif elektrikli makineler vs.

Singapur'un ihracat yaptığı başlıca ülkeler; Malezya, ABD, Hong Kong, Japonya, Tayvan, Tayland ve Almanya'dır. **İthalat yaptığı başlıca ülkeler** ise Japonya, Malezya, ABD, Tayland, Güney Kore, Tayvan, Çin Halk Cumhuriyeti ve Almanya'dır.

MÜSİAD

36

İPEKYOLU GEZİ RAPORU

Gelir vergisi oranı % 25-30 arasında değişirken, kurumlar vergisi oranı % 27'dir.

Dış ticaret, ulaştırma ve turizm sektörleri yanında finans piyasası da çok gelişmiştir. Bankacılık ve finans sektörü Singapur ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Bir sektör 1980'den bu yana ekonomideki payı en hızlı artan sektör olmuştur. Bankacılık ve iş hizmetleri sektörünün 1980'de ekonomideki payı % 19 iken, 1995'de % 29'a yükselmiştir. Bu anlamda milli gelirin üçte biri bankacılık sektöründe gerçekleştirilmektedir. Singapur'un uluslararası bir finans merkezi olması ve özellikle buranın bir uluslararası fon yönetimi merkezi niteliği kazanması Singapur hükümetinin en önemli amaçlarından biridir. Hong Kong'un 1 Haziran 1997 tarihinde Çin'e devredilecek olması gerçeğinin Hong Kong ekonomisinde oluşturduğu belirsizlik karşısında, Singapur finans alanında Hong Kong'un yerini almaya hazırlanıyor. Birçok Hong kong'lu firma ve mali kuruluşlar Singapur'a yerleşmiş durumda. Tüm uluslararası bankaların şubeleri, yatırım bankaları, döviz ve hisse senedi borsalarıyla Singapur, uluslararası finans sistemine entegre

Singapur'un Ürün Bazında İhracatı (1000 ABD Doları)

ÜRÜN	1992	1993	1994	1995
BİLGİSAYAR	9.673.219	12.058.564	15.287.026	19.627.733
ELEKTRONİK DEVRELER	5.408.738	6.914.083	12.562.297	18.476.780
RAFİNE PETROL ÜRÜNLERİ	8.021.341	8.880.221	9.277.327	9.462.481
BİLGİSAYAR PARÇALARI	2.816.349	4.115.633	7.687.862	8.941.840
TELEKOMÜNİKASYON PARÇALARI	2.865.077	3.976.606	6.343.179	6.905.992
MUH. ELEKTRİKLİ MAKİNALAR	889.162	1.128.519	2.010.825	2.536.783
ELEKTRİK DEVRE ARAÇLARI	982.507	1.229.081	2.168.973	2.462.640
VİDEO VE SES KAYDEDİCİLER	1.356.002	1.756.621	2.448.202	2.272.338
RADYO ALICILARI	1.732.077	1.896.240	2.401.034	2.108.418
TV ALICILARI	1.301.289	1.352.414	1.724.577	1.739.228
ELEKTRİKLİ ALET VE PARÇALARI	462.357	685.966	938.708	1.128.652
JENERATÖR	410.297	538.891	853.917	1.051.130
MÜTEAHHİTLİK AKSAMI VE PARÇALARI	450.726	515.852	822.567	1.047.536
MUH. ÖZEL MAKİNALAR	435.806	527.892	883.371	1.012.009
TÜTÜN MAMÜLLERİ	635.115	986.766	1.077.622	1.003.208

Kaynak: Singapur Ticareti Geliştirme Kurumu.

T.C. Singapur Büyükelçiliği, Ticaret ve Ekonomi Başmüavirliği.

Singapur'un Ürün Bazında İthalatı (1000 ABD doları)

ÜRÜN	1992	1993	1994	1995
ELEKTRONİK DEVRELER	6.177.624	9.155.956	15.284.045	21.478.235
BİLGİSAYAR PARÇALARI	3.126.932	3.717.058	4.576.322	7.471.285
HAM PETROL	6.294.655	6.476.808	6.115.793	6.517.630
TELEKOMÜNİKASYON ARAÇLARI	2.982.982	3.999.314	5.193.109	6.007.187
BİLGİSAYAR	2.170.020	3.480.579	5.307.862	5.276.074
RAFİNE PETROL ÜRÜNLERİ	2.787.765	2.810.879	3.293.712	3.518.372
ELEKTRİK DEVRE ARAÇLARI	1.684.629	2.163.444	3.040.553	3.485.807
MUH. ELEKTRİKLİ MAKİNALAR	1.254.133	1.655.037	2.623.345	3.029.591
MUH. ÖZEL MAKİNALAR	976.070	1.379.685	1.825.135	2.166.757
MÜZİK ALETLERİ VE PARÇALARI	971.879	1.019.858	1.246.842	1.837.570
UÇAK	1.517.018	1.771.311	1.697.556	1.685.160
GEMİ VE TEKNE	1.227.726	1.311.196	1.282.162	1.666.544
ELEKTRİKLİ ALET VE PARÇALARI	872.081	1.190.050	1.348.737	1.614.874
MUH. KİMYASAL ÜRÜNLER	1.533.496	1.573.813	1.475.630	1.562.561
ÖLÇÜM ARAÇLARI	865.298	956.861	1.215.490	1.556.963
BAKIR	668.643	649.418	828.894	1.462.962
JENERATÖR	643.330	782.497	1.184.703	1.424.755
İNŞAAT ARAÇLARI PARÇALARI	662.382	726.546	967.883	1.266.876
RADYO ALICILARI	830.693	1.122.553	1.510.180	1.234.409
HAVALANDIRMA CİHAZLARI	759.146	817.267	1.122.386	1.146.140
VİDEO VE SES KAYDEDİCİLER	931.506	1.680.954	1.760.329	1.140.548.

Kaynak: Singapur Ticareti Geliştirme Kurumu.
T.C. Singapur Büyükelçiliği, Ekonomi ve Ticaret Başmüsavirliği.

olmuş konumda. Singapur'da halen 12'si mahalli ve 128'i yabancı olmak üzere 140 adet banka faaliyet göstermektedir. Ayrıca 57 banka temsilciliği, 142 sigorta şirketi ve 136 yatırım finansman kuruluşu bulunmaktadır. Merkezi Singapur'da bulunan Asya Dolar Piyasası ise başlangıcından bu yana çok hızlı bir büyüme kaydetmiştir. 1968 yılında 30 milyon dolar olan bu piyasanın hacmi, Mart 1995 itibarıyla 446 milyar ABD dolarına ulaşmıştır.

Gerçekte tüm ekonomi, uluslararası ekonomi ile öylesine bütünleşmiş durumda

iken, "bir Batı ülkesine mi geldim?" dercesine birçok batılı işadami ve yönetici ile karşılaşıyorsunuz her an.

Diğer taraftan, imalat sanayine de önem veriyorlar. GSMH'nin % 26'sı imalat sanayinde. Ve öyle olmasına dikkat ediyorlar.

Singapur'un imalat sanayi esas itibariyle, petrokimya ürünleri üretimi, bilgisayar parçaları ve muhtelif elektronik parçaları üretimine dayanmaktadır.

Singapurlu bir işadami ile joint venture'a gitmek çok avantajlıdır. Singapurlu ortağınızın payı % 30'a ulaştığında bütün teşviklerden yararlanıyorsunuz. Ayrıca kredi faiz oranlarını makul düzeyde tutuyorlar, % 6,5 civarında.

Çevre kirliliğini önlemek için yapılan yatırımların tutarının tamamı o yılın kârından düşülebiliyor.

TÜRKİYE-SİNGAPUR TİCARET İLİŞKİLERİ

Türkiye ile Singapur arasındaki ekonomik ilişkiler ve karşılıklı ticaret yok denecek kadar az. Toplam dış ticaret hacmimiz 1995 yılı itibariyle 325 milyon ABD dolarıdır. Özellikle mevcut dış ticaret de Türkiye'nin bu bölgeye yoğun demir-çelik ürünleri ihracatından kaynaklanıyor. 1994 te dünya demir çelik ürünleri talebi arttı. Bizim ihracatımız da 1994'de rekor bir düzey olan 217,5 milyon dolara yükseldi, ama tekrar 1995'de 190 milyon dolara geriledi. Singapur'dan ithalatımız 1995 yılı itibariyle 136 milyon ABD dolarıdır.

Türkiye'nin Singapur'a başlıca ihracat ürünleri: Demir çelik(1995'de 151,6 milyon dolar), tekstil ürünleri (iplik, kumaş), transformatör, tütün ve mamülleri, klinker ve cam eşya, sebze ve meyve ürünleri.

Türkiye Singapur'dan başlıca olarak haberleşme araçları, sentetik ham kauçuk, ofis araçları ve bilgisayar, petrokimya ürünleri, TV tüpü ve entegre devreleri ithal ediyor.

RESMİ TEMASLAR

Başbakan Erbakan'ın Singapur gezisi çok kısa bir süre içinde planlanmasına rağmen, Singapurlu yetkililer Başbakan Erbakan'ın ziyaretine büyük önem vermişlerdi. Heyete Singapur'a varışımızdan ayrılışımıza kadar büyük bir ilgi gösterilmiştir.

Türkiye'nin Singapur'a İhracatı (1000 ABD doları):

ÜRÜN	1992	1993	1994	1995
DEMİR-ÇELİK	84.798	121.041	170.017	151.655
TEKSTİL ÜRÜNLERİ (İplik, Kumaş, Halı)	16.946	9.549	15.234	9.368
TRANSFORMATÖR	951	1.818	6.223	6.463
TÜTÜN VE MAMÜLLERİ	4.933	2.609	6.814	6.208
KLİNKER VE CAM EŞYA	7.832	1.137	1.405	4.074
SEBZE VE MEYVE	966	1.144	1.538	1.626
PLASTİK MAMÜLLER	684	366	164	1.350
ALÜMİNYUM, BAKIR, NİKEL	45	1.329	531	1.085
OTO LASTİĞİ	205	381	540	880
METAL İŞLEME MAKİNALARI	0	0	203	701
METAL ÜRÜNLER	59	66	283	655
KOMPRESÖR, POMPA, RULMAN	418	234	383	612
GIYIM EŞYASI	110	278	336	557
ORGANİK KİMYSAİ ÜRÜNLER	0	14	489	541
AYAKKABI	0	0	1.058	533

TABLO: Türkiye'nin Singapur'dan İthalatı (1000 ABD doları)

ÜRÜN	1992	1993	1994	1995
TELEKOMÜNİKASYON ARAÇLAR	28.680	25.943	11.564	28.041
SENTETİK HAM KAUCUK	20.662	21.898	6.337	24.882
OFİS ARAÇLARI VE BİLGİSAYAR	8.816	13.536	8.951	20.200
PETROL ÜRÜNLERİ	6.216	7.074	12.293	15.179
TV TÜPÜ, ENTEGRE DEVRELER	23.194	27.068	6.762	9.368
KAHVE VB. BAHARAT	2.578	1.721	2.849	4.343
HAVALANDIRMA CİHAZL., ÖLÇÜM ARAÇLARI	3.443	3.444	2.479	4.099
ORGANİK KİMYASAL MADDELER	32	134	121	3.519
BİLGİSAYAR OYUNLARI	3.160	1.969	1.301	3.260
MOTOSİKLET VE YEDEK PARÇA	1.916	3.431	1.616	3.259
FOTOĞRAFÇILIK MALZEMELERİ	3.134	3.969	3.247	2.087

Kaynak: T.C. Singapur Büyükelçiliği, Ekonomi ve Ticaret Başmüşavirliği.

MÜSİAD

40

İPEKYOLU GEZİ RAPORU

Nüfusunun çoğunluğu Çinli ve batı tipi bir ekonomik ve sosyal yapıya sahip olmasına rağmen, Singapur'un Başbakan'ın Doğu seferine ilave edilmesinin sebebi, Singapur'un batı standartlarını, ABD standardını dahi aşan bir ekonomik gelişmişlik düzeyine sahip olması nedeniyle vizyon ve ufuk açma bakımından mutlaka görülmesi ve başarısının sırları öğrenilmesi gereken bir ülke olmasıydı.

Başbakan Erbakan başkanlığındaki Türk heyetini gece yarısı Changi havalimanında Singapur'un iki müslüman başkanından biri olan Toplum Kalkınma ve Müslüman Cemaatinden sorumlu bakan Abdullah Tarmugi karşıladı. Singapurlu yetkililer heyetin varışından ayrılışına kadar her anı dikkatlice ve dakik bir şekilde planlamışlar ve takdire şayan bir şekilde programı aynen uygulamışlardır.

Ertesi gün Başbakan Erbakan önce Singapur Başbakanı Goh Chok Tong ile başbaşa görüştü. Daha sonra iki başbakanın başkanlığında, bakanlar, müsteşarlar ve büyükelçilerden oluşan heyetler arasındaki görüşmelere geçildi.

Heyetlerarası görüşmelerin ardından Türk heyetine savunma ve teknoloji alanında Singapur'un kaydettiği gelişmeleri göstermek amacıyla Chartered Industries of Singapur, Donanım Geliştirme Mühendisliği ve Jurong Town Corporation tesisleri gezdirildi ve brifing verildi. Singapur Teknoloji Bakanı Dr. Yeo Ning Hong Türk heyetine bir öğle yemeği verdi.

Başbakan Erbakan başkanlığındaki Türk heyetine ayrıca dünyanın en büyük limanı gezdirilerek, nasıl çalıştığı hakkında bilgi verildi. Erbakan diğer taraftan Kara Ulaştırma Kurumu ve çok etkin ve hızlı bir sistemle çalışan Singapur Metrosu gezdirildi.

Singapur başbakanı Goh Chok Tong'un onuruna yemek verdiği Sayın Erbakan, ayrıca Singapur'un Müftüsü Syed İsa bin Mohammed Bin Semait ve Singapur Parlamento Başkanı ile görüştü. Bu arada

Singapur'da Sultan Murad Camii

Türk heyetinde yer alan ve Diyanet'ten sorumlu Devlet Bakanı Nevzat Ercan, Toplum Kalkınma ve Müslüman Cemaat'ten sorumlu bakan Abdullah Tarmugi ile görüşürken, Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan da Singapur Savunma Bakanı, Çevre Bakanı Ziyaettin Tokar da Singapur Çevre Bakanı ile ikili görüşmeler yaptılar.

Türkiye'nin Singapur Büyükelçisi Oktay Özüye'nin Başbakan Erbakan onuruna verdiği öğle yemeğine katılan Türk heyeti Cuma namazını Singapur'daki ünlü Sultan Camii'nde kıldı. Başbakan Erbakan Cuma namazından sonra Singapurlu müslümanlara hitaben kısa bir konuşma yaptı.

RESMİ TEMASLARDA VARILAN ANLAŞMALAR

- * İkili ekonomik ilişkileri geliştirmek için gerekli tedbirler alınacak.
- * İki ülke arasındaki ticaret hacminin 2-3 yıl içinde 2,5 milyar dolara yükseltilmesi hedeflendi.
- * İskenderun ve Trabzon'da kurulacak serbest bölgelerden Singapurlu işadamlarının yararlanması sağlanacak. Özellikle Singapurlu işadamlarının Karadeniz ve Akdeniz'deki serbest bölgelerde kıyı bankacılığına yatırım yapmaları teşvik edilecek.
- * Türkiye ile Singapur arasında Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması parafe edildi.
- * İki ülke arasında yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmasının en kısa zamanda imzalanması kararlaştırıldı.
- * Singapurlu turistlerin Türkiye'ye tatile gelmeleri teşvik edilecek.
- * Savunma alanında, karşılıklı askeri mühimmat temini yapılacak.
- * F-16 pilotlarının eğitimi Türkiye'de yapılacak.

İŞADAMLARININ TEMASLARI

Singapur Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'na bağlı Singapur Trade Development Board ve Economic Development Board'un organizasyonu ile Mantain Otel'de Türk işadamları ve Singapurlu işadamlarının katıldığı Türk-Singapur İş Forumu düzenlendi.

Çok sayıda Türk ve Singapurlu işadamlarının biraraya gelip iş görüşmeleri yaptıkları bu Forumda, MÜSİAD ile geçen Mart ayında bir İşbirliği Momenandumu imzalamış olan Müslüman Malay Ticaret ve Sanayi Odası yetkilileri de katıldılar.

İşadamları arasındaki sektörel iş görüşmelerinden önce Singapur Ticaret ve Sanayi Bakanı Yeo Cheow Tong bir konuşma yaparak iki ülke arasındaki ticari ilişkileri geliştirmek istediklerini, mevcut 325 milyon dolarlık ticaretin çok düşük bir düzeyde olduğunu anlattı. Türk işadamlarını dünyanın en hızlı gelişen Doğu Asya bölgesindeki yatırım ve ticaret imkanlarından yararlanmaya davet eden Bakan Tong, Singapur'un, dünyanın sayılı finans merkezlerinden biri olarak bölgedeki projeler için finans kaynakları sunduğunu belirtti.

Diğer taraftan, Singapur Trade Development Board ve Economic Development Board kuruluşlarından 2 üst düzey yönetici Singapur ekonomisi ve dış ticaretinin gelişimini ve hedeflerini anlattılar.

Başbakan Erbakan da Türkiye ile Singapur arasında bir "İşbirliği Dönemi"nin başladığını belirterek, iki ülke heyetleri arasında yapılan görüşmelerde varılan anlaşmalarını açıkladı. Erbakan Türkiye'nin Doğu Asya Türkleri ile Avrupa arasında köprü rolü oynayarak Singapurlu yatırımcılara sunduğu yatırım ve ticaret imkanlarını, Türkiye'deki özelleştirmeye Singapurluların parasal olarak nasıl katılabileceğini anlattı.

TÜRKİYE İLE SINGAPUR ARASINDAKİ TİCARİ GÖRÜŞMELERDE VARILAN SONUÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Karşılıklı ticaret hacmimizin 325 milyon dolar olduğu Singapur'a başta demir-çelik ürünleri, iplik, kumaş, transformatör, tütün, klinker, cam eşya, ipek sıva, duvar boyası, döşemelik kumaş, halı ihacatı arttırılabilir. Singapur'un yıllık gıda ürünleri ithalatının 4,5 milyar dolar olduğu düşünüldüğünde, sebze ve meyve ürünleri, özellikle müslüman Malaylar için helal gıda ürünleri satma imkanımız büyüktür. THY'nin haftada 2 defa Singapur'a gelmesi yaş ve dondurulmuş sebze-meyve ihracatında kargo sorununu da çözmektedir.

Singapur'un 244 milyar dolarlık toplam dış ticaretinden işadamlarımızın aracılık payını attırmaları gerekir. Singapur'da cazip şartlarla ofis kiralamak mümkündür.

Türkiye ile Singapur arasındaki karşılıklı ticaret hacminin 2-3 yıl içinde 1,5-2 milyar dolara yükseltilmesi hedeflendi. Ayrıca Singapur Asya'ya açılan en önemli liman, malî ve ticaret merkezi olarak muazzam altyapı, haberleşme imkanları ve bölgedeki yatırım projeleri için malî fonlara sahiptir. Singapur'dan Türkiye'ye turist gelmesi teşvik edilecek. Türkiye ile Singapur arasında çiftte vergilendirmenin önlenmesi anlaşması parafe edildi. Yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmasının en kısa zamanda imzalanması kararlaştırıldı.

Malezya Gezisi

(16-18 Ağustos 1996)

TEMEL BİLGİLER⁽⁵⁾

* Yüzölçümü	: 329,758 km ²
- Tarıma uygun arazi	: % 35
- Ormanlar	: % 65
* Nüfus	: 19,4 milyon kişi
* Nüfus Yoğunluğu	: Km ² de 59 kişi
* Nüfus Artış Oranı	: % 2,28
* Okur-yazar oranı	: % 78
* Resmi Dinî	: İslam
* Başkenti	: Kuala Lumpur (1.300.000 kişi)
* Etnik yapı	: Malaylar : % 56,5 Çinliler : % 32,8 Hintliler : % 10,1 Diğerleri : % 0,6
* Kullanılan lisanlar	: Malayca, Çinçe, Hintçe ve İngilizce.

(5) T.C. Kuala Lumpur Büyükelçiliği tarafından hazırlanan Bilgi Notu.

DEMOGRAFİK, SOSYAL VE SİYASİ YAPI:

Malezya, Malezya yarımadası 330.000 km² ile Borneo adasından oluşan bir kara alanına sahip olup, ülkenin % 65'i ormanlarla kaplıdır. Ülkenin en önemli doğal kaynakları kereste, palmiye yağı ve kauçuktur. Nüfusu 19,4 milyon olup, % 56,5'u Müslüman Malay, % 32,8'i Çinli Budist ve % 10'u Hindulardır. Etnik gruplar arasında dışarıdan bakıldığında çok güzel bir uyum var gibi görünüyor. Ama kendi aralarında büyük bir çekişme olduğu farkediliyor. Malaylar ile Çinliler ara-

MÜSİAD

44

İPEKYOLU GEZİ RAPORU

sında fazlaca bir dostluk görüntüsü göremiyorsunuz. Hatta gizli bir rekabet bile var. Malaylar, nüfuslarını arttırmak için ortalama 4-5 çocuk sahibi olurken, Çinlilerin de 3-4 çocuk sahibi oldukları görülüyor.

Ülke 1847'den itibaren İngiliz sömürgesi altında iken, Çin'den ve Hindistan'dan ucuz işgücü getirilmiş ve buradaki nüfus dengesi bozulmuş. Ancak 1957'de bağımsızlığına kavuşmuş, 1967'de Malaylar ile Çinliler arasında çıkan iç savaşı Malaylar kazanınca ülke yönetimine Malaylar hakim olmuş, Hükümet, bürokrasi, kamu şirketleri yönetimlerinde Müslüman Malayların bariz hakimiyeti ve kontrolü var. Endonezya gibi burada da ekonominin % 65'ini kontrol eden Çinlilere karşı hükümet bariz şekilde Müslümanların ekonomide güçlenmesini teşvik ediyor. Müslümanların ekonomideki ağırlığı 1990'da % 9 iken, 1994'de % 20'ye yükselmiş. Hükümetin hedefi "haftada bir Milyoner Malay yapmak".

Ülkenin bir İslam ülkesi olduğu daha Kuala Lumpur havalimanına ayak basarken teneffüs ediliyor. Ülkedeki en büyük cami olan Mavi Kubbeli Sultan Selahaddin Abdülaziz Camii şaheser bir mimari örneği. Malaylar dindar insanlar. Her 3 erkekten 1'inin adı Muhammed ve diğer Sahabilere ait. Ülke nüfusunun 2/3'ü kadın, 1/3'ü erkek. Evlilikte İslami kurallar uygulanıyor.

Müslüman hanımların yarıdan fazlası tesettürlü. Öyle ki, gerek özel sektörde, gerekse kamuda tesettürlü hanım memurlar çalışabiliyor. Liberal eğilimli ticaret ve sanayi bakanının özel kalem müdürü sakallı, sekreteri ise tesettürlü bir hanım memur idi.

Malezya insanı da tıpkı Endonezyalılar gibi çok sakin. Bu yapıları 3 etnik topluluğun uyum içinde, karşılıklı saygı içinde yaşamalarını sağlıyor.

Ülkede eğitim sistemi çok gelişmiş durumda. İlkokul 7 yaşında başlıyor. Ancak ilkokul öncesinde Müslüman kız ve erkek çocuklar 2 yıl süreyle Kuran kurslarına devam edip, Arapça ve Kur'anı Kerim öğreniyorlar. Ülkede sağlık sistemi de çok yaygın ve vatandaşlara düşük maliyetlerde sağlık hizmeti veriliyor. Özel sağlık tesisleri de var.

Ülkede 4 TV kanalı olup, hepsi devletin kontrolünde. Pornografik yayınlara karşı sıkı bir sansür sistemi bulunmakta. Uyuşturucu kullanan ve ticaretini yapanlara ölüm cezası verilmektedir.

Başkent Kuala Lumpur yemyeşil, her yer ağaçla kaplı, temiz ve sayısız gökdenlenleri barındırıyor. Tüm 5 yıldızlı oteller bu şehirde bulunmakta. Ülkenin kamu

petrol şirketi Petronas'a ait olup dünyanın en yüksek binaları olan İkiz kulelerin kaba inşaatı 22 ayda tamamlanmış, şu anda ince işleri yapılmakta. Ülke tam bir şantiye görünümünde. Muazam inşaat faaliyeti göze çarpmaktadır.

Ülkedeki refah seviyesi Almanya standartlarına ulaşmış görünüyor. Her 2,5 kişiye 1 araba düşüyor. Ancak bu durum çok kötü trafik sorunları doğurmuş.

Malezyalılar Türkleri seviyor ve saygı duyuyorlar. Bu sevgi Osmanlılardan kaynaklanıyor. Zaten Türk deyince "Osmanlı" olarak algılıyorlar. Türkiye'nin dış siyaset ve ticaret politikasının büyük ölçüde AB'ne endekslediği ama Avrupalıların Türklere karşı küçümseyici ve nefret karışımı bir gözle baktıkları bir ortamda, Güneydoğu Asya'da İslam'ın kaleleri olan Endonezya ve Malezya'da Türklere karşı duyulan sempati ve saygıyı iyi anlamamız ve değerlendirmemiz gerekiyor. Başbakan Erbakan'ın bu bölgeye yaptığı ziyaret, geçmişte bu ülkelere karşı olan ilgisizliğin yarattığı burukluğu gidermede önemli ilerleme sağlamıştır. Siyasi ilişkilerdeki bu sıcak diyalog hemen ekonomik ilişkilere de yansımıştır. Malezyalılar İslam'ın batıdaki kalesi olarak Türkiye'yi, doğudaki kalesi olarak da kendilerini görüyorlar.

Ülkede hür seçimler ile Parlamento oluşturuluyor. Sembolik yetkilere sahip Kral, her 5 yılda bir mevcut 9 sultan arasından seçiliyor. Ülkeyi yönetmede mutlak yetkilere sahip hükümet, şu anda UMNO partisi tarafından oluşturulmuş. Ağırlığı Malaylar olmak üzere, Çinli ve Hintli politikacıların da yer aldığı bir koalisyon grubu olan UMNO'nun ve hükümetin başkanı Dr. Mahatir Muhammed 15 yıldır iktidarda. Partinin ikinci adamı ve başbakan yardımcısı - Maliye Bakanı Enver İbrahim'e ise Mahatir Muhammed'den sonra ülkenin lideri gözüyle bakılıyor. Hükümet ayrımcı bir politika izlememe görüntüsü verse de, toplumun her kesiminde ciddi bir İslamlaştırma politikası gütmektedir.

MÜSİAD

46

İPEKYOLU GEZİ RAPORU

EKONOMİK VERİLER⁽⁶⁾

* GSMH	: 1993'de 56,2 milyar ABD Doları 1994'de 68,9 milyar ABD Doları 1995'de 81 milyar ABD Doları
* GSMH artış oranı	: 1993'de % 8,5 1994'de % 9,2 1995'de % 9,6 1996'da % 8,3 (ilk 6 ay sonu).
* GSMH'nin Sektörel Dağılımı (1995 yılı)	: Tarım: % 17,2 Sanayi: % 38,8 Hizmetler: 44,0
* Kişi başına milli gelir	: 1995'de 4,027 ABD doları
* Enflasyon oranı (1995)	: % 3,4
* Dış borçlar (1995 yılı)	: 27 milyar dolar
* Yabancı sermaye girişleri	: 1993'de 5,8 milyar ABD doları 1994'de 4,7 milyar ABD doları 1995'de 6,2 milyar ABD doları
* Döviz rezervleri	: 26,6 milyar ABD doları (15 Mayıs 1996 itibarıyla)
* Para Birimi	: Malezya Ringiti 1 ABD Doları = 2,48 Malezya Ringiti (Temmuz 1996 itibarıyla)
* Faal işgücü	: 7,3 milyon kişi
* İşsizlik Oranı	: % 2,7
* İşgücünün sektörlere göre dağılımı	: Tarım: % 26 Sanayi: % 28 Hizmetler: % 46
* İhracatı	: 1993'de 45 milyar ABD doları 1995'de 75 milyar ABD doları
* İthalatı	: 1993'de 40 milyar ABD doları 1995'de 77 milyar ABD doları
* Temel İhraç Kalemleri	: Kauçuk ve yan ürünleri, tomruk, kereste, petrol, elektrikli ve elektronik ürünler.
* İhracat yaptığı başlıca ülkeler	: Singapur, Tayland, Endonezya, İngiltere, Almanya, ABD, Japonya, Hong Kong, Tayvan, Çin, Avustralya, Yeni Zelanda, Hindistan ve Hollanda.
* Temel İthalat Kalemleri	: Makina ve Teçhizat, tüketim malları, ulaşım araçları, madenî ürünler ve imalat sanayi mamülleri.
* İthalat yaptığı başlıca ülkeler	: ABD, Japonya, Hong Kong, Singapur, İngiltere ve Tayland.

(6) T.C. Kuala Lumpur Büyükelçiliği tarafından hazırlanan Bilgi Notu.

MALEZYA EKONOMİSİ

Malezya doğal kaynaklar itibariyle zengin bir ülkedir. Ülkenin 4/5'ini ormanlar kaplamaktadır. Dünya palmiye yağı üretiminin % 53'ünü, tabii kauçuk üretiminin % 22'sini Malezya karşılamaktadır. Kakao üretiminde dünya 4.südür. Kendine yeterli petrol ve doğalgaz rezervleri ve üretimi vardır. Hatta petrol ve doğalgaz ihracatı da yapıyor.

Ülke ekonomisinin motor gücü imalat sanayidir. İmalat sanayinin GSMH içerisindeki payı % 38,8 (1995 Yılı), toplam ihracattaki payı ise % 76,4 arasındadır (1995 yılı). İmalat sanayinin başlıca alt grupları elektronik ürünler (yarı iletkenler, entegre devreler, mikro chip'ler), elektrikli makineler, air conditioning soğutma cihazları, ulaştırma araçları, kauçuk ürünleri, gıda ürünleri, tekstil ürünleri, demir çelik ürünleri, plastik ürünleri ve ayakkabıdır. Öyle ki elektronik ve elektrikli makineler sektörü toplam imalatın % 28'ini, toplam mamül ihracatının da % 58'ini oluşturmaktadır.

İmalat sektörüne son 5 yılda (1991-95) 20 milyar dolar civarında dolaysız yabancı sermaye girişi olmuştur. Ayrıca petrol, finans ve hizmetler sektörüne de yoğun yabancı sermaye girişleri olmuştur. Yabancı sermayede Japonların ağırlığı hissedilmektedir.

Son 5 yılın ortalama yıllık ekonomi büyüme oranı % 8-9 arasındadır. Kişi başına milli gelir cari döviz kuru ve fiyatlar üzerinden 4.027 ABD Dolarıdır, ancak satınalma gücü paritesine göre 8.500 ABD doları civarındadır. Ülkede işsizlik yoktur (doğal işsizlik oranı % 2,7). Bu durum % 2,3'lük bir nüfus artışına rağmen başarılmış. Enflasyon oranı 1995 yılında % 3,4 oranında. Ekonomik gelişmişlik ve refah düzeyi bakımından Malezya'nın Almanya standartlarına ulaşmış olduğunu gözlemledik. Malezya kendisini 2020 yılı hedeflerine endekslemiş.

Malezya tam bir şantiye görünümünde. Gerek başkent Kuala Lumpur'daki yoğun inşaat faaliyetleri, gökdelen inşaatları, gerekse altyapı inşaatları ve fabrika tesisleri Malezya ekonomisine büyük bir dinamizm kazandırmaktadır. 20 milyar dolara mal olacak yeni uluslararası havalimanının inşaatının Ocak '98'de bitirilmesine çalışılırken, hükümet Kuala Lumpur'un 25 km. güneyinde Putrajaya adı verilen ve 18 milyar dolara malolacak yeni bir hükümet merkezi kurmayı planlıyor.

Malezya'nın ihracatı 1995'de 75 milyar dolara, ithalatı da 77 milyar dolara ulaşmış bulunmaktadır. **Başlıca ticaret ortakları** Singapur, ABD, Japonya, İngiltere ve Tayland.

MÜSİAD

48

İPEKYOLU GEZİ RAPORU

Malezya'nın başlıca ithalat ürünleri, makina ve ulaşım teçhizatı, metal mamülleri, gıda, içecek ve tütün, dayanıklı tüketim maddeleri.

Malezya'nın para birimi Ringit çok istikrarlıdır. Yıllardır 1 ABD doları = 2,48 Malezya Ringit'i döviz kuru geçerlidir.

TÜRKİYE-MALEZYA EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLERİ

Türkiye ile Malezya arasında siyasi ilişkilerde bir sorun bulunmamaktadır. Ancak ekonomik ilişkiler arzu edilen düzeylerde değil. Yine de son yıllarda MÜSİAD öncülüğünde Türk işadamlarının Malezya ile ticaret yapmaya istekli olmalarından memnurluk duyuyorlar. Türkiye Malezya'nın Batı Asya'daki 3. en büyük ticari ortağı konumunda (Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'dan sonra). İki ülke arasındaki toplam dış ticaret hacmi 1993 yılındaki düzeyine kıyasla 1994 yılında % 81'lik bir artışla 355 milyon dolara yükseldi (Türkiye'nin Malezya'ya ihracatı 150 milyon dolar, Malezya'dan ithalatı 205 milyon dolar).

Türkiye'nin Malezya'dan ithalat kalemleri arasında palmiye yağı (% 50,4), tabii kauçuk (% 16,8), palmiye olin'i başta gelirken, onları haberleşme cihazları, tekstil-giyim ve uçak ekipmanları izlemektedir.

Türkiye'nin Malezya'ya ihracat kalemleri arasında demir-çelik ürünleri (% 67,8), elektrik dağıtım cihazları, bazı sebzeler, kumaşlar vs. yer almaktadır.

1995 yılında Türkiye'nin Malezya'ya ihracatı 99 milyon dolar olurken, Malezya'dan ithalatı 272 milyon dolara yükselmiştir. Dış ticaret dengesi 1993'den bu yana Malezya'nın lehine seyretmektedir.

Son zamanlarda Türk inşaat firmalarının Malezya'da iş aldıkları görülmektedir. GAMA inşaat firması bir çimento fabrikası inşa etmektedir.

Türkiye - Malezya Dış Ticareti (milyon dolar)

Yıllar	ihracatımız	ithalatımız
1993	62,1	159,7
1994	113,7	170,5
1995	99,7	272,3

Kaynak: DPT

RESMİ TEMASLAR

Başbakan Erbakan'ın gezisinin en önemli duraklarından birisi olan Malezya'da, Türkiye ile yeniden bir dostluk ve işbirliği köprüsü kurulmasının sevinci yaşandı. Malezyalı yetkililer geçmişte Türk hükümetlerinin bu bölgeye olan ilgisizliğine sitem etmekle beraber, Türkiye'deki yeni hükümetin Güneydoğu Asya bölgesindeki ülkelerle ilişkilerini geliştirme çabalarından duydukları memnuniyeti her defasında dile getirdiler.

Özellikle ekonomik kalkınma ve refah seviyesini ilerletmede büyük başarılar elde eden ve bunu İslami hayat nizamını güçlendirerek yapan Malezya'nın Türkiye için ideal bir stratejik ortak olabileceği bir kez daha anlaşılmıştır. İslam dünyasının iki sanayileşmiş ülkesi olarak Türkiye'nin batı Asya'dan, Malezya'nın Doğu Asya'da etkin bir işbirliği yapması zarureti hasıl olmuştur.

Başbakan Erbakan'ı havaalanında Malezya dış işleri bakanı karşıladı. Çünkü resmi karşılama töreni parlamento binası önünde yapılıyordu.

Malezya'yı 15 yıldır yöneten ve ekonomik başarısında büyük pay sahibi olan Dr. Mahattir Muhammed, Sayın Ebakan ile önce başbaşa görüştü, daha sonra resmi heyetlerin karşılıklı görüşmesine geçildi. Türkiye ile Malezya arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkileri büyük ölçüde canlandıracak kararların alındığı resmi görüşmelerden sonra Başbakan Erbakan ve Türk heyeti onuruna Malezya başbakanı Dr. Mahathir Muhammed ile Türkiye'nin Kuala Lumpur büyükelçisi Ferhat Ataman birer yemek verdiler.

Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur'da bulunan Milletlerarası İslam Üniversitesi'ni ziyaret ederek, Rektör'den üniversite hakkında bilgi alan Başbakan Erbakan, Üniversitenin Melik Faysal salonunu dolduran 1000 kadar öğrenciye de bir konferans verdi. Kuala Lumpur'daki ünlü Sultan Selahaddin Abdülaziz Camii'ni (Mavi Cami) ziyaret eden, İslamı Anlama Enstitüsü'ne giderek Müdür Dato Dr. Hajı İbrahim ile görüşen Başbakan Erbakan'ın resmi temaslarından en anlamlısı da, 20 yıldan bu yana tanıdığı, eski Müslüman Gençlik hareketi lideri ve halen Malezya'nın 2. güçlü adamı, Başbakan Yardımcısı ve Maliye Bakanı Dr. Enver İbrahim ile buluşması oldu. Başbakan Erbakan'a övgüler yağdıran Dr. İbrahim, Türkiye'nin İslam ülkeleri ile yakınlaşma çabalarını karşılıksız bırakmayacaklarını ve yeni Türk hükümeti ile ekonomik ve ticari ilişkileri, savunma sanayi işbirliğini geliştirmek istediklerini açıkladı. Gerçekten de gezi sonunda iki ülke heyetleri arasında varılan somut anlaşmalar çok kapsamlı oldu ve gelecek için ümit vaatetti.

RESMİ TEMASLARDA VARILAN ANLAŞMALAR

- * Savunma sanayi alanında müşterek çalışmalar yapılacak. Bu çerçevede Malezya Savunma Bakanı Eylül ayı içinde Türkiye'ye gelecek.
- * Türkiye'de FMC/NUROL firmasının ürettiği askeri zırhlı araçlardan 400 adet Malezya'ya ihraç edilecek. Yine Malezya'nın Güney Kore'den ithal ettiği 150 adet askeri zırhlı aracın bakım onarımını da FMC/Nurol firması yapacak.
- * Türkiye Malezya Deniz kuvvetlerine 2 adet denizaltı imali için 730 milyon Marklık teklif verdi. Ayrıca Türkiye yine Malezya Deniz Kuvvetleri için fırkateyn üretimi teklifi verdi.
- * Havacılıkta işbirliği yapılacak. Türkiye'nin İran, Pakistan, Endonezya ve Malezya ile birlikte ortak uçak üretme projesi Malezyalı yetkililer tarafından benimsendi.
- * Asya İslam Yatırım ve Kalkınma Bankası kurulacak.
- * Türkiye ve Malezya, İslam Kalkınma Bankasının faaliyetlerinin güçlendirilmesi konusunda anlaştılar.
- * Malezya'nın petrol şirketi (Petronas) Türkiye'de yatırım yapacak.
- * Otomotiv yan sanayiinde, yüksek teknoloji alanında, elektronik sanayiinde işbirliği yapılacak.
- * Malezyalı turistler için hac-umre bağlantılı seyahat işbirliği geliştirilecek. Bu amaçla Malezyalı turistler için Türkiye'de tatil köyleri geliştirilecek.
- * Karşılıklı ticaret hacminin 372 milyon dolardan 2-3 yıl içinde 1,5 milyar dolara çıkarılması hedeflendi.
- * Malezya'nın hızlı ekonomik kalkınması karşısında yetersiz olan işgücü arzı açığını kapamak için Malezya Türkiye'den 60-70 bin kadar vasıflı işgücü ithal edecek.
- * Gezinin en önemli sonuçlarından birisi Türkiye'nin Asya-Pasifik bölgesinde Malezya'yı, Malezya'nın da Ortadoğu, Avrupa, Balkanlar ve BDT ülkelerine açılmada Türkiye'yi stratejik üs ve ortak olarak benimsemeleridir.

İŞADAMLARININ TEMASLARI VE MÜSİAD İLE MATRADE ARASINDA İMZALANAN İŞBİRLİĞİ MEMORANDUMU

Başbakan'ın Doğu seferinde işadamlarının en yoğun iş görüşmeleri yaptıkları ve en çok somut bağlantılar yaptıkları ülke Malezya olmuştur. Bu gezi sırasında Türk işadamları Malezyalı işadamları ile önce heyetin kaldığı Istana Oteli'nde düzenlenen Workshop'da biraraya gelmişlerdir. Kuala Lumpur'daki Malay Ticaret ve Sanayi Odası ile MATRADE (Malezya Dış Ticareti Geliştirme Kurumu) tarafından düzenlenen bu toplantıda Malezya tarafını Malay Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Muhammed Izat Emir ile MATRADE Ticaret ve Eğitim Dairesi Müdürü Muhammed Halim temsil ederlerken, Türk heyetini MÜSİAD Genel Başkanı Erol Yazar temsil etmiştir. Yazar, Workshop'un açılışında yaptığı konuşmada, MÜSİAD olarak 1994 Nisan ayı içinde 15, Mart 1996'da 38 Türk işadamı ile geldiklerini hatırlatarak, Başbakan'ın gezisi çerçevesinde 100 Türk işadamlarının gelmesinin önemli olduğunu ve Malezya'yı Asya Pasifik bölgesine açılmada stratejik üs olarak kabul ettiklerini belirtti. Yazar, konuşmasında Türkiye'nin de satınalma gücü hızla artan 65 milyonluk nüfusu, Avrupa pazarına yakınlığı, Ortadoğu, Balkanlar, Orta Asya ve BDT ülkeleri ile dış ticaretteki etkili konumu gibi faktörlerle Malezyalı yatırımcılar için Batı Asya'da stratejik bir ortak olarak kabul edilmesini temenni ettiğimizi söyledi. Yazar, Türkiye ile Malezya arasındaki durgun ticari ilişkilerin, yeni hükümetin diyalog arayışından sonra hemen hızlanmaya başladığını vurguladı.

Daha sonra iki ülkenin işadamları arasında sektörel iş görüşmelerine geçildi. Türk ve Malezyalı işadamları ikinci olarak Malezya Milli Ticaret ve Sanayi Odası'nın Başbakan Erbakan onuruna verdiği öğle yemeğinde biraraya geldiler. Başbakan Erbakan ve Malezya Başbakan Yardımcısı Dr. Enver İbrahim'in iki ülkenin resmî heyetleri arasında varılan anlaşmaları açıklayarak, Türkiye ve Malezya arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirme konusundaki kararlılıklarını ifade ettikleri konuşmalar yanında, Türk ve Malezyalı işadamları arasında ön bağlantı veya niyet mektubu şeklindeki ticaret ve yatırım anlaşmalarının imza töreni yapıldı. Aralarında Kombassan Holding, İttifak Holding, Silkcoat, Saray Gıda, Gürmen Tekstil, Özerler Holding ve Hema Grubu gibi kuruluşların yer aldığı Türk firmaları Malezyalı şirketlerle yaptıkları ön bağlantılar için anlaşma imzadılar.

MÜSİAD da Malezya Hükümetine bağlı Dış Ticareti Geliştirme Kurumu (MATRADE) ile İşbirliği Memorandumu imzaladı. MÜSİAD Genel Başkanı

Erol Yazar ile MATRADE Genel müdürü Samsudin Marsop'un imzaladıkları Memorandum uyarınca, her iki kuruluş Türkiye ve Malezya arasındaki ticaret ve yatırım ilişkilerini geliştirmek için bilgi alışverişinde bulunacaklar, karşılıklı işadamları ziyaretleri gerçekleştirilecek, birbirlerinin düzenledikleri fuar, konferans vs. etkinliklere katılacaklar.

TÜRKİYE İLE MALEZYA ARASINDAKİ TİCARİ GÖRÜŞMELERDE VARILAN SONUÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Güneydoğu Asya'daki en gelişmiş İslam ülkesi olan ve 152 milyar dolarlık toplam dış ticaret hacminde 372 milyon dolar gibi çok düşük bir karşılıklı ticaret hacmine sahip olduğumuz Malezya'ya Başbakanın gezisi sırasında un ve bisküvi makineleri, motorsiklet, ipek sıva duvar boyası, domates püresi, optik kablo, transmisyon kabloları, elektrik kablosu ihracı ve mesken inşaatı alanında ön bağlantılar yapıldı. Ayrıca alüminyum kaplama, halı, kilim, helal gıda ürünleri olarak sebze, meyve, toz içecekler, bisküvi, kristal cam ürünleri, avize ve kimyevi maddelerde ihracat imkanı vardır. Malezya'daki muazzam inşaat işlerinden Türk müteahhitlik sektörü olarak pay alabiliriz. Şu anda GAMA inşaat firması bir çimento fabrikası inşa etmektedir.

Bundan başka, resmî görüşmelerde kararlaştırılan Türkiye'den Malezya'ya askeri zırhlı araç satışı ve onarımı, denizaltı imali teklifi, ortak uçak üretimi projesi gibi savunma sanayi alanında işbirliği hızla güçlendirilecek.

Türkiye ve Malezya arasındaki karşılıklı ticaret hacmi böylece 2-3 yıl içinde 372 milyon dolardan 1,5 milyon dolara rahatça çıkarılabilir.

Türkiye ve Malezya arasındaki ekonomik ilişkileri geliştirmek için:

- * İki ülke arasında çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşması yapılmış. Ancak yatırımların teşviki ve garanti edilmesi anlaşmasının yapılması gerekiyor.
- * Hava ulaştırması anlaşması yapılmış. Ancak THY Kuala Lumpur'a uçmuyor. Malezya Havayolları İstanbul-Kuala Lumpur arasında uçuyor. Özellikle hafif ürünler ile gıda ürünlerin taşınmasından hava kargosu önem taşıdığı için THY Kuala Lumpur'a uçmalı.
- * Kamu veya özel bankalarımız Kuala Lumpur'da en azından bir temsilcilik bü-

rosu açmalılar. Dış ticaret işlemlerinin üçüncü ülkeler üzerinden yapılması formaliteleri arttırmaktadır.

- * Deniz taşımacılığında da direkt ulaştırmanın sağlanması lazım. Şu anda Singapur üzerinden ancak deniz taşımacılığı yapılabiliyor.
- * Türkiye'nin bir sekreter kadrosu dahi olmayan Kuala Lumpur elçiliğimizdeki ticaret ateşeliği mutlaka uzman kadrolarla takviye edilmelidir.

Endonezya Gezisi

(18-20 Ağustos 1996)

TEMEL BİLGİLER (7)

* Yüzölçümü	: 1.926 milyon km ²
* Ada Sayısı	: 17.600 adet
* Nüfusu	: 192,2 milyon kişi (1995)
* Nüfus artış oranı	: % 1,6
* Şehir nüfus oranı	: % 33 (63,4 milyon kişi)
* Ortalama yaşam süresi	: 64
* Okur-yazar oranı	: % 86,4
* Başkenti	: Jakarta: 8,2 milyon (resmî istatistikler)
* Etnik Gruplar	: % 85'i Malay % 15'i Melanez, Çinli, Aborijin.
* Resmi Dili	: Malay kökenli Bahasa Endonezya'dır. 300 kadar mahalli diyalekt vardır.

(7) T.C. Jakarta Büyükelçiliği tarafından hazırlanan Bilgi Notu.

DEMOGRAFİK, SOSYAL VE SİYASAL YAPI

Ülke 1,9 milyon km²'lik bir yüzölçümüne (Türkiye'nin 3 katından biraz küçük) sahip, 17.508 ada üzerinde kurulmuştur. Bunun 6000'inde insanlar yaşıyor. Bunların birçoğunda da yerli kabileler bulunmakta. Nüfusu 192 milyon kişi. Bu açıdan en büyük islam ülkesi ve dünyanın 4. en kalabalık ülkesi. Nüfusun 120 milyonu yalnızca 130 bin km²'lik bir alana sahip olan Java adasında yaşıyor. Nüfus Java, Sumatra, Bali, Kalimantan ve Irian Java adalarında yoğunlaşmıştır. Yine Java adasında bulunan başkent Jakarta'nın nüfusu resmi kayıtlara göre 9 milyon, son tahminlere göre 10-11 milyon kişi. Hükümet Java adasındaki nüfus yoğunlaşma-

sını azaltmak için "Özel Göç Programı" uyguluyor ve Sumatra adasına gidenlere büyük teşvikler veriyor. Dünyaca tanınmış Bali adası da ülkenin en önemli turistik merkezidir.

Ülkede 300 kadar etnik grup ve 365 ayrı lehçe bulunmaktadır. Resmi lisan Bahasa Endonezya (aslında Malay'canın bir lehçesi). Malezyalılar ve Endonezyalılar birbirleri ile rahatça konuşuyorlar.

Nüfusun dinlere göre dağılımı

- % 85 Müslüman,
- % 6 Protestan-Hristiyan
- % 3 Katolik-Hristiyan
- % 2 Çinli Budistler
- % 2 Hindular
- % 2 diğer gruplar

Anayasa'da bu 5 din resmi olarak yazılmıştır. Din konusu çok hassas. Ayırım yapmamaya, uyum içinde yaşamaya çalışıyorlar. Endonezya minyatür parkında bu 5 dinin mabedi yan yana inşa edilmiş. Hatta yalnızca Endonezya'nın değil, Güneydoğu Asya'nın en büyük camisi olan ve 100 bin kişinin aynı anda ibadet edebildiği "İstiklal Camii"nin yanına hemen kilise de inşa etmişler. Bir Hristiyan mimarın yaptığı İstiklal Camii'nin mimarisi daha güzel olabilirdi diye düşünüyor insan. Bu bölgedeki camilerde halı pek kullanılmıyor. İnsanlar sıcak mermeri basıyor. Hristiyanların bölgede aktif olduğu söyleniyor, para karşılığı fakir insan veya yerli kabileleri Hristiyanlaştırma çalışması yapıyorlarmış. Zaten ülkenin doğusundaki Timor adasında bulunan Hristiyanlar, eskiden sömürgeci devlet konumundaki Portekizlilerin kışkırtmaları ile Endonezya'dan kopmak istiyorlar. Bu bölge Papalığın ilgi merkezlerinden birisi. Bu yüzden sık sık Endonezya ile AB arasında sorunlar yaşanıyor.

Endonezyalılar güler yüzlü insanlar, çok sakinler. Kavga-gürültü hiç görmüyorsunuz. Bir cinayet olduğunda gazete manşetlerine çıkıyormuş. Hırsızlık vakası olabiliyormuş. İnsanlar erken yatıp erken kalkıyor. Sabah 6'sında bile çok yoğun trafik var. Bir petrol ülkesi olduğu için çok sayıda araç var. Çoğu Japon markalı. Trafik önemli bir sorun. Çok sayıda motorsikletli trafiği tehlikeli hale getiriyor. Taksi şoförleri tam gaz ve kural tanımadan araç kullanıyorlar.

Başkent Jakarta sanki bir gökdelenler şehri. Bunlar 1986'dan sonra inşa edilmiş.

Şu anda 35-60 tane inşa edilmiş gökdelen var iken, 150 tane de inşa halindeymiş.

Kentleşmiş nüfus oranı % 33, ortalama yaşam süresi 64. Ülkede okuma yazma oranı % 86,4. Eğitim 5 yaşında başlıyor, ilköğretim 6 yıl sürüyor. Ülkede çok sayıda üniversite var. Bunların 2'si devlete ait, diğerleri özel üniversite, dolayısı ile pahalı. Vakıfların kurup işlettiği özel üniversiteler vakıflaşma açısından dünyada ABD'den sonra ikinci sırada geliyorlar.

Burada üniversitede eğitim gören 8 Türk öğrenci kardeşimizle tanıştık. Akıncı ruhu ile buralara öğrenim görmeye gelmişler. Endonezya lisanını öğrenen bu arkadaşlar iş görüşmelerinde tercümanlık yaparak, heyetimize yardımcı oldular.

Endonezya halkı Türklere sempati duyuyor, ancak Türkiye ve Türkleri pek tanımıyorlar. Özellikle bizi Arap kardeşlerimizle karıştırıyorlar. Türklerin bu bölgeye ilgisi Osmanlı İmparatorluğu'nun sömürgecilere karşı yardım amacıyla bu ülkeye yardım savaş gemileri göndermesiyle başlamış. Ülkenin Ache bölgesine gelen Osmanlı gemilerinden bazıları burada kalmış. Buraya yerleşen denizcilerimiz evlenmişler, burada kalmışlar. Kabirleri bu bölgede duruyor.

Ülkede 6 TV kanalı var. 2'si devlete ait, 4'ü özel. Pornografik TV ve gazete yayınlarına karşı sıkı bir sansür sistemi uygulanmakta. Ülkede uyuşturucu kullanan ve satana ölüm cezası veriliyor.

Siyasi yapı

Endonezya tarihte önce Hollandalılar tarafından çok uzun süre istila edilip, sömürülmüş. Daha sonra İngilizlerin, 2. Dünya Savaşı sırasında Japonların ve Hollandalıların kısa işgal dönemleri yaşanmış. 1945'de 2,5 milyon şehit verdikleri istiklal harbi ile Hollandalılar karşısında bağımsızlıklarını kazanmışlar. Ülkenin ilk devlet başkanı Sukarno olmuş. 1965-66'da komünistlere karşı bir iç savaş dönemi yaşanmış. O zaman ordunun başında olan Suharto'nun iç savaştaki başarısı ile Sukarno dönemi bitmiş, 1967'den bu yana Suharto devlet başkanı. Ordunun da desteğine sahip olan Suharto ülkenin güçlü lideri. Görev süresi 1998'de dola- cak olan Suharto'nun Devlet başkanlığına yeniden adaylığını koyacağına kesin gözüyle bakıyor. Başkanlık sistemi uyarınca Suharto'nun başkanlığında hükümet idaresi var. İdari yapı olarak 27 vilayet var.

Ülkede 3 siyasi parti var. 500 üyeli Temsilciler Meclisi için seçimler 5 yılda bir yapılıyor.

MÜSİAD

58

İPEKYOLU GEZİ RAPORU

Endonezya ASEAN üyesidir. Ülkede resmi olarak kabul edilen 5 dinin inançlarına saygılı bir yönetim sistemi vardır. Ancak halkın tabandan zorlamasıyla giderek İslami yaşam biçimi güçleniyor. Halkın çok büyük bölümü namaz, oruç ibadetlerini yerine getiriyor.

EKONOMİK VERİLER

* GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA:	1992: 126,6 milyar dolar 1993: 141,9 milyar dolar 1994: 159,4 milyar dolar 1995: 167,2 milyar dolar.
* GSMH'nin sektörel dağılımı:	Tarım% 17,4 Sanayi: % 42,8 Hizmetler: % 36,8
* Kişi başına milli gelir:	1992: 675 dolar 1993: 716 dolar 1994: 905 dolar 1995: 1024 dolar
* Ekonomik Büyüme hızı:	1992: % 6,3 1993: % 6,4 1994: % 7,34 1995: % 7,5
* Enflasyon Oranı:	1992: % 5,0 1993: % 9,7 1994: % 9,24 1995: % 8,6
* İşsizlik oranı:	% 4,37 (1995 yılı)
Gizli işsizlik oranı:	% 40 (1995 yılı)
* Faal İşgücü sayısı:	83,7 milyon kişi
* İşgücünün sektörlere göre dağılımı:	- Tarım: % 53,2 - Sanayi: % 25,8 - Hizmet: % 13 - Diğerleri: % 8
* Yabancı Sermaye Girişi (özel sektör):	- 1967-'95 arası (izin verilen): 154 milyar ABD doları

- 1967-95 arası (fiili giriş): 84 milyar ABD doları.

- 1992: 6,28 milyar dolar

- 1993: 4,1 milyar dolar

- 1994: 17,9 milyar dolar

- 1995: 18 milyar dolar

* Dış borçları (1995): 100 milyar dolar (62 milyar doları resmî, 38 milyar doları özel)

* Döviz rezervi: 13,25 milyar ABD doları.

* Para birimi: Rupiah'tır.

1 ABD doları: 2.341 Rupiah (Ağustos '96)

* **Turizm (1995):**

Gelen turist sayısı: 4,33 milyon kişi.

Turizm geliri: 5,34 milyar dolar.

* **İhracatı:**

1989: 22,2 milyar dolar

1992: 33,9 milyar dolar

1995: 45,4 milyar dolar

* **İthalatı:**

1989: 16,3 milyar dolar

1992: 27,8 milyar dolar

1995: 40,6 milyar dolar.

* **Başlıca ticari ortakları (payı):** Japonya % 37,3, AB ülkeleri (% 12,4), ABD (% 12) ve ASEAN ülkeleri (% 11).

* **Başlıca ihracat kalemleri:** Petrol ve sıvı doğal gaz, tekstil ve tekstil ürünleri, kontrplak, palmye yağı, deniz ürünleri, kauçuk, madenler (bakır, kalay, nikel, boksit), kağıt, orman ürünleri, çimento, elektronik aletler ve ayakkabılar.

* **Başlıca İthalat Kalemleri:** Buğday, pamuk, işlenmiş gıda maddeleri, kimya ürünleri, dayanıklı tüketim maddeleri, petrol yan ürünleri, makina teçhizat ve endüstri için yarı mamul hammaddelerdir.

* **Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı:**

Kimya sanayi: % 14,1

Otelcilik: % 7,7

Metalürji: % 7,3

* **Yabancı Yatırımların (1967-95 = 84 milyar dolar) Ülke dağılımı:**

- Japonya: 15.665,4

- Güney Kore: 5.448,4

- Hong Kong: 12.004,9

- Tayvan: 6.570,3

- Singapur: 5.568,6

- ABD: 4.650,1

- İngiltere: 5.644,0

- Almanya: 2.058,1

- Hollanda: 2.764,3

- Avustralya: 1.563,9

MÜSİAD

60

İPEKYOLU GEZİ RAPORU

ENDONEZYA EKONOMİSİ:

Endonezya'nın GSMH'sı (Gayri Safi Milli Hasıla) Türkiye'ninki ile hemen hemen aynıdır. 1995 yılı itibariyle 167.1 milyar dolar. Ülkede nüfus kalabalık olduğu için kişi başına düşen milli gelir (1995'de 1024 \$) Türkiye'den düşüktür. Ama her yıl milli gelir hızla artmaktadır. 1965'te kişi başına milli gelir 70 \$ imiş. Son 20 yılın ekonomik büyüme oranı ortalama % 6 oranında. Ülkede işsizlik oranı % 4,5 civarında, gizli işsizlik oranı % 40. Enflasyon ise % 8-9'lar düzeyine indirilmiş.

Endonezya ekonomisinde Çinliler çok kuvvetli. Nüfusun % 2'sini oluşturan Çin asıllılar, ekonominin % 80'inin kontrol ediyorlar. Hükümetin teşviki ile Malay asıllı vatandaşların ağırlığı giderek artmaya başlamış.

Endonezya petrol, doğal gaz, kömür, altın, orman gibi çok zengin doğal kaynaklara sahip bir ülke. 1986'dan bu yana uyguladıkları ekonomik serbestleştirme politikası sonucunda doğal kaynak zenginliklerini muazzam bir ekonomik güce dönüştürmeyi başarmışlar. Bu başarıda ülkeye giren yabancı sermaye girişleri de büyük rol oynamış. 1967-1995 yılları arasında toplam yabancı sermaye yatırımı 84 milyar dolara ulaşmış. 1994 yılında 17,9 milyar dolar ve 1995'de de 18 milyar dolar civarında yabancı sermaye girişi olmuş. Yabancı sermaye petrol, kömür, orman, altın gibi doğal kaynaklar, otomotiv, mali sektör ve turizme gelmiş. Zaten Jakata'da dolaştığınızda yabancı sermayenin izlerini hemen farkediyorsunuz. Her yerde tanınmış birçok Japon ve Avrupalı-ABD'li firmaların tabelaları, reklamları ve sayısız yerli ve yabancı bankaları görüyorsunuz. Muazzam bir Japon sermayesi ve varlığını farkediyorsunuz. Güney Koreliler de gelmeye başlamış. Ülkedeki tek yerli otomobil üretimi Güney Koreli Hyundai firmasının lisansı ile 2. bir otomobil fabrikası kuruluyor. Ayrıca Japon otomobilleri ile BMW, Mercedes Benz ve Volvo gibi Avrupalı markaların da montaj üretimi yapılıyor.

1986 öncesine kadar ülke ekonomisinde ağırlığı olan petrol ve doğal gazın üretim ve ihracattaki payı azaltılmış. Günde 1,5 milyon varil petrol, 190.000 varil sıvılaştırılmış doğalgaz üretilen ülkede bu sektör 1970'li yıllarda GSYİH'nın % 25'ini ve 1987'ye kadar ihracatın % 70'ini oluştururken, 1995 itibariyle petrol ve doğal gaz ihracatının toplam ihracattaki payı % 25'e gerilemiş. 1994 ihracatının (40.1 milyar dolar), 9,9 milyar doları petrol ve doğalgaza, 2,8 milyar doları tarım ürünleri, 1,8 milyar doları madencilik ürünleri ve 25,6 milyar doları da imalat sanayi ürünlerinden oluşmuştur.

Endonezya'nın ihracatı 45,4 milyar dolara (1995), ithalatı 40,1 milyar dolara (1995) ulaşmış. Döviz rezervleri 13,2 milyar dolara ulaşmış. Başlıca ihracat yap-

tiği ülkeler Japonya, AB, ABD, Hong Kong, Tayvan, Güney Kore. Başlıca ithalat yaptığı ülkeler ise Japonya, AB, ABD, Hong Kong, Tayvan ve Güney Kore.

Endonezya'nın para birimi Rupiah'dır. 1 ABD Doları = 2.341 Rupiah. Ülkenin dış borcu bizden fazla. 100 milyar dolar (62 milyar doları resmi, 38 milyar doları özel). Ancak kişi başına dış borç rakamı bizden çok daha iyi. Ülkede faiz oranları % 14-17 civarında.

Şirket kurmak çok kolay, ticaret ve sanayi odasına kayıt zorunluluğu yok. Ama yabancı sermaye olarak bu ülkeye girekseniz, mutlaka bir Endonezyalı firmayı ortak almanız tavsiye ediliyor. Çünkü Endonezalı firma bürokratik zorlukları kendi yöntemlerine göre halledebiliyormuş. 1 yıl öncesine kadar yabancı sermaye girişlerinden öngörülen % 49'luk pay ile sınırlama uygulaması kaldırılmış.

Endonezyalı sanayiciler ve tüccarlarla uzun vadeli ve ciddi iş ilişkisi kurmak gerektiği tavsiye ediliyor. Sanayici ve işadamları dış ticaretlerinin büyük bölümünü Singapur üzerinden yapıyorlarmış.

Ülkede inşaat ve altyapı sektörlerine büyük para harcanıyor. Önümüzdeki 5 yılda karayolları için 16 milyar dolar ve elektrik sektörü için 18 milyar dolar harcama yapılacaktı.

Günlük Asgari ücret 4500 Rupiah (2 \$), aylık 60 \$. Kırsal bölgelerde bu rakam daha düşük olabiliyormuş. Vasıflı eleman sıkıntısı var. Vasıflı, lisan bilen sekreter maaşı 1000 \$'ı bulabiliyor.

Ülkenin ticaret merkezleri; Jakarta, Surabaya (Doğu Java'da) ve Medan (Sumatra adasında)'dır.

Hükümet, 1996 yılı içinde aldığı bir kararla, 9398 mamul maddeden 6030'u üzerinde uygulamakta olduğu tarife ve tarife dışı engelleri 2003 yılına kadar değişik oranlarda düşüreceğini açıklamıştır. Bu kararlar, OPEC ve ASEAN üyelikleri uyarınca alınmıştır.

TÜRKİYE-ENDONEZYA EKONOMİK VE TİCARET İLİŞKİLERİ

Türkiye ile Endonezya arasında siyasi bir sorun bulunmamaktadır. Başbakan Erbakan'ın bu gezisinden önce son yıllarda eski Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından Endonezya'ya iki defa en üst düzeyde resmî temaslarda bulunulmuş.

Bununla beraber, iki ülke arasındaki dış ticaret ve yatırım ilişkileri yok denecek kadar az. Toplam ticaret hacmimiz 173,6 milyon dolar. Türkiye'nin 1995'de bu ülkeye ihracatı 47,1 milyar dolar iken, ithalatı 126,5 milyon dolar olmuş ve açık vermiştir.

Endonezya'ya başlıca ihraç kalemlerimiz: Buğday, sebze, tütün, iplik, kimyevi ürünler, makine ve çeşitli elektrikli alet yedek parçaları.

Endonezya'dan **başlıca ithal kalemlerimiz;** kauçuk, cam ürünleri, iplik, kumaş, ayakkabı, palmiye ve çiçek yağıdır.

Türkiye-Endonezya Dış Ticareti (milyon dolar)

Yıllar	İhracatımız	İthalatımız
1988	3,9	12,9
1989	6,7	17,5
1990	9,8	16,0
1991	15,4	35,3
1992	19,8	45,6
1993	17,1	77,4
1994	73,7	64,7
1995	47,1	126,5

RESMİ TEMASLAR

Başbakan Erbakan'ın gezisinin son durağı Endonezya oldu. Türk heyeti önce Endonezya'nın dünyaca ünlü turizm beldesi Bali adasına gitti. Muhteşem tesislerin yapıldığı Hint Okyanusundaki Bali Adasında 1 günlük bir dinlenmeden sonra Endonezya gezisi çerçevesindeki temaslar yapıldı.

Başbakan Erbakan'ı Bali adasında Endonezya'nın Araştırma ve Teknoloji Geliştirme Bakanı D. Yusuf Habibi karşıladı. Habibi ayrıca uçak sanayinin kurucusu ve başkanı, ülkenin sanayileşmesinin mimarı ve Sayın Erbakan'ın 1950'li yıllarda Almanya'dan okul arkadaşı. Böylece iki eski okul arkadaşının yeniden bir araya gelmesi, resmi temaslarda sıcaklık ve dinamizm kazandırırken, Türk heyetine Endonezya'da da büyük ilgi gösterilmesini sağladı. Dr. Habibi gezi boyunca Başbakan Erbakan'ı yalnız bırakmadı.

Erbakan başkanlığında kısıtlı sayıda bir grup, Bali adasından özel bir uçak ile Bandung'a giderek Endonezya'nın uçak imalat sanayi tesislerini gezdi. Burada Türk heyetine brifing verilerek, Endonezya'nın uçak sanayindeki gelişimi anlatıldı. Endonezya, batılı ülkelerin engellemelerine ve aleyhte telkinlerine rağmen, İspanyol CASA'nın lisansı ile CN 235 model nakliye ve yolcu uçağı üretmektedir. Bunun yanında kendileri geçen yıl N-250 model uçağı geliştirmiştir. Bu uçağın şu anda test uçuşları yapılmaktadır.

Türk heyeti helikopterle Serpong'a geçip, sınai ve teknik tesisleri de gezme imkanı bulmuştur.

Başbakan Erbakan Cumhurbaşkanı Suharto'yu ziyaret ederek uzun bir görüşme yaptı, ayrıca Cumhurbaşkanı Yardımcısı Try Sutsino'yu da ziyaret etti. Başbakan Erbakan ve Cumhurbaşkanı Suharto başkanlığındaki heyetlerarası görüşmeler yapıldı. Cumhurbaşkanı Suharto tarafından onuruna bir akşam yemeği verilen Erbakan ve resmi heyet Endonezya Minyatür Parkını da gezdiler.

RESMİ TEMASLARDA VARILAN ANLAŞMALAR

- * Ekonomik işbirliği her alanda geliştirilecek.
- * Bu amaçla 1 ay içinde Araştırma ve Teknoloji Geliştirme Bakanı Dr. Yusuf Habibi Ankara'ya gelecek. Bu ziyaret sırasında Türkiye ile Endonezya arasında;
  - Çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşması imzalanacak.
  - Yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşması imzalanacak.
  - Teknolojik işbirliği anlaşması imzalanacak.
  - Savunma sanayi işbirliği anlaşması imzalanacak.
- * Endonezya, Türkiye'nin İran, Pakistan, Malezya ve Endonezya ile birlikte ortak uçak üretme fikrine sıcak bakmaktadır. Bu çerçevede Endonezya, İspanyol CASA'nın lisansı ile ürettiği CN 235 model nakliye ve yolcu uçağı yanında, geçen yıl kendisinin geliştirdiği N-250 modelinin Türkiye ile ortaklaşa üretimini teklif etmiştir.
- * Endonezyalı turistlerin Türkiye'ye gelmelerini teşvik etmek için, hac-umre bağlantılı turizm seferleri geliştirilecek.

MÜSİAD

64

İPEKYOLU GEZİ RAPORU

- * Türkiye ile Endonezya arasındaki karşılıklı ticaret hacminin 2-3 yıl içinde 174 milyon dolardan 2 milyar dolara çıkarılması hedeflendi.

İŞADAMLARININ TEMASLARI

Türk işadamları Endonezya'da yoğun bir program yaşadılar. Önce Endonezya Yerli Müslüman İşadamları Grubu üyesi 15 kadar işadami (Grup başkanı Tryana Sjam'un) ile Türk işadamları heyetin kaldığı Shangri La otelde biraraya geldiler. Her iki tarafın kendisini ve faaliyet alanlarını tanıtmasından sonra ikili iş görüşmelerine geçildi.

İkinci gün Endonezya Odalar Birliği bünyesindeki Ortadoğu ülkeleri ve İslam Konferansı Teşkilatı Bölüm Başkanı Mucharim Hakim'in düzenlediği workshop'da Türk ve Endonezyalı işadamları yeniden biraraya gelme imkanı buldular. Toplam 200 Türk ve Endonezyalı işadaminin katıldığı workshop'da Endonezya'nın Turizm, Pota ve Haberleşme Bakanı ile evsahibi Mucharim Hakim konuştuktan sonra, Türk heyeti adına MÜSİAD Genel Başkanı Erol Yazar bir konuşma yaptı. Yazar, Türkiye ve Endonezya'nın kendi bölgelerinde birbirleri ile niçin stratejik ortaklık kurmaları gerektiğini anlattığı konuşmasında, Türkiye'de yapacakları yatırımlarla Endonezyalı firmaların Ortadoğu, BDT, Almanya, AB pazarlarında elde edecekleri ticari imkanları anlattı. Daha sonra iki tarafın işadamları arasında karşılıklı iş görüşmelerine geçildi.

TÜRKİYE-ENDONEZYA TİCARİ GÖRÜŞMELERİNDE VARILAN SONUÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Karşılıklı ticaret hacmimizin sadece 174 milyon dolar, bunun içinde ihracatımızın 47 milyon dolar olduğu Endonezya'ya buğday, un, avize, kristal cam ürünleri, motorsiklet, oto yedek parçaları, kaliteli mermerler (5 yıldızlı oteller ve iş merkezleri için), halı, kilim, döşemelik kumaş, inorganik kimyevî ürünler, meyve (ABD ve Avustralya hakimiyeti var), makine ürünleri, ihraç etme imkanımız var. Finansmanı emin edilip, Eximbank garanti verdiği takdirde bu ülkedeki muazzam inşaat pazarından pay alabiliriz.

Endonezyalı turistleri cezbetmek için hac-umre bağlantılı turizm hizmetleri başlatılabilir. Karşılıklı ticaret hacminin 2-3 yıl içinde 2 milyar dolara çıkarılması hedeflendi.

Endonezya ile ikili ekonomik ilişkiler nasıl geliştirilebilir?

- * İki ülke arasında hava ulaştırma anlaşması yapılmış. Ama THY Jakarta'ya uçmuyor. Haftada 2 gün Singapur'a gelen THY uçağı burada 8 saat yatıyor-muş. Halbuki 1 saat 10 dakika uzaklıktaki Jakarta'ya da uzanabilir. Böylece yaş ve dondurulmuş sebze-meyve ihracındaki hava kargosu sorunu çözülmüş olur.
- * İki ülke arasında deniz ulaşımı anlaşması yapılması gerekiyor. Şu anda karşılıklı ticaret Singapur üzerinden yapılıyor.
- * İki ülke arasında çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşması yapılması gerekiyor. (1 ay sonra Ankara'da imzalanacak).
- * Yine iki ülke arasında yatırımların teşviki ve garanti edilmesi anlaşması yapılması gerekiyor. (1 ay sonra Ankara'da imzalanacak.)
- * Dış ticaret için gereken muhabir banka ilişkisi yok, döviz transferleri New York üzerinden sağlanıyor. Bir Türk Bankası Jakarta'da şube açmalı, veya en azından temsilcilik bürosu kurmalı.
- * Türkiye'nin gerek kendi piyasası, gerekse AB, KEİB, ECO, Ortadoğu pazarlarına hakim konumda yararlanarak başta tekstil-giyim sektörü olmak üzere Türkiye'de Endonezyalı firmalar ile ortak yatırımlara gidilebilir. Bu imkanın far-kında değiller.

MÜSİAD

66

İPEKYOLU GEZİ RAPORU

MÜSİAD Başkanı Yarar'dan Gezi Değerlendirmesi:

Türkiye Bölge ile Yeniden Kucaklaştı

MÜSİAD Başkanı Erol Yarar, Başbakan Necmettin Erbakan'ın 5 ülkeyi kapsayan Güney Asya gezisinin çok önemli olduğunu belirterek, "Türkiye, batılı ülkeler ile ilişkilerini sürdürmesinin yanında, kardeş İslam ülkeleri ile arasındaki bağları yeniden inşaa etmiş ve dostluk köprüsünü kurmuştur" dedi.

Türk delegasyonuna gösterilen olağanüstü ilginin anlamı; bu gezinin ne kadar önemli olduğunu gösterir diyen MÜSİAD Başkanı Yarar, "Türkiye 1990'lı yıllarda ihmal ettiği İslam dünyası ile yeniden kucaklaşırken ve dünyanın en hızlı gelişen ve tüm batılı ülkelerin, Japonlar'ın, Koreliler'in, Çinliler'in mevcut olduğu pazarlardan pay alma isteğini de ortaya koyduğunu" ifade etti.

Yarar, MÜSİAD olarak 30 üye ile katıldıkları bu gezinin, Türkiye'nin Avrupa ile Asya'daki müslüman ülkeler arasında önemli bir işbirliği köprüsü rolünü oynayacağını gösterirken, karşılıklı ticaret ve yatırım imkanları yanında, üçüncü ülkelerle de ticaret ve yatırım işbirliği yapılması gündeme gelmiştir. Ayrıca bu 5 ülke açısından Türkiye ile AB'ye, BDT ülkelerine Ortadoğu pazarlarına ve Kafkaslar'a açılmada Türkiye açısından da bu ülkeler ile özellikle Malezya ve Endonezya ile Asya Pasifik bölgesine açılmada stratejik ortaklık işbirliği yapılması gerektiği ortaya konulmuştur.

Bu 5 ülke ile 1995 yılında 2 milyar 55 milyon dolar düzeyinde olan karşılıklı toplam ticaret hacminin gezi sırasında yapılan bağlantılarla resmi düzeyde ve Türk işadamları tarafından 8-9 milyar dolar düzeyine 2-3 yıl içinde çıkacağına inandığını belirten Yarar, "Bundan sonra yapılması gerekenin, devlet-özel sektör işbirliği ile gezi sırasında varılan anlaşmaların, yapılan bağlantıların, karşılıklı verilen sözlerin gerçekleşmesini sağlamak olduğunu" vurguladı.

YAPILMASI GEREKENLER

Bu amaçla DPT, Dışişleri Bakanlığı ve Dış Ticaret Müsteşarlığı arasında oluşturulacak bir Koordinasyon Komitesi'nin bu beş ülke ile ilgili değerlendirmeleri izlemesi sağlanmalı bu komite ilgili bir bakanın sorumluluğunda çalışmalı ve her ay

bu ülkelerle ekonomik ve siyasi ilişkilerin boyutu konusunda raporlar yayınlamalıdır.

Diğer taraftan MÜSİAD olarak dış ticaretin yeniden yapılandırılması ve 2010 yılı hedeflenerek, dış ekonomik ilişkilerde yeni bir model ve hizmet vizyonunun oluşturulup, dış temsilciliklerin buna göre yönlendirilmesini öneriyoruz.

Gezi sırasında dünyanın en hızlı gelişen pazarları olan Malezya, Endonezya, Singapur yanında, İran ve Pakistan gibi ülkelerde mutlaka dış ticaret temsilciliklerimizin kadro ve alt yapısının güçlendirilmesi gerekir.

Esasen, 1980'li yılların ilk yarısındaki ihracat hamlesinde olduğu gibi, batılı-doğulu ayrımcılığına gitmeden, hükümetin Türkiye'nin menfaatleri açısından siyasi ve ticari görüşmeler boyutu iyi hazırlanmış bir şekilde yurtdışı gezilerine devam etmesinde büyük yarar vardır.

MÜSİAD olarak İran ve Pakistan'daki hükümet yetkililerine sunduğumuz Pamuk Birliği Projesi büyük bir ilgi ile karşılandı ve desteklendi. Pamuk Birliği Projesi Ekonomik İşbirliği Teşkilatı bünyesinde bir sektörel entegrasyon projesi olarak, önce Türkiye, Pakistan, Özbekistan ve Türkmenistan, daha sonra Mısır ve Sudan gibi Pamuk üreten ülkelerin yalnızca pamuk ticaretinde değil, pamuğa dayalı katma değeri yükselten tüm ürünler ile tekstil kimyasalları ve tekstil makinaları alanında uzmanlaşarak, çok büyük hacimlerde istihdam, ihracat ve üretim artışı elde etmelerini öngörüyor.

AVRUPALI MÜSLÜMAN ÜLKE: BOSNA-HERSEK
MÜSİAD BOSNA-HERSEK GEZİSİ
(7-11 AĞUSTOS)

Hazırlayan
Serdar Çam
MÜSİAD Genel Sekreter Yardımcısı

Bosna-Hersek Gezisi

(7-11 Ağustos 1996)

GİRİŞ

MÜSİAD 7-11 Ağustos 1996 tarihlerinde Bosna-Hersek Federal Cumhuriyetine bir gezi gerçekleştirdi. Dört yıl zorlu ve şanlı bir mücadeleden sonra Dayton Anlaşması ile sonuçlandırılan savaş ile ülke ekonomik, ticari ve sosyal yönden büyük bir yara alarak çıkmıştır. İşte bu yaraların daha hızlı sarılması ve cephede

Bosna-Hersek iş gezisine katılan MÜSİAD heyeti

kazanılan zaferin ekonomide de devam etmesine katkı sağlamak amacı ile MÜSİAD 50 kişilik bir heyet ile Bosna-Hersek'e gitmiştir. İş gezisine İstanbul'daki üyelerimizin yanı sıra Anadolu'daki MÜSİAD şubelerinden, Almanya, Avusturya ve Fransa'dan katılım oldu. Heyetin Başkanlığını Genel Başkan Yardımcısı Nattık Akyol yaptı. Zenica doğumlu Boşnak asıllı Genel Başkan Yardımcısı Şekib Avdagiç'de heyetimizin başında yer aldı.

BOSNA-HERSEK GEZİ RAPORU

MÜSİAD

72

Bosna-Hersek Cumhuriyetine karşı yapılan saldırı ile 250.000'den fazla kişi öldürüldü, nüfusun yarısından fazlası ülke dışına sürgün edildi. Savaşın fiziki yıkımı ve zararı milyarlarca dolarla ifade ediliyor. Konutların yüzde 40'ından fazlası tamamen yıkıldı ve sadece yüzde yirmisi zarar görmedi. Saraybosna'nın ekonomik altyapısı ve Bosna-Hersek sanayisinin yüzde 65'i tarhip edildi.

Savaş öncesinde 1,1 milyon kişinin istihdam edildiği Bosna-Hersek'te bugün dünyanın en yüksek işsizlik oranı yaşanmaktadır.

Nüfusun büyük bir çoğunluğu insani yardımlara bağlı olarak geçinmektedir. Sosyal patlamanın eşiğine doğru gitmeden önlem alınmalıdır. Ancak Bosna-Hersek, eğitilmiş insanlardan oluşan bir ülkedir. Büyük bilgi ve hünere sahiptir. Altyapı ve mali yardım almadan ekonominin düzlüğe çıkarılması ve toplumun canlandırılması mümkün değildir.

Daha fazla gecikmeden ekonomik yardıma ihtiyaç var, gelecek üç-dört yılda da bu yardımın devam etmesi gerekiyor.

Temel ihtiyaçları karşılamak ve 700.000 kişiye istihdam sağlamak için 16 milyar dolara ihtiyaçları var. Dünya Bankası'nın sadece altyapı, sağlık ve eğitim için bahsettiği finansman ihtiyacı 5.1 milyardır.

Bosna-Hersek'e en samimi şekilde yardım yapan Türkiye'nin ekonomi alanında da geri kalmaması gerekiyor. Bugüne kadar birçok hayır hasenat yapılarak kardeşlerimize destek sağlandı. Bundan sonra sivil müteşebbisimize büyük iş düşüyor. Buraya bir takım ülke ve kuruluşlar kredi olarak büyük miktarda para akıtıyorlar, bir takım ekonomi odakları da -aslında devletleriyle özdeşleşmiş kapitalist yapılar- bu parayı tekrar geri alacaklar. Birçok projeler Batıların eline verilecek. Bunların birçoğunu Bosna hükümeti öncelik tanısa da Türk firmaları alamayacak. Buna rağmen MÜSİAD'ın ciddi çalışmaları neticesinde önemli yatırımların

Muhtemelen çocuğunu kaybetmiş ve oyuncak bebekle avunan bir Boşnak kadını

yapılmasına karar verilmiştir. İlişikteki çalışmalar ile Bosna-Hersek hakkında genel bir tablo çizilmeye çalışılmıştır. Sektörel bazda çalışmalarımız ayrıca geziye katılan üyelerimizce yapılacaktır.

BOSNA-HERSEK

Bosna'da 4 yıl süren savaş, ardından öksüz çocuklar, sakatlar ve tamamen yıkılmış kentler bırakarak noktalandı. Bosna'da şimdi yeni bir hayat başlıyor. Bosna halkı artık, kentlerini ve sanayisini yeniden oluşturarak savaşın izlerini silebilme gayreti içine girdi. Bosna halkını yeniden yapılanma sürecinde yalnız bırakmadığını iddia eden Batılılar, yardımı düşündükleri kadar kendi ülke ekonomilerine sağlayacakları katma değeri de göz önünde bulunduruyorlar. Bosna'nın yeniden yapılanması birçok ülke için cazip hale geldi. Ancak bu cazibe Türklere direkt yansımıyor. Tüm imkanları kendi lehlerine çevirmişler.

İlk genel seçimler 14 Eylül 1996'da yapılacak. Acil ihtiyaç faturası ise Dünya Bankası ve Avrupa Birliği'nin hesaplarına göre, 1996-1998 döneminde 5.1 milyar dolar. Türkiye Bosna'ya bu yıl içinde 20 milyon dolar kredi verecek. Bu krediler ilk etapa içme suyu, yol, mayın temizleme, konut inşası, tarım gibi acil ihtiyaçlar için kullanılacak.

Acil ihtiyalar için dağıtılacak kredilerde Uluslararası Yönetim Grubu (IMG) ve dünya Bankası önemli bir rol oynuyor. Bütün projelerin bu iki kuruluşun elinden geçiyor. Savaş sırasında gelen Avrupalılar IMG'nin çeşitli birimlerinde görev almış. IMG onayından sonra Dünya Bankası'na gönderiliyor. IMG kapalı bir kutu. Avrupalılar IMG'ye gelen projelerden anında haberdar oluyor. Kendi ülkelerine bildiriyor, onlar da yatırımcılarına.

Bosna-Hersek Avrupa'nın yüzölçümü bakımından en küçük devletlerinden biridir. Yüzölçümü 51.129 km² olup nüfusu 4.4 milyondur. Km²'ye 85 kişi düşen Bosna-Hersek'in başşehri Saraybosna'dır.

Bosna-Hersek güney Avrupa'da Balkan Akdeniz ülkesi olup 42-45 Kuzey paraleli ile 15-19 Doğu meridyenleri arasında yer alır. Kuzey ve Batısında Hırvatistan, Doğu ve Güney Doğusunda Sırbistan ve Karadağ Cumhuriyeti yer almaktadır. Batısında 20 km'lik Adriyatik sahil şeridindeki Neum şehri turistik ve sayfiye şehridir.

Başlıca Şehirlere göre sanayi kolları:

- 1- Saraybosna : Alet üretimi, ağır vasıta motorları, otomobil, inşaat, gıda, tütün, tekstil, ayakkabı, kimyasal maddeler, matbaa endüstrisi ve meşrubat endüstrisi.
- 2- Bihaç : Ekipman üretimi, metal, tekstil, gıda kereste ve içecek.
- 3- Doboj : Kompresör üretimi, gıda, inşaat, kereste ve matbaa.
- 4- Mostar : Ekipman üretimi, uçak, alüminyum, metal endüstrisi, hidro-elektrik, tekstil, gıda, tütün kereste, matbaa, inşaat ve meşrubat.
- 5- Zenica : Metalurji, kömür üretimi, gıda ve meşrubat.
- 6- Tuzla : Kömür madenleri, elektrik enerjisi üretimi, tuz üretimi, sanayi ekipmanları, deri, ayakkabı, kimyasallar, gıda, basım ve meşrubat.

Tuzla ve Zenica'daki altyapılar korunabilmiş ancak Saraybosna, Mostar ve Bihaç'daki birçok tesis tahrip edilmiş.

Madenler önemli bir yer tutmakta ve tabii kaynaklarca zengin bulunmaktadır. Kömür rezervi 3.9 milyon ton kömür rezervinin %63'ünü linyit kömürü ve %37'sini ise kahverengi kömür oluşturmaktadır. Boksit rezervi 86 milyon ton Kalay ve Çinko rezervleri ise 60 milyon tondur. Kaya tuzu 14.5 milyon ton, yeterli miktarda Barit Asbest, dolomit, rezervi bulunmaktadır. Demir rezervi ise 718 milyon tondur.

Başlıca nehirleri Bosna, Neretva, Rama, Vrbas, Una, Trebisnica nehirleridir. Sava ve Drina elektrik üretimi yapılan nehirlerdendir. Elektrik üretimi yapılan diğer nehirler ise, Rama, Neretva, Trbisnica, Drina, Vrbas, ve Pliva'dır. Sanayide kullanılan sular ise Modrac ve Tuzla'dan elde edilmektedir. Drina nehrinde elektrik üretimi yapıldığı gibi bu nehirden zirai sulama konusunda faydalanılmaktadır.

14 Aralık 1995'te Bosna-Hersek devleti ve onu oluşturan Federasyon (Boşnak ve Hırvatların oluşturduğu Bosna-Hersek Federasyonu) ve Bosna Özerk Sırp Cumhuriyetinin temsilcilerinin imzaladıkları Barış Antlaşması Bosna-Hersek'deki dört yıllık savaşı sona erdirdi.

HERŞEY IFOR'UN DENETİMİNDE

Saraybosna-Başçarşı'dan bir görünüm. Arka tarafları İgman Dağı
(4 yıl boyunca Sırpların bulunduğu ve kuşatma altında tuttuğu dağ)

Barişin uygulanmasının denetimi anlaşma çerçevesinde oluşturulan ve Bosna'da yerleştirilen 60.000 kişilik IFOR (Uluslararası Bariş Uygulama Gücüne)'a verilmiş ve bu gücün yetkileri birçok konuda sivil otoritelerin yetkilerini büyük ölçüde aşmaktadır.

IFOR ayrıca topluluklar arasındaki sınırların denetimini de üstlenirken, bölgesel istikrar, seçimler gibi hususlar Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'nin, anayasa, hakemlik ve yargı, ulusal anıtların korunması (UNESCO ile birlikte) ve kamu (işletmelerinin çalıştırılması) (EBRD ile birlikte) anlaşmanın taraflarının yetkisine verildi.

İnsan hakları ve sivillerle ilgili uygulamaların denetimi BM Yüksek Temsilcisinin yetkisine bırakılırken, mülteciler konusu BM Mülteciler Yüksek Komisyonu, asayişle ilgili konular da BM Uluslararası Polis Gücünün yetkisine verilmektedir.

MÜSİAD

76

BOSNA-HERSEK GEZİ RAPORU

SOSYAL RAHATSIZLIKLAR GİDERİLMELİ

Cami Önündeki Cemaat

Bosna'da Dayton Anlaşması'nın uygulanması askeri ve sivil olarak iki kısma ayrılmış; askeri işleri NATO Uygulama Gücü (IFOR) üstlenirken, sivil kısım Carl Bildt ve adamlarının şahsında AGİT'e verilmişti. Sivil barış için en önemli şartın sosyo ekonomik istikrar sağlanması olduğu açık. Bu yüzden ilk günlerden itibaren gerek Bosnalı gerekse Batılı yetkililer ekonomik iyileşme ve yeniden yapılanmanın önemini vurguladılar. Bir yoruma göre, eski Yugoslavya'nın son zamanlarında yayılan işsizlik ve hayat pahalılığı özellikle gençleri radikal ideolojilere itmişti. Bosna hükümetini şimdi de barış döneminde ortaya çıkabilecek sosyal rahatsızlıklar düşündürüyor. Ülkede sosyal hayatın normale dönmesi için yoğun bir çalışmaya girilecek, bunun içinde ekonomiye ağırlık verilecek. İlk aşamada şu an işsiz bulunan 150 bin kişiye iş sağlanmasına çalışılacak, bundan sonraki hedefleri ise verimli çalışmaya engel olan eski dönemden kalma bürokrasiyi kaldırmak.

ORDU'NUN DURUMU

Ülkede büyük bir işsizlik yaşanırken terhis edilecek 140 bin asker işsiz kalacak. Dayton'un uygulanmaya başlamasından sonraki 120. gün bunların tamamının

terhis olması gerekiyordu. Ancak bu mümkün olmadı. 210 bin kişilik Boşnak ordusunun bugüne kadar ancak 35 bini terhis oldu. Durumunun farkında olan AGİT ve IFOR hükümete bu konuda baskı yapamadı. Ülkedeki toplam Müslüman nüfusun şu an 1.350 milyon civarında olduğu düşünüldüğünde konunun vehameti daha iyi anlaşılır. Askerlerin terhis olması hükümet kadar ordunun da büyük meselesi. Ordu da sayıyı azaltıp en kısa zamanda profesyonel bir görünüm alma niyetinde.

Dobrinja Bölgesi'nin komutanı: Resimde görülen evin altından 10 metre derinliğinde 850 metre uzunluğunda bir tünel açılarak 4 yıl boyunca Saraybosna'nın tüm ihtiyaçları buradan karşılandı.

FRANSIZ VE İNGİLİZLER SEVİLMİYOR

Aslında Bosna'daki zarar Sırp veya Hırvatların yaptıklarından ibaret değil. BM Barış Gücü (UNPROFOR) ayrılırken terkettikleri yerleri inceleyen Boşnaklar, özellikle Saraybosna'da görev yapan Fransız birliklerinin sebep olduğu hasarı tesbit ettiler ve UNPROFOR şahs-ı manevisine "defol" derken, BM'ye de tazminat taleplerini içeren makbuzları gönderdiler. Fransızlar Bosna-Hersek'de üniformalı Sırpolar olarak biliniyor.

20 Aralık 95'te Saraybosna havaalanında düzenlenen törenle, üç buçuk yıldır Bosna-Hersek'te bulunan UNPROFOR, kumandanı resmen NATO Uygulama Gücü'ne (IFOR) bırakmıştı. UNPROFOR'un Bosna'daki varlığı ve fonksiyonları

MÜSİAD

78

BOSNA-HERSEK GEZİ RAPORU

çok tartışıldı ve tartışılacağı benziyor. Bölgede barışı korumakla görevli olan UNPROFOR, bu görevini yapmadığı gibi birçok zarar da verdi. Güvenlikli bölgelerin Sırlara tesliminin yanında, İngiliz ve Fransız askerleri, Sırlar hesabına casusluk yaptılar ve Boşnak ordusu bundan büyük zarar gördü. O günlerde Boşnaklar yaka silktikleri BM Barışgücü'nün gidişinden duydukları sevinci açıkça belirtmeye başladılar.

UNPROFOR'un konaklamakta kullandığı en önemli yer olan Zetra Olimpiyat tesislerinin genel müdürü Amira İbrahimoviç'e göre, UNPROFOR askerleri Saraybosna'da bol bol eğlendiler. Fransız askerleri görevli oldukları alanlarda kral keldiler. Görev alanlarına sivilleri ve Boşnak devlet yetkililerini sokmadılar. Bundan dolayı meydana gelen zarar hakkında zamanında kesin bilgi edinilemedi. Zararlar hem maddi hem manevidir. Sadece kaldıkları PTT binasında tesbit edilebilen zarar 500 Bin Alman markı oldu.

Saray-Bosna Başçarşı'dan bir görüntü-Batılı Bir Grup Asker.

İRAN BÖLGEDE ÇOK ETKİN

İran, Bosna ile ilgili bütün meselelerde olduğu gibi, tamir ve yeniden yapılanma projelerinde de Batı tarafından hariçte tutulmak istendi, ancak Bosna hükümeti bu taktiklere gelmeyerek bu ülkeyle ikili ilişkilerini korudu ve güçlendirdi. Bosna'ya savaş süresince büyük miktarda para yardımı yapan İran, burada yeniden

yapılanma için çalışmak üzere ilke adına özel bir büro açan ilk ve tek ülke oldu. Bosna'nın yeniden imarında rol oynamak üzere İran birçok protokol imzaladı. İran'ın Bosna'daki savaş malûlleri ve şehit allelerine yardım ile, terhis olan askerlere iş sağlanması konularında Bosna'ya özel bir fon aktaracağı bilinmekte.

Yaklaşık 4 yıl süren savaş sırasında 250 bin şehit veren Bosna-Hersek'in Mostar şehrinden şehit mezarları. Mezarlara her hafta Cuma günü taze çiçek konuyor.

BOSNA-HERSEK'E YATIRIM CİVAR ÜLKELERE ULAŞIMI KOLAYLAŞTIRABİLİR

Yatırım için işgücü, hammadde, sermaye ve girişimci gerekiyor. İlk ikisi vasıflı işgücü ve teknik eleman Bosna'da var. Türk yatırımcılar burada bir üretim tesisi kurmanın veya devralarak işletmeye geçirmenin mantığını belirttikten sonra şu ilavelerde bulunuyorlar: "Ancak Bosna küçük bir ülke ve küçük bir pazar. Burada yapılan üretim burası için olamaz. Sırbistan da dahil bütün eski Yugoslavya'yı hatta işin çapına göre tüm Balkanları, Doğu Avrupa'yı ve girebiliyorsak Batı Avrupa'yı düşünmek. Bosna'yı en azından nakliyat yolunun kısalması noktasında merkez yapmak gerekir" diyor.

Şimdi-büyük kuruluş ve şirketleriyle bütün dünyanın iştirak ettiği ve pay kapma yarışına girdiği bir tamir ve yeniden yapılanma sürecinde ilerleyen Bosna'da, ekonomik odaklar gerek milyarlarla ifade edilen kredi rakamlarının dönmesi, gerekse yukarıda açıklanan durum sebebiyle, ülkeyi yeni bir pazar olarak görüp,

MÜSİAD

80

BOSNA-HERSEK GEZİ RAPORU

kendi devlet hatta askerlerini arkalarına alarak pazara konmaya çalışıyorlar. ABD Ticaret Bakanı Brown'un yanına aldığı çok sayıda işadamını Amerikan NATO birliklerinin kontrolünde bulunan Tuzla bölgesinde gezdirip yatırım imkanlarını sunduktan sonra, dönüşte Dubrovnik yakınında bir uçak kazası geçirerek ölmesi, bazı ülkelerin Bosna'yı nasıl paylaşma telaşı içinde olduklarını apaçık göstermektedir.

Bosna-Hersek'in her karışı doğa güzellikleri ile dolu

DAYTON ANLAŞMASI İLE İLGİLİ BAZI MADDELER

- * Bosna-Hersek ismi aynı olan ve daha önce tanınan uluslararası sınırlara uygun sınırları olan tek bir devlet olarak kalmaktadır.
- * Devletin anayasası ve dış politika, dış ticaret, bölgelerarası göçler, uluslararası ve devlet içi hukuk uygulamaları, ulaşım, haberleşme, hava trafiği ve para politikasından sorumlu bir hükümeti bulunmaktadır.
- * Devlet iki birimden, Bosna-Hersek Federasyonu ve Bosna Sırp Özerk Cumhuriyeti'nden oluşmaktadır.
- * Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın denetimi altında anlaşmanın imzalanmasından sonra 6-9 aylık süre içerisinde Bosna-Hersek'te, Federasyon'da ve Sırp Cumhuriyetinde seçimler yapılacaktır.

1991 sayımlarında kaydedilen seçmenler veya oylama sırasında 18 yaşı aşmış olanlar oy verebilecektir.

- * 12 aylık bir süre için NATO Barış Uygulama Gücü OFOR'u yerleştirecek ve bu güç tarafından anlaşmanın temel noktalarının yerine getirilmesi, tarafların askeri güçlerinin çekilmeleri ve silahsız bölgenin oluşması, Bosna'daki yabancı güçlerin 30 günde çekilmesi ve ağır silahlarla taraflarına silahlı kuvvetlerinin 120 günde kışlalara toplanması denetlenecek.
- * Tüm taraflar (Bosna-Hersek Federasyonu, Bosna Sırp Cumhuriyeti, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti ve Hırvatistan) Lahey'deki Savaş Suçluları Mahkemesine yardımcı olmak mecburiyetinde olup, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ne buna uymaması durumunda yaptırımlar uygulanacaktır.
- * BM Yüksek Temsilcisi, tarafların temsilcileri, IFOR komutanı ve sivil örgüt temsilcilerinden oluşan Ortak Sivil Komisyonunun başkanıdır. Bu komisyonun barış anlaşmasının sivil maddelerinin uygulanması konusunda çalışmaları yürütecek.

Yüksek Temsilci olarak 8 Aralık 1995'te İsveç'in eski Başbakanı Carl Bildt atanmıştır.

Barış antlaşmasının siyasi hususlarının uygulanması birçok tartışmalara yol açmaktadır. Bunların arasında belki de en önemli olanı IFOR gücünün, 12 ayla sınırlandırılması ve bu gücün çekilmesinden sonra Bosna-Hersek'teki etnik güçler arasındaki çatışmaların tekrar başlayacağı yönündeki beklentidir. Özellikle ABD yönetiminin Amerikan askerlerini en yakın zamanda Bosna'dan çekme istekleri, Boşnaklar arasında ciddi endişeler uyandırmaktadır.

ABD'nin Bosna'daki varlığının bu ülkedeki Başkanlık seçimlerine bağlı olması hem Bosna-Hersek halkını, hem yabancı gözlemcileri ve hem de yabancı işadamlarını bir endişeli bekleyişe sürüklemektedir.

Bosna-Hersek Cumhuriyeti 6 kantondan meydana gelmiştir. Şu anki nüfusu 2.5 milyon kişi olup, savaşta göç edenlerin dönmesi halinde nüfusun 4 milyon kişiye ulaşacağı tahmin edilmektedir. Saraybosna'nın toplam nüfusu ise 400 bin kişi olup, nüfusun %1-2'sini Sırp, %6-7'sini Hırvatlar ve geri kalan kısmını ise Boşnaklar teşkil etmektedir. Saraybosna havaalanı Ağustos ayı içinde Türkiye ile karşılıklı direkt uçuşlara açılmıştır.

Topraklarının halen %18'i mayınlı, bu oran içindeki tüm orman varlığının ise %90'ı mayınlıdır.

MÜSİAD

82

BOSNA-HERSEK GEZİ RAPORU

SAVAŞTAN ÖNCE 80 000 GOLF ÜRETİLİYORDU

Savaştan önce 90 000 adet traktörü, 3 600 adet biçerdöveri bulunmakta idi. Ancak bu sayı hemen hemen sıfırlanmıştır. 2 800 000 adet büyükbaş-küçükbaş hayvan mevcut, şu anda bunun takriben %10'u kalmıştır. Ormanlarından yılda asgari 7 milyon m3 tomruk elde edilmektedir. Denizyolu ulaşımı söz konusu olmayıp, 1 ay içinde Ploče limanının açılacağı ve liman ile gümrük işlemlerinin ikmal edileceği söylenmektedir. Karayolu mesafesi 180 km'dir. İzmir'den kalkan gemi İtalya-Trieste limanına varmakta ve buradan konteynerlerle Metkoviç kapısına ulaşmaktadır.

Hırvatların takriben %33 oranında vergi (haraç) aldıkları gayri resmi olarak biliniyor.

Karayolu ulaşımı ve güzergahı:

EDİRNE-(BULGARİSTAN) SWİLANGRAD-STRAZAGORA-TORNOVA-ROMANYA SINIRI-CORGİA-BÜKREŞ-ARAD-(MACARİSTAN SINIRI) NADLAK-SOGET-BAJA-MOHAÇ-PECUJ-(HIRVATİSTAN SINIRI) BARIŞÇE-VİROVİ-TİTSA-ZAGREB-(BİH SINIRI) KARLOVAÇ-BİHAÇ-(350 KM) SARAYBOSNA

Tır taşımacılığı 5-6 gün içinde yapılabilmekte ve yaklaşık maliyeti 5.500-6.500 Alman Markı civarındadır.

Bosna-Hersek'e bu konuda giriş ve çıkış için hiçbir problem bulunmamaktadır. Ancak, bilinçsiz ve bağlantısız olarak, malları TIR'lara yükleyip götürmek tavsiye edilmemektedir.

Karayolu ulaşımı konusunda Sırlarla anlaşma yapılacağı tahmin edilmekte. Sırların da ekonomik durumu çok vahim olduğundan, her türlü ticari ve ulaşım anlaşmalarına gireceği beklenmektedir.

Savaştan önce Solvenyalılar, Bosna-Hersek piyasasının %50'sini ellerinde bulundurmakta idiler. Şu anda da aynı piyasayı sürdürmek istiyorlar.

Bosna-Hersek'de hemen her sektör kapsamında tesisler bulunmakla birlikte, genellikle ağırlıklı yatırımlar:

Demir-çelik

Mobilya-orman ürünleri

Ağır sanayi

Kağıt

Mermer (özellikle Bihaç'ta)

Süt ve süt işleme

Saraybosna civarında ise:

Süt işleme

Ekmek ve unlu mamüller-bisküvi dahil

Çukolata

Mobilya

Tuzla'da daha çok sanayi büyük sanayi kuruluşları bulunmakla birlikte, sadece ayakkabı tesisi %20 kapasite ile çalışmakta, diğerleri henüz çalışmamaktadır. Özellikle erik-elma tarımı son derece gelişmiştir.

Tarihî Gazi Hüseyin Camii Restorasyon çalışmaları devam ediyor.

14 Eylül'de yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimine kadar çok ciddi faaliyetlerin yapılması biraz mümkün görünmüyor. Ancak, bir kısım çevreler "buhlar oyalamaca, eğer geç kalınırsa parsayı toplayan çok olur" demekte.

Sistemin yeni oturmaya başladığı da bir gerçektir. Savaştan çıkalı henüz 6 ay olmuş, tüm imkanları yok olmuş, tüm tesis ve fabrikaları yıkılmış bir ülke için belirli bir süre tanınmalıdır.

Çok sayıda tesis, kısmen veya büyük ölçüde tahrip edilmiş, onarım ve işletme için ilgi ve katkı beklemektedir. Katkıların en büyüğü maddi konudur. Zira savaş sonrası paraları yoktur, en önemli varlıkları sanayi, orman vb. tahrip olmuştur. Bu katkı, ortaklaşa veya münferiden iş yapmak ile olacaktır. Münferit iş yapma orada şirket kurma yoluyla olur.

BOSNA-HERSEK'DE ŞİRKET KURMAK ZOR DEĞİL

Küçük kapsamlı tek kişilik şirket için 1 000 DM depozit (sermaye) yeterlidir. Avukat için ortalama 1 000 DM ve diğer resmi masraflar için de 200 DM civarında

MÜSİAD

84

BOSNA-HERSEK GEZİ RAPORU

gider söz konusu olup, azami 2 500 DM'a şirket kurulabilir.

Şirket kurulduğu takdirde arsa, ev vs. gayrimenkul alımı son derece kolay olmaktadır. Şirket olmazsa, aynı şey rahatlıkla söylenemez. En uygunu, her iki ülkedeki şirketlerin birleşerek yeni bir şirket kurmasıdır.

Vergi ve diğer kanunlar, önümüzdeki aylarda değişecek olup, ana konular itibarıyla -özellikle yabancı sermaye için- kesinlikle müktesap hak uygulamasının söz konusu olduğu bildirilmiştir. Bununla birlikte, eski kanunlar, önceki yönetime ait olduğu için, çıkacak yeni kanunların daha liberal ve olumlu olacağı tahmin edilmektedir.

SPLIT'e VARİŞ

Heyetimiz, İstanbul'dan havalanan uçak ile, 2-3 saatlik bir uçuştan sonra Hırvatistan'ın Split havalimanına vardı. Split Adriyatik Sahilinde küçük turistik bir şehir. Daha çok turizm işletmeciliğinin yoğun olduğu bu şehirde tarım ve sınai çalışmaları da yürütülmektedir. MÜSİAD heyeti, 5 gün boyunca karayolu ulaşımını sağlayacak otobüs ile Saraybosna'ya doğru hareket etti. Heyetimizin ziyareti esnasında Saraybosna havalimanının uçuş güvenliği bahane edilerek uluslararası hava trafiğine açılmaması, Hırvatistan üzerinden karayolu ile Başkente ulaşımı zorunlu kılıyordu, ancak \$ 30.000 civarındaki ek sigorta masrafları ile özel izin alınarak Saraybosna havalimanına inmek mümkün olmakta idi. Eylül itibarı ile Türkiye'den haftada iki gün karşılıklı seferler başladı.

Yaklaşık 3 saatlik bir yolculuktan sonra tarihi şehir Mostar'a ulaşan heyetimiz, Mostar Müftüsü ile birlikte akşam yemeğini yedi. Savaş döneminde Hırvatlar tarafından tahrip edilen şehir tüm hüznü ile ayata duruyordu. Tarihi Mostar Köprüsü yerine geçici olarak inşa edilen asma köprü, tekrar eski günlere dönme arzusu ile bekliyordu.

Akşam namazını müteakip otobüs Saraybosna yoluna doğru devam etti. Dar ve dolambaçlı yollardan ve görkemli Jablanicka nehrinin bir gerdanlık edası ile süsleyen manzaraları arasında yolculuğa devam etti. Belirli aralıklarla tepeleri birbirine bağlayan köprü ve viyadüklerin hepsi savaş döneminde tahrip olmuş, yerlerine ise geçici olarak çelik konstrüksiyonlar inşa edilmiş. Ara ara köprü ulaşımı tek yönden yapılabilmekte, IFOR'a bağlı askeri birlikler tarafından kontrol edilmektedir. Toplam 8 saatlik bir yolculuktan sonra otobüsümüz Saraybosna'nın

banliyösü olan Vagosca'da bulunan otele vardı. Bu otelin bir özelliği de savaş döneminde Sırp askerlerinin karargahı olarak kullanılıyordu. Sırp kasabı Karzic'in de bulunmuş olduğu bu otel Dayton Anlaşması ile boşaltılarak Boşnaklara teslim edilmiş.

IFOR gözetiminde çok kısa sürede bölgeden çekilen Sırp lar fazla bir tahribat yapma imkanını bulamamış. 5-6 ay önce Sırp ların kalmakta olduğu odalarda heyetimizin kalması savaşın sonuçları ile iniltili olarak bizlere bir çeşit mutluluk verdi.

Yıkılan Tarihi Mostar Köprüsü

MÜSİAD'IN BOSNA-HERSEK İŞ GEZİSİ REİSUL ULAMA'NIN CÜPPE GİYME TÖRENİ

Bosna-Hersek'in Osmanlı'dan bu tarafa devam ettirmekte olduğu ve ülkenin dini temsilcisi olan "Reisül Ulema"nın cüppe giyme töreni 5 Ağustos 1996 günü Sareva Camii'nde yapılmıştır. Törene MÜSİAD'ı temsilen bir grup bu toplantıya katılmak üzere heyetten önce ülkeye giderek Cumhurbaşkanı Alija İzzetbegović'in başkanlığında düzenlenen törene Bosna-Hersek'in Askeri, Siyasi ve Dini temsilcileri ile birlikte katılmışlardır. Birçok İslam Ülkelerinin Büyükelçileri ve diğer temsilcilerinin katılımı ile görkemli bir tören düzenlenmiştir. Savaşın henüz bittiği bir dönemde ve Batının duyarsızlığı altında Sırp ve Hırvat zulümlerine karşı başarı ile çıkan bir toplum temsilcisi tüm Dünyaya çok önemli mesajlar vermiştir. İman gücü ile savaşın tüm zorluklarına göğüs geren Müslüman Boşnaklar huzurun ve barışın tesis edilmesi için tekrar Hırvat ve Sırp larla aynı Federasyon altında ya-

MÜSİAD

86

BOSNA-HERSEK GEZİ RAPORU

Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegović, "Cüppe Giyme" merasiminde tebrikleri kabul etti.

şamaya razı olmuşlardır. Bosna Hersek'in 13. Reisül Uleması olan Mustafa CERİC, töreni izleyen medya kuruluşları ile tüm Dünyaya Müslümanların Bosna-Hersek'deki varlığını ortaya koymuştur. Osmanlı'dan bu tarafa İstanbul'a gönül bağı ile bağlı olduklarını ve her zaman kendilerini aynı çatı altında hissettiklerini ifade etmiştir.

Tekbirler getirilerek, Kur'an-ı Kerim okunarak ve ilahiler söylenerek devam eden tören Mustafa CERİC'in yemin etmesi ve bir hutbe vermesi ile son bulmuştur.

3 Ağustos Perşembe sabahı heyetimizden bir grup, Genel Başkan Yardımcıları Natık Akyol ve Şekib Avdagiç ile birlikte ilk olarak Saraybosna Büyükelçimiz Şükrü Tufan'ı ziyaret ile temaslarına başladı. Şükrü Tufan savaş döneminde çok önemli ve ağır görevler üstlenmiş başarılı diplomatik girişimlerinin yanısıra tüm dünyaya Mazlum Boşnak halkının sesini ulaştırmıştır. Kendisi çok sevilip sayılan ve resmi ilişkilerin yanı sıra gönül bağı ile Bosna-Hersek'e bağlanmış biri olarak tanınmakta. Her tür savaş sıkıntılarının ve tehlikelerinin yaşandığı bir dönemde çok kilit roller üstlenen Büyükelçimiz MÜSİAD heyetini bu girişimden dolayı tebrik etti ve Bosna-Hersek'in Dünya kamuoyunda başarısının devamı ticaretin ve yatırımların geliştirilmesine bağlı olduğunu belirtti.

Osmanlı'dan bu tarafa yapılan "Cüppe Giyme Merasimine" katılan diğer müslüman ülkelerin temsilcileri.

Büyükelçinin ifadelerine göre Türkiye'den 100'ün üzerinde işadamlı heyeti Bosna-Hersek'e gelip gitmiş, ancak bugüne kadar doğru dürüst bir ticari ya da yatırım bağlantısı yapılamamış. Bunun temelinde doğal olarak savaş

Saraybosna'nın Türkiye Büyükelçisi Şükrü Tufan, MÜSİAD Başkan Yardımcısı Natık Akyol'dan 4,5 yıl boyunca Saraybosna'da yaptığı başarılı çalışmalarından dolayı MÜSİAD hatıra plaketini alırken.

MÜSİAD

88

BOSNA-HERSEK GEZİ RAPORU

sonrası ekonomik, siyasi, askeri ve mevzuat ile ilgili belirsizlikler yatmaktadır. Ancak, ciddi çalışmalar neticesinde sonuç alınmaması için hiçbir neden yoktur. Avrupa'nın içinde yer alan Bosna-Hersek kayıtsız kalmamalıdır. Bölgeye fiziki ve tarihi yakınlığını avantaj olarak kullanarak iri ufak demeden yatırımlara mutlaka başlamalıdır. Bosna-Hersek savaş öncesi tam olarak serbest piyasa ekonomisine geçemeyişi nedeni ile hemen hemen ekonominin tamamı devletin kontrolünde. Eylül'deki seçimlerin yapılabilmesi halinde özelleştirme girişimlerinin de başlanacağı tahmin edilmekte. Büyükelçiliği ziyaretten sonra, hemen iki bina ileride, eski Parlamento binası olarak bilinen Saraybosna Ekonomi Odası'nda heyetimize Dünya Bankası, Vakufska Banka ve Avrupa Komisyonu yetkilileri tarafından öğleye kadar süren bir brifing verildi.

DÜNYA BANKASI KREDİLERİ BATILILARIN

Dünya Bankası yetilisi Claudio Domenis, bugüne kadar 12 projenin onaylandığını belirterek Bosna-Hersek'e yatırımlar için 1.5 milyar dolarlık bir kaynağın ayrıldığını belirtti. Temel olarak 3 ana konuda: tarım, inşaat ve yeniden imar ile ilgili projelere kaynakların ayrıldığını belirten Domenis, yeniden imar çalışmalarında su, kanalizasyon, ulaşım, rehabilitasyon, eğitim, konut, merkezi ısıtma sistemi, mayın temizleme, göç ve yeni iş imkanlarının oluşturulması gibi alt başlıkların bulunduğunu belirtti.

İhale şartnamelerinin de Washington'daki merkez tarafından hazırlandığını belirten Domenis'in, projelerden tüm ülkelerin firmalarının da yararlanabileceğini söylemesi üyelerimizin birçok detay sorular yöneltmesine sebep oldu. Bugüne kadar yapılan araştırmalarımızda sözde Dünya Bankası'nın kredilerinden Türk firmalarının da yararlanabileceği iddiasına karşın, fiiliyatta böyle bir şeyin mümkün olmadığını tesbit ettik. Gerçekte hangi ülke finansmanı sağlıyorsa o ülkenin firmaları ihalleri alma hakkını elde ediyor. Bu projelerin kaynakları genellikle Avrupa Birliği ülkelerinin finansmanı ile oluşturuluyor ve tekrar bu ülkelere projeler ihale ediliyor. Kısacası heyetimizin detaylı soruları karşısında Dünya Bankası kredilerinin neredeyse tamamı Batılı ülkeler tarafından kullanılacağını ve Türk firmalarına imkan tanınmayacağını dolaylı olarak itiraf etmiş oldu. Bu durumda Dünya Bankası kredilerden yararlanabilmek için Avrupa menşeli firmalar ile işbirliği ya da ortaklığa girmesi gerektiği sonucu ortaya çıktı. Diğer taraftan firmalarımızın Dünya Bankası kredilerinden

yararlanan Batılı firmaların taşeronluğunu yapma imkanlarının olabileceği belirtildi.

Savaş sonrası kritik yıllarda, Dünya Bankası'nın Bosna-Hersek'teki amacı, dış kaynaklı altyapı rehabilitasyonu ve, ekonomik iyileştirmeyi, büyümeyi, istihdamı bir an önce başlatmak, kurumları güçlendirecek, yeniden kurulacak olan sosyal sektörleri desteklemek paralelinde pazar ekonomisine geçişi desteklemek olarak açıklanmaktadır. Dünya Bankası'nın tüm çalışmaları Bosna-Hersek'de bulunan, "Proje Uygulama Birimi"nde hazırlanıyor ancak Washington'daki Genel Merkez'de onaylanıyor.

İHALELERE KATILABİLEN FİRMALAR

- \$ 1.000.000'dan düşük projeler : Sadece Bosna-Hersek'li firmalar,
- \$ 1.000.000-\$ 5.000.000 arası projeler : Sadece Bosna Hersek'li ve Avrupalı firmalar,
- \$ 5.000.000'dan büyük projeler : Sadece Batılı firmalar katılabilir (pratikte).

Bosna-Hersek'in yeniden imarı için Dünya Bankası Acil eylem Planı Kapsamında 12 projeyi onayladı. Bu projelerin tutarı 1 Milyar 150 Milyon Amerikan Doları: Bunların 160 Milyon dolarlık kısmı Batılılara ihale edilmiş durumdadır. Ayrıca, 235 milyon dolarlık kısım çeşitli projelerin onaylanma aşamasındadır.

Dünya Bankası tarımsal yapılanma ile ilgili 50 milyon dolarlık projeyi ihale etmiş ve acil yapılanma projesi içerisinde yer almaktadır.

VAKUFSKA BANKASI: SAVAŞIN İÇİNDE KURULMUŞ BOSNA-HERSEK BANKASI

Brifinge ikinci konuşmacı olarak katılan Vakufska Banka Genel Müdürü Nuredin Kusturica söz aldı. Bosna-Hersek'in savaş döneminde 25 kurucu üye ile kurulan Banka'nın Ortakları İslam Birliği Teşkilatı, Bosna-Hersek Diyanet mercii, Merhamet Teşkilatı ve diğer özel firmalardan oluşmaktadır. Şu ana kadar 40 firma ile çalıştığını ve 2000 mevduatının olduğunu belirten Domenis, Bosna-Hersek'in 5 ayrı bölgesindeki şubeleri ile firmaların ithalat-ihracat işlemlerini yürüttüklerini para transferlerinde hiç bir problemin yaşanmadığını belirtti. Sermayesinin 10 milyon Alman Markı civarında olan Banka'nın Genel Müdürü MÜSİAD'a her türlü yardım ve katkıyı sağlayabileceğini bu konuda karşılıklı işbirliğini arttırmak için bir iletişim sisteminin kurulması gerektiğini belirtti.

MÜSİAD

90

BOSNA-HERSEK GEZİ RAPORU

Saray-Bosna Ekonomi odasına MÜSİAD Heyetine verilen Brifinge Vakufsa Bankası Genel Müdürü Nureddin Kusturica konuşurken

Banka işlemleri vasıtası ile Batı Avrupa'ya ve özellikle Almanya'ya ihracatların gerçekleştiğini bildikleri ve Bosna-Hersek'deki firmaların kaliteli üretim yapabilmek için Avrupa standartlarında mamul üretebildikleri belirtildi. Hatta ISO 9001-9002 gibi kalite kontrollerinin de olduğu ve ciddi yatırımlarla bu sürecin genişleyebileceği ifade edildi. MÜSİAD heyetinin Dünya Bankası yetkilisine yöneltmiş oldukları rahatsızlıkların aynısını kendileri de ifade etmişler ancak bir yere varamayacaklarını görmüşler. Dolayısı ile Türk firmaların birtakım kredilerden yararlanabilmeleri için mutlaka Bosna-Hersek'li partnerler bulması ve güç birliği oluşturması gerekiyor. Ağustos'un sonlarına doğru Domenis Ankara'ya gelerek Türkiye Vakıflar Bankası ile bir işbirliği anlaşması yapacaklar. Dünya Bankası Vakufsa Banka bünyesinde bir şirketin kurulmasına destek verecek. IMF ilk kez Saraybosna'ya gelerek bir hesap açmış, Amerika Birleşik Devletlerinin USID kuruluşu finans desteği sağlayarak Bosna Hersek'deki marmelat, meyvasuyu ve konserve fabrikasına katkı sağlamış ve başta Almanya olmak üzere birçok Avrupalı Bankaların işbirliği içine girmişler.

AVRUPA KOMİSYONU BOSNA-HERSEK PASTASININ TAMAMINI AVRUPALILARA VERME PEŞİNDE

Üçüncü konuşmacı olarak Avrupa Komisyonu temsilcisi John Gray katıldı. Açıkça ve hiç bir polemige girmeden "Türk firmaları olarak sizlerin bizim kredilerden faydalanmanız mümkün değildir dedi.

Avrupa Komisyonu Bosna-Hersek temsilciliği geçtiğimiz Ocak ayında açılmış. Bosna Hersek'e gelme amacı buradaki rehabilitasyon ve yeniden yapılanmaya katkı sağlamak olarak belirtiliyor. Avrupa Komisyonu 1.2 milyar dolarlık bir kaynak ayırmış. Tabii temel gayesi Avrupalı firmalara yeni iş imkanları açmak ve savaşın faturasını ödeyen Boşnaklar sayesinde tüm ihaleleri almak. Zaten açıkça belirtiliyor Avrupa Komisyonu'nun sağlamış olduğu kredilerden sadece savaşın tarafları olan ülkelerin firmaları, Avrupa Topluluğu ülkeleri ve yakın dönemde Avrupa Birliği üyesi olacağı kabul edilen ülkelerin firmaları yararlanabiliyor. Dolayısı ile bu üç kategoride de Türkiye yok. Savaşın baş sorumlusu olan Sırbistan bile bu kredilerden yararlanabilecek. Bununla birlikte Avrupalı ya da Bosna-Hersek'li firmalar ile işbirliğine girerek bu kredilerden dolaylı olarak yararlanmak mümkün. Tabii ihale davetiyesini alabilmek için bilgisayarlarındaki listeye girebilmek şartı ile.

Avrupa Komisyonu'nun 96 Programında 3 değişik konu gözükmetedir:

1. Saraybosna'nın yeniden imarı
2. Tüm Bosna-Hersek konutlarının onarımı
3. Dünya Bankası ile ortaklaşa çalışarak altyapı yatırımlarını yürütmek.

Projeler konusunda daha detaylı bilginin verilebilmesi için TİKA'nın Saraybosna temsilciliği ile işbirliğine gireceklerini muhataplarının Ticaret odaları olduklarını da belirten Gray, ihalelere girebilmek için yeterliliğin olması gerektiğini söyledi. Yeterlilik olgusunun ne kadar objektif kriterlerle belirlendiğini tesbit etmek ise fazla bir uğraşı gerektirmeyeceği kanaatindeyiz.

ÖZELLEŞTİRME YAPILACAK

Öğle üzeri tamamlanan brifingden sonra heyet tarihi Ali Paşa Camii'ne giderek öğle namazlarını eda etti. Osmanlı eseri olan bu caminin bahçesinde tarihi mezarların yanı sıra son harbin şehitleri de yatmakta. Hemen ön sıralarda Birleşmiş Milletler aracından zorla indirilerek şehit edilen Başbakan eski yardımcısı Hakija

MÜSİAD

92

BOSNA-HERSEK GEZİ RAPORU

Turalic yatmakta. O gün öğleden sonra heyetimiz iki gruba ayrılarak çalışmalarına devam etti. Bir grup ise serbest temaslarda bulundu. Enes Gotovusa ile daha önceki temaslarımızdan dolayı heyetimiz tarafından tanınmaktaydı. Enes Bey, tahsilini yurtdışında yapmış başarılı ve gayritli bir insan. Türk firmalarının Bosna-Hersek'e gelmeleri ve yatırım yapmaları için yardımcı olacağını belirtti. Ayrıca, Eylül'deki seçimlerle özelleştirme çalışmaları başlatılacak ve mutlaka Türk firmalarının da buradan istifade etmesi gerektiğini söylüyor. Tabii bazı yetkililere göre özelleştirme sürecinin kısa sürede tamamlanması çok zor, zamana ihtiyaç var.

Özelleştirme öncesi hazırlıklar arasında Bosna-Hersek firması statüsünde olabilmek için yabancı fir-

maların hisse oranlarının %30'lara kadar çekilebilmenin yollarını araştıracağını söyledi. Türk işadamlarının mevcut endişelerini bilen Enes Bey, bunların aşılmasını istiyor. Sık sık heyetlerin gelip gittiğini ancak somut adımların atılmayışından yakınıyor. Dünya Bankası, Avrupa Birliği ve diğer ülkelerden kredi imkanlarının bulunması Türk firmalarına fazla bir katkı sağlamıyor. Eximbank'ın 80 milyon kredi açtığını 96 yılında ise 20 milyon dolarını kullanılabileceğini, 3 yıl ödemesiz toplam 7 yılda ödenecek olan kredinin libor artı 2.5 faizle verileceğini dile getirdi.

Türk firmalarının Bosna-Hersek firmaları ile ortaklıklar kurması halinde yerel firmalara tanınan tüm haklardan istifade edebilecekler. Böylece her türlü ihaleye katılma hakkına haiz olacaklar.

Ali Paşa Camii'nin bahçesine defnedilen, 1993 yılında Birleşmiş Milletler aracından indirilerek Sırp tarafından şehit edilen Başbakan eski Yardımcısı HAKIJA TURACIJA'nın mezarı

Enes Gotovuşa'nın ifadelerine göre Büyük Devlet kuruluşlarının bütünü ile bir şirket kurma zorunlu olmamaktadır. Firmanın bir kısım faaliyet alanı veya bir bölümü satın alınabilir. Şirketin tümünün özelleştirilmesi halinde küçük ortağı dahi olsa öncelik tanılabilecektir. Ayrıca, diğer önemli bir husus da Bosna-Hersek'in her yeri fiktif gümrük sahası veya antrepo alanı olarak kullanılabilir. Dolayısı ile ürünün satışı gerçekleştikçe gümrük işlemleri yapılacaktır.

İkinci ziyaret Saraybosna Valisi Sabire Hadzoviç Hanım'a yapıldı. Sabire Hanım iyi eğitilmiş, işine vakıf ve otoriter bir hanım. Savaşın tüm arızalarını gidermeye çalışan Saraybosna civarında köklü yerleşimleri ve istihdamı sağlayacak programları geliştirmeye çalışıyor. Boşnak halkının göç ile kaybetmiş olduğu arazi ve evlerin yeniden etkin bir şekilde kullanılabilmesi için imkanları dahilinde katkı sağlamaya çalışıyor. İnancılı bir hanım olan Sabire Hadzoviç tüm çalışmalarını ciddi bir inceleme ve araştırma ile yürütüyor. Türkiye'ye ve MÜSİAD'a derin bir muhabbeti de var. Türk işadamlarının iş yapabilmesi için elinden geleni yapacağı sözünü de veren Vali hanım, işadamlarımıza Bosnalı firmalar ile işbirliğine yanaşmasını tavsiye etti.

MÜSİAD Heyeti Enerji-Maden ve Sanayi Bakan Yardımcısı Enes Gotovuşa ile görüşmesi

MÜSIAD

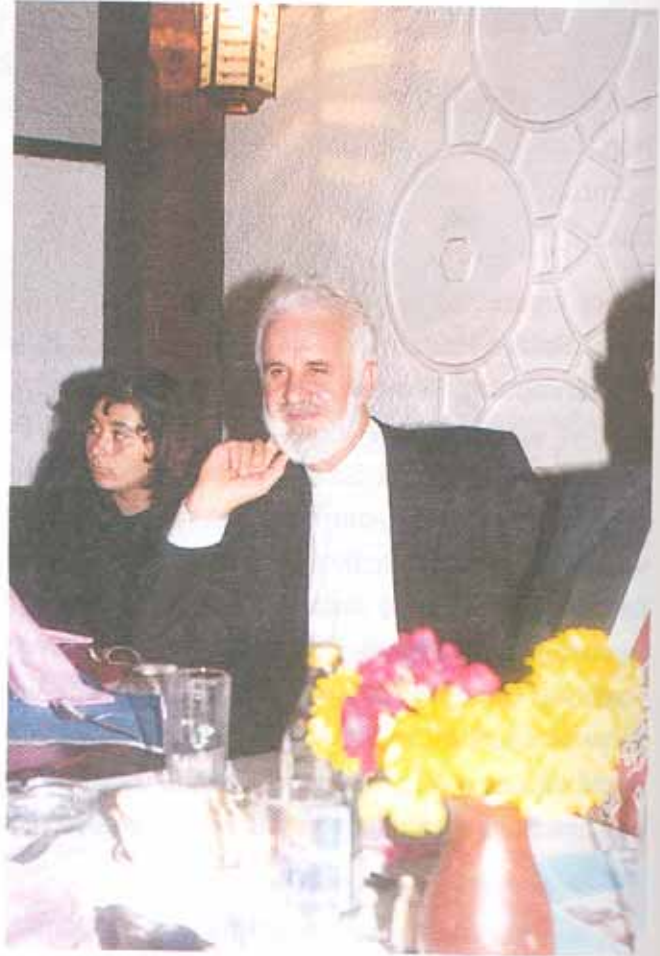
94

BOSNA-HERSEK GEZİ RAPORU

SARAYBOSNA'DA SAVAŞ SONRASI İLK ÖNEMLİ YEMEK

Perşembe akşamı Başçarşının içinde, Gazi Hüsrev Camii'nin karşısında bulunan Moriçehan'da Bosna-Hersek'in siyasi, ekonomik, askeri ve dini erkanına yemek verildi. Yemeğe Saraybosna Büyükelçimiz Şükrü Tufan'ın yanısıra İstanbul Milletvekili Hüseyin Kansu'nun başkanlığında gelen 22 kişilik ayrı bir heyet katıldı. İki toplumun temsilcilerinin kaynaştığı gecede çok önemli ve anlamlı mesajlar verildi. Reisül Ulema Mustafa CERİC'in yardımcısı "İstanbul'un sınırları Saraybosna'dır" şeklinde sözleri tüm katılanları duygulandırdı. O akşam savaşın acılarını paylaşan davetliler birbirlerine "6 ay önce böyle bir topluluğun Saraybosna'da olacağını söyleseler inanmazdık" dediler. Boşnaklar 42 ay boyunca süren çatışmalardan sonra, yeniden normale dönmenin ve Türkiye'den gelen katıbalık heyetle görüşmenin tadını çıkardılar. Moriçehan Osmanlı'dan kalan iki katlı bir han. Avlusunda tatlı yaz esintileri içinde yemeklerin yendiği huzur dolu bir mekan. Üst katında ise Mladi Müslüman Cemiyetinin merkezi, çayhane ve mes-cid bulunmakta. Mladi Müslüman Cemiyeti'nin başkanlığını İsmet Serdarevic isminde çok muhterem bir zat yürütüyor.

Savaş esnasında bir miktar yara almış olan Moriçehan temiz ve bakımlı olarak ayakta durmakta. Kültürel mirasını her türlü zorluğa rağmen başarı ile muhafaza eden Boşnakları gıpta etmemek mümkün değil. Yemeklerin ardından Boşnak usulü bakır tepsi ve fincanlarda getirilen kahveler yudumlanırken, ticari, sosyal ve tarihi içerikli sohbetler

MÜSIAD'ın vermiş olduğu yemeğe katılan ve Türkiye'nin yakından tanıdığı savaş konutani ve Gradacez Milletvekili Adem Hacı.

koyulaştırıldı. Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı'nın kızı Leyla Hanım, Saraybosna Kanton Valisi Sabire Hanım ve birçok firmayı temsilen diğer hanım yöneticilerinin de bulunduğu yemeğin bir özelliği de savaş sonrası Türk ve Boşnakların kaynaştığı ilk yemek olmasıydı.

Saat 11.00'den sonra sokağa çıkma yasağı nedeni ile 22.30'da otobüsümüz Vogoşca bölgesinde bulunan otelimize gitmek üzere hareket etti.

BOSNA-HERSEK TİCARET ODASINDA MÜSİAD WORKSHOP

Ertesi sabah, Bosna-Hersek Ticaret Odası'nın Başkanı Mensur Smajlovic'in evsahipliğinde Odanın toplantı salonunda bir workshop yapılarak üyelerimizin Bosna-Hersekli firmalar ile ikili temaslarda bulundu. Toplantının 3 gün öncesinden başlayarak, Bosna Hersek'in en önemli gazetelerinden olan OSLOBODENJE gazetesine ilan verilerek tüm Bosna-Hersek'li firmalar davet edildi. Bilindiği üzere OSLOBODENJE gazetesinin binası Mimarlık ödülü almış bir binaydı ancak Sırp'lar tarafından tamamına yakını tahrib edilmişti. Gazete, şu anda hala çalışmalarını aynı binanın bodrumunda devam ettirmekte.

Ticaret odasındaki toplantıya beklenenin üzerinde ilgi oldu. Bugüne kadar işadamlarının gelip gidip bir iş bağlantısı gerçekleştirememeleri oradaki firmaların bu tip toplantılara soğuk bakmasına neden olmuş. Ancak, Ticaret Odası Dış İlişkiler uzmanı Saliha Osmanagić hanım MÜSİAD'ın toplantısına katılımın yoğun olmasından dolayı mutluluğunu ifade etti.

MÜSİAD'ın düzenlemiş olduğu Workshop'da MÜSİAD'lı ve Boşnak işadamları.

MÜSİAD

96

BOSNA-HERSEK GEZİ RAPORU

HEYETİMİZ İÇİN ANLAMLI BİR CUMA GÜNÜ

Cuma namazına tarihi Sareva Camiinde eda eden heyetimiz uzun süren Boşnakça hutbeyi büyük bir huzur ile dinledi. Boşnakcamız olmasa da Caminin bahçesinde sıra sıra dizilmiş tarihi mezarların önünde, mermi yaraları almış kubbe ve sütunların yanında hisli ses tonlarının neler anlatmak istediğini hepimiz çok iyi idrak etmiştik.

Cuma sonrası heyetimiz Saraybosna civarını gezmek üzere dağıldı. Tarihi Başçarşı'nın dar sokaklarında heyet üyelerimiz birbirleri ile sık sık karşılaşarak tarihi mekanlarda yemek yiyip mahalli insanlarla halleşme imkanı buldular. Cuma gününün müminlerinin bayramı olmasına rağmen şehitlik ziyareti ve Saraybosna'nın yan mahallelerinde yaşayan insanlarını gözlemlemek tüm MÜSİAD'lıları için için hüznendiriyordu. Sokaklarda dolaşan mutlu azınlığı görerek bu insanlar için mi üzülmüyoruz denebilir. Ancak, unutulmamalı ki burada refah içinde yaşayanların bir çoğu harp esnasında ülke dışında maddi sıkıntı çekmeden yaşayan insanlar. Geriye kalanların ise evlerinden çıkıp şehire gelecek paraları dahi yok.

VİSOKO SERBEST BÖLGESİNİ ZİYARET

Cumartesi günü ise çok yoğun bir program ile güne başlandı. Erken saatlerde Visoko şehrine hareket eden otobüsümüzün ilk durağı Visoko Belediyesi Başkanlığı oldu. Visoko Saraybosna'nın Kuzey-Batısı'nda 30 km uzaklıkta bir sanayi şehri. Aynı zamanda tarihi bir kent olan Visoko, Ortaçağ dönemlerinde Boşnak hükümdarlarının Başkenti olarak biliniyor. Tarihte Bosna-Hersek ve Dubrovnik arasında ilk kez bir anlaşma yapılmış ve o tarihten bu tarafa bölgenin en önemli ekonomi ve ticari merkezi olmuş.

Şehrin civarındaki işletmelerin çoğu serbest bölge kapsamında. Buradaki işletmeler bildiğimiz türde izole edilmiş özel giriş çıkışı olan bir bölgede bulunmuyor. Her biri genel yerleşime açık ancak serbest bölge statüsünde. Yani bir yarı mamül işletmelerin depolarına gümrüksüz olarak depolanıyor, kullanıldıkça gümrükleniyor.

Bölgede Deri ve tekstil işletmeciliği önemli bir yer tutuyor. Deri ve tekstilin %70 civarında bir ağırlığı var.

Visoko bölgesi savaş döneminde cephe durumundaydı ve yaklaşık bu savaşın şehire bırakmış olduğu tahribat 400 milyon mark civarında. Yaklaşık 4000 konut

MÜSİAD Yönetim Kurulu üyesi Sami Yılmaz ve Genel Sekreter Yardımcımız Dr. Sohbət Karbuz, VİSOKO Belediye Başkan Vekili, VİSOKO Kanton Ekonomi Bakanı ve VİSOKO'lu işadamları

%50-60 nispetinde zarar görmüş. Savaş esnasında 12 000 muhacir gelmiş ve şu anda bu sayı 14 000'e ulaşmış. Savaş sırasında başlatılan ancak şu an IFOR kontrolünde yapımı yavaşlatılan bir havaalanı inşası var. Bu havaalanının tamamlanması ile bölge çok ciddi manada gelişecek.

Şehiri canlandırabilecek ekonomik atılımlara başlanmış bile. Belediye Meclisinde Belediye Başkan Vekili, Belediye Meclis Başkanı ve Kanton Ekonomi Bakanının vermiş olduğu brifing bize bölgenin Bosna-Hersek için ne kadar önemli olduğuna dair önemli ipuçları verdi.

Daha sonra heyetimiz 6 gruba ayrılarak sektörel bazda ziyaretler yapmak üzere Fabrika Genel Müdürlerinin evsahipliğinde dağıldı. Tekstil, deri, makina, metal, ağaç ve gıda konularında üretim tesisleri gruplarımızca ziyaret edilerek ayrıntılı bilgiler alındı.

Görüşmelerimiz çok yararlı şekilde sonuçlandı, bir kısım üyemiz tekrar münferid bazda çalışmaları yürütmek üzere bölgeye tekrar gelmeye karar verdi. Ancak şunu hemen belirtelim, savaşın tam olarak bitmemiş olması, Eylül'deki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin belirsizliği ve diğer altyapı eksiklikleri kısa sürede yatırım yapma imkanını zorluyor. Bir takım riskleri mutlaka göze almak ve kar etmekten ziyade yatırımlara biraz daha idealist yaklaşabilmek gerekiyor.

Tesis ziyaretlerini tamamlayan gruplar birer birer tekrar Belediye binasında bulundu. Burada bir değerlendirme toplantısı yapıldı. Bölge yöneticilerinin MÜSİAD'ı ne kadar iyi anladıklarını ve aynı görüşleri paylaştıklarını her halleri ile ifade ediyorlardı. Bu arada bizim için sevindirici ve hayırlı bir gelişme de Kanton Ekonomi Bakanı'nın bize kendilerinin yeni kurmuş oldukları bir ticari gayeli derneğin bulunduğunu ve MÜSİAD'ın temsilcisi olarak çalışabileceğini söylemesiydi. Bizim de bu işbirliğinden şeref duyabileceğimizi belirterek her türlü konuda yardımlaşmaya ve desteklemeye karar verdik.

KAKANJ BELEDİYE BAŞKANINI ZİYARET

Öğleden sonra Visoko Belediyesindeki çalışmalarımızı tamamlayıp Kuzey-Batı istikametine devam ederek, Visoko'nun 25 km ötesinde bulunan Kakanj şehrine hareket ettik. Burada bizi Belediye Başkanı Kemal Brodlija karşılayarak bölgede bulunan tesislerin genel müdürleri ile birlikte bir brifing verdi.

Kakanj 56.000 nüfuslu, 424 km² yüzölçümlü şirin bir şehir. Nüfusun %50'den fazlası müslüman geriye kalanları ise Hırvat. Bölgede şu anda ordudan terhis olmuş 10.000 işsiz bulunmakta ve bunlara iş imkanı sağlayacak yatırımların yapılması için bir çaba harcanmakta.

Şehrin başlıca sanayi alanları:

- Ağaç işleri
- Maden
- Jeotermal santralinin işletilmesine uygun 4 nehir var.
- Çimento üretimi ve inşaat ürünleri
- Balıkçılık
- Makina
- Gıda

Kakanj'de brifing sonrası yine sektörel bazda gruplara ayrılarak işletme yöneticileri ile görüşen MÜSİAD heyeti, çok kısıtlı sürelerde çok yararlı sonuçlar elde ettiler. Tabii bu görüşmelerin devam etmesi için temaslarını sürdürecek olan üyelerimiz daha detaylı hazırlıklarda bulunacak.

ZENİCA TÜRK BİRLİĞİNİ ZİYARET

Kakanj'dan kalkan otobüsümüz Zenica'ya IFOR'a bağlı Türk Birliği'ne götürmek üzere hareket etti. Zenica'nın kenarında Demir-Çelik fabrikasının bitişiğinde kurulan birliğimizin komutanı Albay Ahmet Berberoğlu. İlk kez Osmanlı'dan sonra tekrar askerimizi bu topraklarda görmek gerçekten gurur verici. Yaklaşık 1500 civarında askerimiz var. Bir kısmı ile tokalaşarak hasretlerini gidermeye çalıştık.

Albay Ahmet Berberoğlu bölgeyi çok iyi tanıyan ve gerçekten katkı sağlamaya çalışan bir insan. Bölgedeki insanların gönlünü da kazanmış. Bugüne kadar kendi imkanları ile birçok Cami, tarihi bina hatta kilise onarmış. Aylıklarından cüzzi bir miktar kesintiler yaparak kendilerinin kurmuş oldukları Vakfın fonuna aktarıyor. Malzemelerin finansmanını buradan karşılıyor, insan gücü olarak ise askerimizi kullanıyor.

BOSNA-HERSEK İŞ GEZİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ VE SONUÇLARI

1. MÜSİAD üyelerinin birçoğu ön görüşme safhalarını tamamlayarak detay çalışmalarını başlatabilecek.

MÜSİAD heyeti Zenica'da bulunan IFOR'a bağlı Türk Birliğini ziyaret etti. Albay Ahmet Berberoğlu'ndan briefing aldı.

BOSNA-HERSEK GEZİ RAPORU

MÜSİAD

100

2. Değişik seviyelerde kişi ve kuruluşlar ile yakın temaslar kuruldu ve bir işbirliği ortamı oluşturuldu.
3. MÜSİAD üyelerinin beraberce hareket edeceği ortak platform kuruluyor.
4. Ticari ve yatırım gayesi ile önümüzdeki dönemde ikinci bir grup tekrar bölgeye gidecek.
5. Bosna-Hersek hızlı bir şekilde toparlanıyor.
6. Diğer ülkelerin ne tip çalışmalar içinde olduğu tesbit edildi.
7. Bankacılık, mevzuat ve diğer yatırım konuları araştırıldı.
8. Türk iş adamının bölgeye kayıtsız kalmadığı mesajı verildi.
9. MÜSİAD heyeti Cami restorasyonu, okul ve diğer konularda çeşitli hayırlarda bulundular.
10. Boşnaklar vakur insanlar. Rencide etmeden, yardımdan ziyade ticari ilişkiler tercih edilmelidir.

SONUÇ

Normal şartlarda, Türk işadamlarının daha cazip ve risksiz yatırım bölgelerine yönelmesi gerekir, ancak Bosna-Hersek'e yatırım yapılması tarihi ve asli bir görevdir. Buradaki insanların düşmanlarına muhtaç kalmamaları ve Avrupa'nın göbeğinde müslüman olarak yaşayabilmeleri, ekonomik bağımsızlıklarına bağlıdır. Mevcut işsizliğin önlenememesi, fabrika bacalarının tüttürülememesi ve vitrinlerin Hırvat ve Sırp malları ile doldurulması bu insanların mazlumiyetinin devam etmesi demektir. Çin atasözüne uygun olarak bu halka balık değil olta vermemiz gerekir. Oradaki yetkililerin en önemli rahatsızlığı da yabancılar bize mal satmaya geliyor, halbuki 4 senelik savaştan sonra bizim tek kuruş paramız kalmadı. Bize gelin yatırım yapın insanımıza iş temin edin, ürünleri beraber satıp kazanalım diyorlar.

Gerçi halkın tümünün parasız olduğunu söylemek mümkün değil, çünkü her ailenin en az birkaç yakını ya Türkiye'de ya da Avrupa'da çalışıyor. Bu yakınları vasıtası ile bir miktar kaynak aktarımı sağlanmakta. Diğer taraftan harp esnasında dışarıya kaçıp iş yapan zengin kesimi ya da harbin bizzat zengin yaptığı insanlar da mevcut. Teknik eğitim düzeyleri ve kültürel birikimleri çok iyi. Ciddi ve

Saraybosna'da her türlü yiyeceği bulmak mümkün fakat alacak durumda olan insanların sayısı az ve ona bakmakla yetinmiyorlar, fiyatlar yüksek.

prensipli çalışmaya alışkınlar. Avrupa'nın çalışma stillerini andıran iş ahlakları var. Saat 15.00'den sonra mesainin bitmesi bir kısmımıza olumsuz izlenim verdi ancak sabah mesainin 07.00'de başlaması nedeni ile işi erken bırakıyorlar.

Buraya yapılabilecek yatırımlar konusunda MÜSİAD'ın ciddi birikimleri oldu. Daha önceki araştırmalarımız ve son gezideki kontaklarımız ile bilgi ağımızı güçlü bir şekilde oluşturduk. Genel Başkan Yardımcısı Şekib Avdagiç'in merhum Pederlerinin Bosna-Hersek'de sevilip sayılan bir insan olması ve Şekib Bey'in çok nezih bir çevresinin olması MÜSİAD'a ayrı bir katkı sağlamıştır.

Bosna-Hersek'e yatırım yapabilmek için ilk önce buraya gönül vermek gerekiyor. 3-5 yıl kadar kar elde etmeyi düşünmeden ve yatırılan sermayeyi riske atabilmek gerekiyor. Direkt hayrî hasenatın yanında, emek yoğun iş imkanlarının bölgeye sağlamanın da bir çeşit hayır işi olduğu kabul edilmeli. Ayrıca, ciddi analiz ve çalışmalar ile ticari yönden kazanmamak için hiçbir neden yok. Daha önceden araştırmalarına başlamış bir üye firmamız, Bosna-Hersek'de ciddi yatırımlar yapıyor ve inşaallah 1-2 sene içinde kara geçeceğini iddia ediyor.

Yatırımlar için tek dikkate alınması gereken husus Eylül'deki Cumhurbaşkanlığı seçimleri. Ancak, büyük bir ihtimalle Alija İzzetbegović'in tekrar seçileceğine ina-

nılıyor. Bu arada batılı devletlerin İzzetbegoviç'in rakibi Halis Slazic'i desekleyen kampanyaları gözden kaçmıyor.

Bosna-Hersek Federasyonu Cumhuriyeti'nin %49'unu Sırlara, %51'i Boşnak ve Hırvatlara verildi. Ancak, birçok hususda büyük itilaflar var. Ayrıca, güneyde Hersek bölgesinde Bosnalı Hırvatlar Dayton Barış anlaşmasına aykırı olmasına rağmen tek taraflı olarak ayrı Cumhuriyetlerini ilan ettiler. Siyasi belirsizlik sürtüşmelerle birlikte bölgede yeni bir çatışmayı doğuracağı ihtimalini ortaya koymakta.

Her ne olursa olsun bu insanlara karşı sorumluluğumuz var ve geziye katılan birçok MÜSİAD'lı, riske atabilecekleri ölçüde sermayelerini buraya kaydırmaya hazırlanıyorlar.

BOSNA'DA YAPILABİLECEK İŞLER

Türk işadamlarının başta inşaat ve gıda sektörü olmak üzere hemen her alanda yatırım yapabileceği ülkede yatırım için tavsiye edilen şehirler; Saraybosna, Zenica, Tuzla, Bihaç ve Visoko.

- **Su ve Atık Yönetimi:** Şehirlere doğru yaşanan göçten kaynaklanan yetersiz dağıtım şebekesi, var olanların savaş nedeni ile bozulmasının yarattığı sorunları çözmek için 14 proje geliştirildi. Maliyeti toplam 380 milyon dolar.
- **Enerji:** Temel elektrik enerjisi hizmetlerinin yeniden düzeltilmesi, elektrik şebekesinin yeniden kurulması gerekiyor. Yeni elektrik santrallerinin kurulması, hasar görenlerin bakım ve onarımının gerçekleştirilmesi planlanıyor. Elektrik enerjisinde görülen ihtiyaçlar ısınma sistemi için de geçerliliğini koruyor. Doğalgaz şebekesi, doğalgaz sayaçlarına ihtiyaç var. Madencilik sektörünün yeniden ele alınması gerekiyor. 33 projenin toplam maliyeti 893 milyon dolar.
- **Ulaşım:** Yollar, köprüler, havaalanları hasara uğramış. Şehirlerarası ulaşım için otobüs, taşımacılık için kamyon yok. Hasar görmüş yerlerin inşası ve her tür taşıt aracına, taşıt yedek parçalarına ihtiyaç duyuluyor. Maliyeti toplam 698 milyon dolar.
- **Haberleşme:** Savaş nedeniyle hasar görmüş. Uluslararası kuruluşlarca finanse edilecek. Acil Haberleşme Projesi'nin gerçekleştirilmesi ile mühendislik ve proje yönetimi hizmetlerinin satın alınması hedefleniyor. Maliyeti toplam 567 milyon dolar.

- **Tarım:** Savaşta önce yüzde 20 işgücünün istihdam edildiği sektörün yeniden canlandırılması hedefleniyor. Bunun için tohum üretimi ve dağıtımı, gübre ve tarım ilaçlarının sağlanması gerekiyor. Maliyeti toplam 330 milyon dolar.
- **Endüstri:** Savaşta önce kişi başına 10 bin dolar ile Bosna, sanayisini geliştirmiş bir ülkediydi. Hasar görmüş endüstrinin yeniden canlandırılması, fabrikaların açılması planlanıyor. Maliyeti toplam 400 milyon dolar.
- **Eğitim ve Kültür:** Savaşta yıkılan ya da hasar gören okulların yeniden yapılması gerekiyor. Toplam 275 milyon dolar.
- **Sağlık:** Yıkılan hastanelerin yeniden yapılması hedefleniyor. Ayrıca savaşın yarattığı psikolojik bunalımın atlatılabilmesi için yeni projelerin hayata geçirilmesi planlanıyor. Maliyeti 540 milyon dolar.

BOSNA-HERSEK'TEKİ ÖNCELİKLİ YATIRIM İHTİYAÇLARI

Bosna-Hersek'in öncelikli yatırım ihtiyaçlarının tespitini amaçlayan ve Brüksel'de 20-21 Aralık 95'te yapılan Birinci Donörler Toplantısı, uluslararası ekonomik kuruluşların gelecek beş senede uygulayacakları yardım programlarının temellerini ve '96 yılının ilk üç üçer aylık dönemlerinde yapılacak yardımları tespit etmiştir.

Toplantıda Bosna'nın acil yatırım ihtiyaçları 518 milyon dolar olarak belirlenmiştir. 1996 yılının ilk 9 ayını kapsayan bu yatırımın 448 milyon dolarlık bölümü yenileme projeleri, 10 milyon dolarlık bölümü kurumlara destek, 10 milyonluk bölümü sosyal refah fonuna destek ve kalan 50 milyonluk bölümü de ülkenin döviz rezervinin canlandırılması amacıyla kullanılacaktır.

- Tarımsal makineler parkı (28 milyon dolar)
- Gübre ve ilaçlar, laboratuvar teçhizatı (7 milyon dolar)
- Yol makineleri ve yol yapımında kullanılan malzeme (27.5 milyon dolara)
- Ulaşım araçları, işaretleme, sinyalizasyon (58.3 milyon dolar)
- Su sistemini geliştirme (42 milyon dolar)
- Konut projeleri (15 milyon dolar)
- Eğitim (6 milyon dolar)
- Sağlık (122 milyon dolar, bunun 10 milyon dolarlık kısmı ilaç alımlarıdır)

MÜSİAD

104

BOSNA-HERSEK GEZİ RAPORU

- Telekomünikasyon (65 milyon dolar)
- Elektrik Enerjisi üretimi (45 milyon dolar)
- Doğal gaz programı (33 milyar dolar)
- Sanayi (30 milyon dolar)
- Mayın temizleme (2 milyon dolar)
- Saraybosna'nın acil ihtiyaçları (10 milyon dolar)
- Proje hazırlama (20 milyon dolar)

1996-1999 döneminde düşünülen yatırımların sektörel dağılımı aşağıda verilmektedir.

1990-1996 Yılları arasında Bosna-Hersek Yeniden Yapılanma Programı

Sektör	Milyon Dolar	Yüzde
Su Sisteminin Geliştirilmesi	380	7,5
Enerji		
Elektrik	530	10,4
Kömür	84	1,7
Gaz	192	3,8
Merkezi Isıtma	87	1,7
Ulaştırma	698	13,7
Telekominikasyon	567	11,1
Tarım	330	6,5
Sanayi	400	7,9
Eğitim	275	5,4
Sağlık	50	10,6
Konut	600	11,8
Mayın Temizleme	210	4,4
Toplam	5,093	100

NAMSA'NIN BOSNA-HERSEK'E YÖNELİK FAALİYETLERİ

Bosna-Hersek'te Barışı Uygulama Kuvveti'nin (IFOR) ihtiyaçlarının NATO İkmal ve Bakım Ajansı (NATO Maintenance and Supply Agency- NAMS) tarafından tedarik edilmektedir. IFOR'un 1996 yılı alımları 6 milyar dolar civarındadır. NAMS'nin tedarik ettiği ürünler arasında inşaat, kırtasiye, büro, giyecek malzemeleri, konteyner, ulaştırma araçları yer almaktadır. 1035 kişiyi istihdam eden ve

1995 yılındaki işlem hacmi 532 milyon dolar olan NAMSA'nın NATO'nun yüksek seviyeli levazım uzmanları konferansı kararları doğrultusunda barışı sağlama güçleri ve insani yardım teçhizatları ile malzemeler konusunda bilgi kaynakları oluşturulmakla görevlendirilmiştir. NAMSA'nın veri bankasına girmek isteyen firmaların aşağıdaki adrese başvurmaları gerekiyor.

L-8302-BP13

Capelien-Luxemburg

Tel: 352 30 85 851

BOSNA-HERSEK'İN YENİDEN İMARINA İLİŞKİN SEKTÖREL PROGRAMLAR TOPLANTISI (25-26 OCAK 1996, PARİS)

20-21 Aralık 1995 tarihlerinde Brüksel'de yapılan Birinci Donorlar Toplantısının bir devamı olan bu toplantıda bazı sektörlerdeki öncelikli projeler ele alınmıştır.

• İçme Suyu Sistemini Geliştirme Projesi

70 milyon dolar toplam tutarı olan bu proje şu alt projelerden oluşmaktadır.

- Teçhizat, yedek parça, borular tedariki -32 milyon dolarlık projenin finansmanı Dünya Bankası tarafından ve co-financing yoluyla temin edilecek.
- Yerel sistemlerin yenilenmesi ve tamiri -15 milyon dolarlık proje Dünya Bankası tarafından finanse edilecek.
- Öncelikli projeler -15 milyon dolarlık proje Dünya Bankası tarafından finanse edilecek.
- Ulusal su, su arıtma ve etkin harcamalar planını hazırlama- 1 milyon dolarlık proje Danimarka hükümeti tarafından hazırlanacaktır.
- Kurumlara Teknik Yardım -2 milyon dolar, (donor aranmaktadır)
- İkinci ulusal su sistemi, su arıtma projesini hazırlama -5 milyon dolar (Dünya Bankası tarafından temin edilecektir)

Dünya Bankasının 1996-1999 döneminde su, içme suyu sistemleri konusunda öngördüğü toplam projeler 380 milyon dolardır. Bosna-Hersek'te yetkili kurum Vodoprivreda adlı Devlet Su İşletmeleridir.

Projeler Hırvatistan'daki IMG firması tarafından hazırlanmaktadır.

MÜSIAD

106

BOSNA-HERSEK GEZİ RAPORU

Temas adresleri: Vidoprivreda
Tel/Fax: 00 387 71 664 861
Dünya Bankası
Tel: 00 1 202 473 24 97
Fax: 00 1 202 477 08 16
Tel/Fax: 00 387 714 40 108
Tel: 00 387 714 40 293

•Bosna Hersek Enerji Sistemini Geliştirme

320 milyon dolarlık toplamı olan bu projenin en önemli ait projeleri şunlardır:

•Doğal Gaz

- Zvornik-Saraybosna-Zenica doğal gaz boru hattını inceleme ve denetleme

Yenileme programında öngörülen 5,093 milyon dolarlık projeler programın 4,374 milyon dolarlık kısmı sermaye yatırımlarıdır.

Bosna Hükümeti ilk aşamada özellikle enerji sorunların çözümüne yol açacak projelere öncelik tanımaktadır. Bunlarla birlikte Saraybosna havaalanı ve Ploche limanının yenilenmesi, temel oto ve demiryollarının yenilenmesi ve köprü onarımlarının 1996 sonuna kadar tamamlanması beklenmektedir.

- Hattın Zvornik-Saraybosna bölümünün kısmı yenilenmesi
- Muhtemel boru hattı kazalarını önleme
- Boru hatlarının korunmasına ilişkin techizat alımları
- 35.000 doğal gaz bağlantısını yenileme, 44.000 yeni bağlantı kurma ve 11.000 varolan bağlantıyı gözden geçirme
- Dağıtım sisteminin güvenliğini artırma

•Elektrik Enerjisi

- Tuzla Termik Santrali ve Kakanj Termik Santralinin Kojenerasyon Ünitelerini yenileme
  - Jablanica ve Grabovica Hidroelektrik santrallerinin yenilenmesi
  - 220 KV ve 110 KV dağıtım istasyonları ve hatları yenileme
  - Teknik yardımlar
  - Techizat alımları
-

Başvuru : Dünya Bankası,
Saraybosna Misyon Şefi
Tel/Fax: 00 387 714 40 108
Tel: 00 387 714 40 293

•Tarımsal İşletmelerde Yeniden Yapılanma Projesi

70.4 milyon dolarlık proje işletmelerin mekanizasyonu (59.8 milyon dolar), hayvancılığı destekleme (6.8 milyon dolar), hayvan sağlığı (2.2 milyon dolar) ve projeleri uygulama programından (1.6 milyon dolar) oluşmaktadır.

•Mayın Temizleme Projesi

Toplam 70 milyon dolar tutarı olan projenin işletmelerin 38 milyon doları Mayın Temizleme Ajansının Kuruluşu, teknik yardım, araç alımları, techizat alımları, eğitim mayın temizleme gibi konular için harcanacaktır.

•Ulaştırma Sistemini Yenileme Projesi

Toplam 201 milyon dolarlık bir projedir. Bu projenin 150 milyon dolarlık kısmı Bosna-Hersek içindeki faaliyetleri kapsamaktadır. Söz konusu bu projenin finansmanının 25-30 milyonu Dünya Bankası, 25 milyon EBRD, 12-24 milyonu AB, 4 milyonunu Hollanda ve 10 milyonunu İtalya tarafından temin edecektir. 90-110 milyon dolar arası kaynak aranmaktadır.

•Alt Projeler

- Hükümet kurumlarına teknik destek ve ofis malzemesi temini
- İlgili kurumların binalarının tamiri
- 375 km öncelikli otoyol inşaatı (Ploche-Saraybosna-Zenica Otoyolu)
- Köprülerin yenilenmesi
- Sava nehrindeki köprülerin yenilenmesi
- Saraybosna havaalanını yenileme
- 300 otobüs alımı (80 veya 100 yolcu taşıyabilen)

•Kulin Sağlık Programı

Projenin üç yıllık tutarı 540 milyon dolardır, 280 milyon dolarlık kısmı ilk yıl gerçekleşecektir. İlk aşamada Sağlık Bakanlığının ve program ofisinin onarımı, teçhizat ve malzeme alımları, araç alımları, uzman istihdamı, eğitim gibi çalışmalar

MÜSİAD

108

BOSNA-HERSEK GEZİ RAPORU

öngörülmektedir. Yine 1996 yılı içerisinde 120 milyon dolarlık ilaç alımı ve sağlık sistemini yenileme için 130 milyon dolarlık projeler öngörülmektedir.

DÜNYA BANKASI KREDİLERİ

Kredi Fonu ile Finanse Edilen Projeler:

- * Acil İyileştirme Projesi
- * Acil Çiftlik Yeniden Yapılanma Projesi
- * Su, Sağlık ve Katı Atık Acil İşler Projesi
- * Acil Ulaşım Yeniden Yapılanma Projesi
- * Acil Eğitimde Yeniden Yapılanma Projesi
- * Savaş Kurbanlarının Rehabilitasyonu Projesi
- * Acil Bölgesel Isıtmanın Yeniden İnşası Projesi

Acil Çiftlik Yeniden Yapılanma Projesi

- Proje Bedeli: 50.000.000 USD
- Dünya Bankası Kredisi: 20.000.000 USD (Onay 28 Mart 1996)

•Projenin Açıklaması: Tarım sektörü kalkınma planının ilk yılı desteğinde, bu proje, tarımsal üretimde artışa, yiyecek güvenliğinin artırılmasına, savaştan etkilenen kırsal kesim ve geri dönen yer değiştirmiş insanlar için istihdam ve gelir yaratılmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Proje tek işi çiftçilik olanlar başta olmak üzere özel sektörü hedeflemektedir.

•Proje Bileşenleri

Tarım aletleri: 10 hektara kadar toprağı olan küçük ölçekli çiftçilere 3.300 pulluk ve tek dingilli traktör sağlanması; küçük ve orta ölçekli çiftçilerin kaybettiğı 450 çift dingilli traktörün tekrar verilmesi, seçilmiş biçerdöver kullanıcılarının yerlerinin değiştirilmesi gerekli teknik yardım ve eğitimin sağlanması.

Hayvancılık: Sığır, keçi ve koyun ithali ve ülke içinden koyunların satın alınıp tekrar dağıtılması yolu ile et ve süt üretimini sağlayacak milli sürülerin yeniden oluşturulması, gerekli teknik desteğin sağlanması.

Hayvan Sağlık Hizmetleri: Veterinerlik hizmetlerinin 40 veterinerlik istasyonunun ekipman sağlama ve yeniden yapılandırma yolu ile güçlendirilmesi, veterinerlik enstitülerinin iyileştirilmesi, suni dölleme için gerekli ekipmanların sağlanması ve gerekli teknik desteğin verilmesi.

•*Proje Uygulanması*

Artan düzenli harcamalar yolu ile finanse edilen, projelere başlanması, gerekli ekipmanın teknik destek, eğitim ve çalışmaların sağlanması konularında yardımcı olunması.

•*Uygulamaların Düzenlenmesi ve Zamanlama*

Uygulama Tarım, Su İşleri ve Orman Bakanlığı bünyesinde kurulan Bölgesel Uygulama Birimi (PIU) aracılığı ile koordine edilecektir. Tedarik Bölgesel Uygulama Birimi sorumluluğundadır.

Dünya Bankası Yönetim Kurulu 28 Mart 1996 tarihinde 20.000.000 USD sağlamıştır.

Su ve Katı Atık Acil İşler Projesi

•*Proje Bedeli:* 70.000.000 USD

•*Dünya Bankası Kredisi:* 20.000.000 USD (Onay 28 Mart 1996)

•*Projenin Açıklaması:* Bu proje aşağıda yer alan konuları içermektedir.

Şebeke suyu ve sulu kanalizasyon sistemi sağlık ve katı atık hizmetlerinin restorasyonu ile öncelikli bölgelerde sağlık riskinin azaltılması.

Acil Eğitimde Yeniden Yapılanma Projesi

•*Proje Bedeli:* 33.000.000 USD

•*Dünya Bankası Kredisi:* 5.000.000 USD (Onay 14 Mayıs 1996)

•*Projenin Açıklaması:* Bu proje başta ilkokullar olmak üzere dersliklerin etkin öğretim ve öğrenmeyi mümkün kılacak şekle sokmak ve hükümete eyalet, kanton ve belde seviyesinde uygulama imkanı sağlamak.

•*Proje Bileşenleri*

İlkokul Rehabilitasyonu:

*Kırık camların takılması, çatıların tamiri ve kayıp olan eşyaların yerine yenisinin getirilmesi dahil olmak üzere, Federasyondaki yaklaşık 70 ilkokulun hafif tadilatı ve dekorasyonu.

MÜSİAD

110

BOSNA-HERSEK GEZİ RAPORU

*Alternatif okul imkanı olmayan bölgelerde yaklaşık 10 ilkokulun kurulması.

Kitap ve Eğitim Materyalleri:

*Federal Eğitim Bakanlığı tarafından seçilen ders kitabı ve okuma kitabının basım ve dağıtım giderleri.

*Federasyon bazında belirlenmiş ilkokullara dağıtılacak minimum eğitim materyalleri paketleri.

İmkan Sağlama ve Proje Uygulanması:

*Teknik destek, eğitim, ofis ekipmanı ve taşıtlar için gerekli finansmanın sağlanması ve federal eğitim bakanlığının temel sektörel reformları planlamaya başlanarak yönetsel ve teknik kapasitesini arttırması.

•Sırbistan Özerk Cumhuriyetinde Proje Hazırlıkları ve Pilot Uygulamaları:

Eğitim ve yeniden yapılanma ihtiyaçlarının belirlenmesi için gerekli finansmanın sağlanması, ders kitapları, okuma kitapları, eğitim materyalleri dahil olmak üzere yeniden yapılanma hazırlıklarının ve rehberliğinin yapılması.

•Uygulamaların Düzenlenmesi ve Zamanlama:

Projenin uygulanması federasyona ve Sırbistan Özerk Cumhuriyetine bağlı eğitim bakanlıkları tarafından yönetilecektir.

Dünya Bankası yönetim kurulu 14 Mayıs 1996 tarihinde projeye 5.000.000 USD tutarında destek sağlamıştır. 5.000.000 USD tutarındaki kredinin yönetim kurulu na Mayıs/Temmuz 1996 tarihlerinde sunulması beklenmektedir.

Acil Meskenlerin Tadilatı ve Yeniden Yapılanma Projesi

•Proje Bedeli 50.000.000 USD

•Dünya Bankası Kredisi: 15.000.000 USD (Teklif edilen)

•Projenin Açıklaması: Mesken sektörünü yeniden yapılanma programının ilk yılındaki destek ile sunulan proje, hükümete yeni meskenler inşaa etmede ve kullanılabilir mesken stoğunu arttırmada yardımcı olacaktır.

•Proje Bileşenleri

Hafif Zarar Görmüş Özel Birimlerin Acil Tadilatı Pilot Çalışması: Uygulama imkanlarını belediyeler dahil olmak üzere yerel hükümet yönetim birimleri, özel müteahhit ve lehdarlar bazında test etmek.

Seçilmiş Şehirlerde Yer Alan Halka Açık Meskenlerin Acil Tadilatı: Hafif zarar görmüş, "Sosyal birimlere" öncelik verilmek üzere çatıların ve merkezi elemanların tadilatı dahil, kullanılabilir mesken stoğunun hızla artırılması.

Teknik Destek: Proje Uygulama Birimi'ni proje hazırlığında ve uygulamasında desteklemek.

•Uygulamaların Düzenlenmesi ve Zamanlama:

Pilot projede uygulama merkezi olmayan bir şekilde belediye seviyesinde sorumluluk altında yürütülecektir. Bütün programın yönetim sorumluluğu Fiziki Planlama, Doğal Kaynaklar ve Çevre Bakanlığı sorumluluğunda olacaktır.

Projenin 1996 yazında 15.000.000 USD tutarında kredinin onayı için Dünya Bankası Yönetim Kuruluna sunulması beklenmektedir.

Eğitimde Yeniden Yapılanma Projesi

•Proje Bedeli: 95.000.000 USD

•Dünya Bankası Kredisi: 15.000.000 USD (Teklif edilen)

Projenin Açıklanması: Acil Eğitim Yeniden Yapılanma Projesi ile başlatılan yapı işlerinin bir devamı olan bu proje savaşta hasar görmüş okulların tekrar kurulmasını, ders kitabı ve eğitim gereçlerinin acilen tedarik edilmesini, öğretim desteği verilmesini ve eğitimi savaş nedeni ile yarım kalan öğrencilere eğitimlerinin acilen tamamlanması için destek verilmesini kapsar.

•Proje Bileşenleri

Okul Rehabilitasyonu: Savaştan zarar görmüş ilkokulların ve az sayıda lisenin yer değiştirmesinin ve hafif tadilatının yapılması ile mobilyaların değiştirilebilmesinin sağlanması.

* Kitap ve Eğitim Materyalleri

* Öğretim Kadrosunun Yeniden Kurulması

* Öğrencilere Destek Verilmesi

•Uygulamaların Düzenlenmesi ve Zamanlama

Projenin uygulanması federasyona ve Sırbistan Cumhuriyetine bağlı eğitim bakanlıkları tarafından yönetilecektir. Projenin 1996 sonbaharında 15.000.000 USD tutarında kredinin onayı için Dünya Bankası Yönetim Kuruluna sunulması beklenmektedir.

RESEARCH DESIGN AND METHODS